

СПИСАНИЕ ЗА БИБЛИОТЕЧНИ И ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ,
КНИГОЗНАНИЕ И ЛИТЕРАТУРНА ИСТОРИЯ

БИБЛИОТЕКА

ISSN 0861-847X (PRINT) • ISSN 2738-845X (ONLINE)

ГОДИНА XXVIII (LXVII)

5•2021

РЕДАКТОР д-р ПЕТЪР ВЕЛИЧКОВ

КОРИЦА ГЕОРГИ ИВАНОВ

ПРЕДПЕЧАТ ЮЛИЯН ДОЙЧИНОВ

ПЕЧАТНИ КОЛИ 8,5 ФОРМАТ 70/100/16. ТИРАЖ 200

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“. 1037 СОФИЯ,
БУЛ. „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“ 88

ТЕЛЕФОНИ НА РЕДАКЦИЯТА: 9183 220, абонамент и продажби 9183 136

E-mail: sp.biblioteka@nationallibrary.bg; P.Velichkov@nationallibrary.bg

ПЕЧАТНИЦА НА НБКМ. СОФИЯ, 2021

РЪКОПИСИ НЕ СЕ ВРЪЩАТ. ISSN 0861-847X

Превод и редакция на резюметата д-р Радослава Стефанова

На корицата: Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Снимка – Стефан Рангелов

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

гл. ас. д-р Анка Стоилова
доц. д-р Анна Ангелова
гл. ас. д-р Бояна Минчева
д-р Ваня Аврамова
доц. д-р Васил Загоров
проф. д.и.н., д.н.к. Вера Бонева
Веселин Тодоров
проф. Владимир Ключев
Георги Бобев
д-р Джени Иванова
Елизабета Георгиев
доц. д-р Живка Радева
д-р Иван Заров
д-р Камелия Христова-Йорданова
доц. д-р Красимира Александрова
д-р Мариана Кирова
д-р Петър Величков
проф. Роман Мотулски
д-р Руслан Иванов
д-р Силвия Найденова
ас. Силвия Филипова
доц. д-р Тодор Чобанов
доц. д-р Християн Атанасов
Юлия Карадачка-Симеонова

Всеки автор получава по 1 брой от списание „Библиотека“, в който е поместен негов текст. Хонорари се изплащат само на поръчани материали.

Списание „Библиотека“ се издава от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Действителен собственик – Министерство на културата на Република България.

Марката „Библиотека“ е регистрирана и има рег. № 99063 от 05.09.2017 г.

Съдържание

Юбилей 5–16	Мария Бранкова, Емилия Боянова 70 години музика в Националната библиотека
Клуб „Писмена“ 17–25	Яница Радева Среща с четирима поети на XXI век
Спомени & приноси 26–30	Христо Мутафов Библиотеката – любов моя
Събития 31–33	Изложба за 100-годишнината на проф. Веселин Трайков
34–35	Антоанета Лесенска Самюъл Бекет – живот и творчество
36–38	Светла Девкова В памет на проф. Мария Младенова
Библиотечни практики 39–44	Елизабета Георгиев Партньорството като пътепоказател към новите библиотечни услуги. Опитът на Народна библиотека „Детко Петров“ в Цариброд
45–50	Саша Лукович Василевич Тайната, скрита в една секунда. За работилницата за анимационни филми в Детския отдел на Народна библиотека „Стеван Сремац“ в Ниш
Библиотечно- библиографска хуманитаристика 51–60	Радка Калчева Изкуствен интелект, семантични данни, обработка на естествени езици, разговорен потребителски интерфейс и бизнес анализ. Къде е пресечната точка с културните институции?

**Библиотечно-
библиографска
хуманитаристика**
61–76

COVID-19

77–84

**Реставрация и
консервация**
85–93

**История на
книгата**
94–100

101–121

Нови книги

122–127

128–131

132

133

In Memoriam
134

135

Емилия Кикарина

Модел „Комуникационни ситуации“ и неговото приложение в областта на средновековната история

Виолета Джорджевич, Владислава Ивкович Маркович

Виртуалните културни програми на Белградската градска библиотека по време на короновируса

Радостина Ангелова, Веска Лашева

Възстановителни процеси при книги и книжни документи. Ролята на подвързията за тяхното запазване

Петър Величков

Библиофилските книги на П. К. Яворов

Малина Белчева

Културни тенденции, дизайн и структура на книгата през викторианската епоха

Полина Симова

Отсъстващата структура на българското библиотекосзнание. Свързване с планетарната информатизация в две издания

Ясен Бориславов

Бавното завръщане на Сирак Скитник

**След 150 години „Ружица“
и „Пчелица“ излизат заедно**

Величка Шардина

Библиографски справки

Доц. Марин Бодаков
(1971–2021)

Талон за абонамент'2022

70 години музика в Националната библиотека

МАРИЯ БРАНКОВА, ЕМИЛИЯ БОЯНОВА

70 years of music in the National Library

Mariya Brankova, Emilia Boyanova

Summary

An overview of the historical development of the Music Department at the “St. St. Cyril and Methodius” National Library is presented. The most important milestones in the 70-years activity of the Department are noted. The main achievements and prospects of the Music Department are discussed. The 70th anniversary was celebrated with a gala concert. On the occasion of the anniversary, the Music Department received the Golden Lyre Award.

Key-words: Music Department, “St. St. Cyril and Methodius” National Library, 70 years, anniversary.

На 1 октомври, Международен ден на музиката, Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ отбеляза 70 години от създаването на своя Музикален отдел.

Международният ден на музиката се празнува за първи път през 1974 г. по решение на Международния съвет по музика към ЮНЕСКО. През 1980 г. 1 октомври е обявен за празник и на българските певци и музиканти – по повод 700-годишнината от рождението на Йоан Кукузел.

Началото

При откриването на Народната библиотека през 1878 г. освен книги, във фондовете ѝ се съхраняват и: нотни издания, либрета, музикални периодични издания, книги и справочници с музикално съдържание. През годините тази музикална сбирка се увеличава и това налага отделянето ѝ от основния фонд и обособяването ѝ в самостоятелен отдел.

Официалното функциониране на Музикалния отдел на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ започва преди 70 години, през есента на 1951 г., въпреки че организирането му започва две години по-рано – през 1949 г.

Началото поставя през 1951 г. Лиляна Гашарова-Николаева, която, благодарение на всестранната си обща и музикална култура, организира за пръв път музикален отдел към българска библиотека. Остава негов ръководител до 1973 г.

Неин достоен наследник е Весела Магнева-Соколова, която ръководи Музикалния отдел от 1973 до 1997 г. Тя е дъщеря на известния музикант Стефан Магнев и на първата примабалерина на Софийската опера Надя Винарова.

В началото библиотечните документи в отдела са били предимно учебници по пеене, сборници с детски песни, романси, шлагери. Чужди нотни издания не са набавяни, а от българското музикално творчество Библиотеката е притежавала само издания, отпечатани в България и получени по депозит.

Постепенно Музикалният отдел пристъпва към комплектуване на звукозаписи и създаване на фонотека – записи на грамофонни плочи, аудиокасети, по-късно на компактдискове и DVD.

Отделът изработва инструкция за обработване и съхраняване на грамофонните плочи, които се отразяват в азбучен и систематичен каталог. Към тях има картотеки на изпълнители и диригенти.

От 1965 г. в Музикалния отдел постъпват всички български грамофонни плочи. От 1972 г. нотните издания се регистрират текущо в серия 1 на „Български книгопис“ на Националната библиография, а звукозаписите – в серия 3.

Формирането на фонотечната колекция от световна музикална класика е една от многото задачи, поставени по пътя за развитие на отдела. В края на 60-те години на миналия век се отделя специално внимание и достатъчно финансови средства за доставяне на особено ценни записи на световноизвестни фирми. По богатство и разнообразие тази колекция съперничи на фонотеката на Радио София. Сред ценните издания, които са в музикалната колекция на отдела, са:

- три албума грамофонни плочи на фирмите His Master's Voice, Kolumbia, Polidor, Gramola от периода 1930–1940 г.;
- пълната колекция на записите на Мария Калас (на грамофонни плочи и компактдискове);
- юбилейното издание на пълните събрани съчинения на Й. С. Бах в 172 компактдиска на Hansler.

През 1976 г. отделът е снабден с най-съвременна звукозаписна техника. Той притежава добре комплектувана и организирана музикална колекция, а организираната система от каталози и картотеки разкрива многоаспектно съдържанието ѝ.

Във фонда на отдела са представени колекции от произведения на български и чуждестранни композитори. Създадена е значителна фолклорна колекция, която включва не само български народни песни, но и такива на други региони или народи.

Настоящето

70 години след създаването си Музикалният отдел съхранява нотни издания, музикални книги, грамофонни плочи, аудиокасети, компактдискове, методики, енциклопедии, либрета, речници и справочници, музикални периодични издания (списания и вестници). Нотните издания надхвърлят 50 000 тома, музикално-теоретичната литература е представена с над 40 000 тома, а грамофонните плочи, аудиокасетите и компактдисковете са над 20 000. А също и хиляди часове музика от всички жанрове!

Отделът разполага с възможности за прослушване и за гледане на аудиовизуалните материали от богатата си колекция. Предлага достъп до интернет и скани-

ране на материали. През юли 2019 г. започва процес на дигитализация на нотни издания.

През 2020 г. публично беше представена първата дигитална колекция от нотни издания у нас, включваща дигитализирани копия на първите български учебници по музика, сборници с детски и училищни песни от края на XIX–началото на XX в., маршове, патриотични песни, забавна музика – валсове, танга, фокстроти и др.п. Важна задача на цифровизацията на нотните издания е да се съхрани и да се опази тази част от културно-историческото наследство, което се намира в музикалната колекция на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

Дигитализираните обекти са важно свидетелство за практиката и за методите на музикалното възпитание. Те отразяват знанието и мисленето за музиката, характерни за посочения период. Едновременно с това колекцията е незаменим източник на информация за развитието на българското професионално композиторско творчество.

Дигитализирането на нотните издания улеснява достъпа на широк кръг потребители до артефактите от музикалната колекция на Националната библиотека и открива възможност за достъп от други библиотеки, научни институти, изследователски организации в рамките на Европейския съюз и на света. Дигиталните копия могат да се ползват през сайта на Националната библиотека, в раздел Дигитална библиотека.

В Музикалния отдел широко застъпена е и културно-информационната дейност – изложби, включително виртуални, концерти, представяния на нови книги, информация за конкурси и др.

В същността си ползването на уникалната колекция на Музикалния отдел и многобройните инициативи, които провежда, подпомага развитието на музикалния живот у нас, на музикалните дейци, на изследователите, докторантите и студентите, формира естетическото възпитание и музикалната култура.

С горд поглед към бъдещето

Честването на 70-ата годишнина на Музикалния отдел започна на 30 септември с концерт на младата пловдивска рок група „Сигнатура“, създадена преди три години. Музикантите са библиотекари и работят в Пловдивската народна библиотека „Иван Вазов“. Те пристигнаха заедно с директора на Пловдивската библиотека, Димитър Минев, специално, за да поздравят колегите си от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Ставрофорен иконом Кирил Попов благовослови началото на тържествата и поднесе в дар книгата си „Православни хорови творби“, част втора, като молитвен спомен на Библиотеката.

На 1 октомври 2021 г. в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ започна същинското тържество с участието на струнен квартет „Пипков“. Ръководството на Съюза на българските музикални и танцови дейци присъди на Библиотеката своето най-високо отличие – „Златна лира“ – за значимата многогодишна дейност в областта на обучението и образованието и в развитието на музикалната култура у нас и по случай 70-годишния юбилей на отдела. Станислав

Почекански, председател на Съюза на българските музикални и танцови дейци, връчи наградата на доц. д-р Красимира Александрова, директор на Националната библиотека.

Тази награда е признание за многогодишните усилия, труд, професионализъм и всеотдайност на всички библиотекари, оставили част от своя живот и любов в развитието на отдела.

Тя е и оценка за положителната роля на Музикалния отдел в развитието на музикалния живот у нас – с подпомагането на музикалните дейци и с опазването на музикалното културно наследство.

Наградата е стимул още 70 години да звучи музика в Националната библиотека и още много години! Честит юбилей!

Доц. д-р Красимира Александрова открива тържеството по случай
70-годишнината на Музикалния отдел

Г-н Светослав Почекански обявява награждаването на
Националната библиотека със „Златна лира“

Доц. д-р Красимира Александрова приема отличието „Златна лира“ от г-н Светослав Почекански

Наградата „Златна лира“

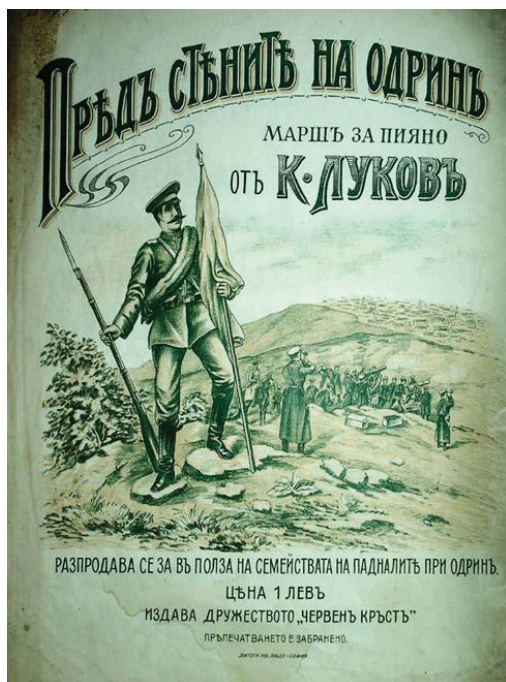
Струнен квартет „Пипков“

Фонд „Грамофонни плочи“

Музикалната читалня

Дигитализираното издание
„Пред стените на Одрин“

Дигитализираното издание
„Веселите музиканти“

Доц. д-р Красимира Александрова и г-н Димитър Минев, директор
на Пловдивската народна библиотека „Иван Вазов“

Ставрофорен иконом Кирил Попов поднася в дар книгата си
„Православни хорови творби“

Пловдивската рок група „Сигнатура“

Костюмът на Борис Христов от операта „Борис Годунов“, дар от съпругата му Франка де Рензис на Националната библиотека

Снимки: Стефан Рангелов

Среща с четирима поети на XXI век

ЯНИЦА РАДЕВА

Meeting with four poets of the XXI century

Yanitsa Radeva

Summary

On July 22, the “Writings” Club of the “St. St. Cyril and Methodius” National Library invited four authors, diverse in their poetics, Valeri Valeriev, Ivan Landzhev, Yordanka Beleva and Marianna Georgieva. The evening was spent reading their works and talking about today’s poetry.

Key-words: poetry, contemporary, poetry collection, translation, reader, Valeri Valeriev, Ivan Landzhev, Yordanka Beleva, Marianna Georgieva.

Валери Валериев, Иван Ланджев, Йорданка Белева
и Марианна Георгиева (от ляво на дясно)

Поезията през изминалите 20 години все още е извън обсега на изследователите. Затова на 22 юли т.г. клуб „Писмена“ на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ покани разнообразни по своята поетика автори: Валери Валериев, Иван Ланджев, Йорданка Белева и Марианна Георгиева, за да започнем този необходим разговор за поезията днес чрез тяхната собствена поезия.

Срещата разговор се състоя на терасата на Библиотеката – едно ново за културни събития пространство, което създаде уют и подходяща атмосфера за поетично четене. То започна по реда на дебютирането на четиримата поети.

Йорданка Белева, чиято дебютна стихосбирката „Пеньоари и ладии“ излиза през 2002 г., чете от най-новата си книга „Пропуснатият момент“ (2017). В разговора по-късно тя сподели, че днес одобрява от първата си книга само стихотворенията си за родината.

Иван Ланджев също беше избрал да прочете творби от последната си стихосбирка – „Ти, непрестанна новина“ (2018). Ланджев представи и есето си „На върха на езика ни“, което според него е подходящо да бъде прочетено на място като Националната библиотека.

Валери Валериев прочете стихотворения и от трите си книги „Факти“ (2015), „Кражбите зачестиха“ (2018) и „Засечка“ (2020). Прочитането на части от „Засечка“ беше и своеобразна премиера на книгата, която, излиза в края на 2020 г., но поради пандемията не е имала своя премиера.

Накрая Марианна Георгиева прочете текстовете от стихосбирката си „Изход“ (2019) и непубликувано, ново стихотворение.

Последва разговор с четиримата поети за това как са били осъществени техните първи поетични книги, емоциите им при тяхното публикуване, кои са били учителите им в поезията. Непринудено и увлекателно те разказаха за своите срещи с българските творци, които са оказали върху тях най-силно въздействие. Марианна Георгиева спомена редактора си Ани Илков, а Иван Ланджев – Петър Чухов, Георги Господинов и Иван Теофилов. Той подчерта също не само имената на творещи днес поети, от които се е учил, но и на онези, които не са вече сред живите: Иван Методиев, Биньо Иванов, Николай Кънчев, Георги Рупчев, също и Атанас Далчев и Никола Вапцаров.

Доц. д-р Красимира Александрова подари на авторите фототипното издание „История на Народната библиотека в София“

И четиримата определиха най-новите поети, които започват да публикуват през последните години, като много по-различни от тях и като подход, и като стимул за писане. Марианна Георгиева ги характеризира като много по-освободени да пишат на всякакви теми. Йорданка Белева и Иван Ланджев разказаха за Националния литературния конкурс „Веселин Ханчев“, от който като награда са издадени и първите им стихосбирки и на който са били членове на журито.

Събитието завърши с думи от директора на Библиотеката доц. д-р Красимира Александрова. Тя очерта необходимостта Националната библиотека да се превърне в предпочитано място за културни събития. Доц. Александрова покани младите автори на следващите срещи на клуб „Писмена“ и им подари като гости на Библиотеката ценното фототипно издание „История на Народната библиотека в София. По случай 50-годишнината ѝ 1879–1929“ от Велико Йорданов, книги на Йордан Радичков и Иван Теофилов.

По повод събитието бяха изложени във витрина стихосбирките на участващите в четенето поети. Тя остана достъпна за читателите на Националната библиотека до началото на септември, когато беше подредена нова в знак на признателност към творчеството на поета Марин Бодаков, който ненадейно почина на 8.IX.2021 г.

Йорданка Белева: „В четенето най-много научавам за собственото си писане“

– *Как се случи вашият дебют?*

– Историята на моя дебют е по-дълга от дебютната ми поетична книга. Не искам да влизам в обяснителен режим. Мисля, че Пламен Дойнов най-добре описва печалната история на моята поява, затова ще си позволя да го цитирам: „Дана Белева, „Пеньоари и ладии“, изд. „Макрос“, Пловдив, 2002: Не съм сигурен дали си струва да припомняме (пред)историята на тази поетическа книга. Нека опитаме обаче. Имало преди години много и различни конкурси – за младежи, за студенти, за дебюти. Почти на всеки от тях Йорданка (Дана) Белева взимала награда. Но все не била достатъчна наградата, за бъде издадена първата ѝ книга. В един момент имало дори такъв случай: популярният музикант Стефан Вълдобрев издал дебютната си стихосбирка „Катапулт“ и обявил, че с приходите от продажбите (!) ще финансира друг дебют на млад автор. Станало така, че Дана Белева дори спечелила персоналната награда на певеца и дори продажби големи реализирала стихосбирката му, но издаването на младата поетеса пак се разминало, както се казва, на косъм, защото пък издателят не бил сигурен дали имало достатъчно продажби от първия дебют, които да финансират втория дебют... И така – до ноември 2002 г., когато най-после книгата на Белева излиза във формата на бележник за съкровени мисли. Въпрос: Колко награди, номинации и обещания трябва да поеме един млад автор днес, за да издаде първата си книга, макар и като бележник? Или ако перифразираме стиховете на авторката, колко време трябва да се чака на опашката на поезията и да се чете октомври, докато другите те пререждат? По-важното за мнозина обаче са текстовете, а не подробности от приключенията на книжното тяло. И какво четем? Силни стихове, излъскващи иронията до саркастичен бля-

сък, остър скепсис, преливащ в горчив цинизъм, океан от недоверие, което потапя езика – скършва думите, къса сричките им и затъква с тях устата на традицията, на традициите. А те продължават да говорят... Казано пъргаво, първият дял на книгата е за поезията, вторият дял е за родината. Но каква поезия, каква родина? Неистов стремеж за невъзможно освобождаване – от поезията (от Багряна, която чуваме да рецитира „Вземи ме, лодкарю, в своята ладия лека...“), от родината, която е „офис за професионални патриоти“. И дебне зад всеки стих всекидневната етическа бездна: Каквото и да напишеш, все си прецакан“ („Витрината на младите: декември 2002“, Пламен Дойнов, Словото).

Сега, от дистанцията на времето, съм особено благодарна за закъснелия си или по-скоро за провлачилиия се дебют. Имах възможност през двете години, в които очаквах едва ли не всеки ден да ми се обаждат, че книгата ми е готова, да напиша по-зрели и по-хубави стихотворения, както и изключителния шанс да се откажа от повечето, заложили в първия ръкопис.

– *Ако говорим за ваши учители в писането, имате ли такива, кои са?*

– Имала съм различни по сила и степен читателски възторзи и преживявания. Паметта ми е благодарна библиотека. Умишлено избягвам споменаването на имена: уча се от всеки, когото чета, и в четенето най-много научавам за собственото си писане.

– *Струва ли ви се, че има промяна в писането ви от първата стихосбирка досега? Променят ли се темите ви?*

– Промяната е на няколко нива. Обичам да се шегувам, че дебютът беше на Дана Белева (с това име издадох първата си книга), но по-добрите книги написа след това Йорданка Белева. Може би защото отдавна изсъхна лепилото, което ме държеше здраво за първите ми стихотворения, отлепих се от тях и усещането ми е за безвъзвратност. Не се отричам от тези страници, но сега чета повечето от тях предимно с очи на редактор. Чисто тематично трайно завих към меланхолията, загубите, паметта на кръвта, езика. Ако трябва да сравня и чисто технически: черновите вече са ми в главата, а не непременно записани, енергията на желанието за изказ на всяка цена се трансформира в спокойно пътуване към текста.

– *Какво търсите в поезията като поет и като читател на поезия?*

– Две неща: чистота и изчистеност (на автора, на изказа, на смисъла, на влиянията, на претенцията).

Иван Ланджев: „Истината може да бъде стил“

– *Как се случи вашият дебют?*

– При мен стана, защото спечелих Ханчевия конкурс. Смятам, че той е най-добрат работилница за млади автори у нас, тъй като всичко в него е целеустремено тъкмо към този дебют. Затова и голямата награда не е парична, а е издаване на

първа стихосбирка. Затова и има уъркшоп с журито, затова и самото изискване е да пратиш не едно стихотворение, а цикъл от няколко – гръбнакът на тази бъдеща книга. „Ханчев“ е от малкото ни останали хубави традиции в литературните конкурси. Печелили са го поколения любими поети, освен това колелото се завърта – лауреатите от предишни години са канени в журито през следващите издания. Така се случи и с мене. А редактор на дебютната ми стихосбирка „По вина на Боби Фишер“ е Петър Чухов.

– *Ако говорим за ваши учители в писането, имате ли такива и кои са?*

– Завърших предишния си отговор с Петър Чухов, удачно е тук да започна с него. Той е автор, запазил любопитството си към езика и света, нещо, струва ми се, фундаментално. Надявам се и аз да съм прихванал това.

Иван Теофилов има огромно значение за развитието ми – безспорно моят Учител в поезията. И забележителното е, че никога не е поучавал – самото му присъствие е пример. Той е редактор на втората ми стихосбирка „Ние според мансардата“, а на третата „Ти, непрестанна новина“ бяха двамата с Георги Господинов. Мисля, че между нас, чисто поколенчески, има една естествена приемственост, влиянията се проследяват и се радвам, че общуването ни е толкова творческо.

Благодарен съм за разговорите си с Иван Цанев, за изключителната и житейска, и естетическа чувствителност на този поет. Имал съм късмета да се докосна до наистина високи духове, които още са сред нас.

Иначе, повечето ми учители в писането отдавна не са между живите. Предполагам, че при всеки автор е така. Първо сме читатели, възприематели на любимото си изкуство. В този смисъл големите ми учители са Елиът, Одън, Бродски. У нас Георги Рупчев, Иван Методиев, Константин Павлов... И още, и още. Уча се много от всичките си любими автори, харесва ми да влизам в диалог с тях, не крия влиянията си изобщо. Не трябва и винаги да са поети – Толстой, на когото посветих няколко години от живота си, Розанов, Шестов... А не е нужно дори учителите ти в писането изобщо да са писатели – просто артисти с ясно разпознаваем стил. Научил съм много от Майлс Дейвис, например.

– *Струва ли ви се, че има промяна в писането ви от първата стихосбирка досега? Променят ли се темите ви?*

– Дори темите да са сходни, ти се променяш. Дебютирацията автор е като някакъв бульон от всичките си влияния, а най-осезаемото е последното. В общи линии приличаш на това, което последно си прочел – на съвсем случаен принцип. И тук-там, без сам да знаеш как, защото още не можеш да контролираш процеса, се появяваш и ти мимоходом – в отделни стихове, отделни фрази, понякога и в цели стихотворения. По-нататъшният ти път е опит да приличаш все повече на тези късове от теб самия.

– *Какво търсите в поезията като поет и като читател на поезия?*

– Съобщеното трябва да ме вълнува, разбира се. Да почувствам, че е важно, че не може да не бъде казано. Търся стил – тоест това, което не се влияе от модата, защото модата е да си като всички в дадения момент, а стилът е да си като себе си през цялото време. Стилът не трябва да се отъждествява само с формата, не става въпрос за някакви украси и излишества. Истината може да бъде стил.

– *Вече имате преведена книга. Знаем, че преводите в чужбина се случват трудно. Как успяхте?*

– Издателят ми в Германия е Петя Лунд (etaVerlag), която наистина извършва подвизи в името на българската съвременна литература. Много съм ѝ благодарен. А преводачката ми, Хенрике Шмит, бе най-доброто, което можеше да се случи на стиховете ми. Тя ги накара да заживеят съвсем нов живот в Германия и да звучат коренно различно, без в същото време да се загубят. Аз съм труден за превеждане – римувам, играя си с ритъма, много асонанси и алитерации, вътрешни рими, поезията ми често пъти е по-музикална, отколкото визуална. Давам си сметка какви са предизвикателствата. Но тя, заедно с Мартин Савов, който ѝ помагаше като nativespeaker (а и музикант), се справи страхотно. Дотолкова, че двамата спечелиха награда от Министерството на културата в Хамбург за превода. Аз нямам много общо с тази награда, но това не ми пречи да се гордея с тях и с работата им.

Валери Валериев: „Поезията трябва да е напълно унищожителна и безкомпромисна, мистична, освобождаваща“

– *Как се случи вашият дебют?*

– Заслугата е на поетесата Мария Калинова, която е и редактор на книгата ми „Факти“ (София: изд. „Литературен вестник“, 2015). Мария предложи да съставим ръкописа и да кандидатстваме за подкрепа по програмата „Помощ за книгата“. Тя организира целия процес по издаването, за което съм ѝ много благодарен. Аз не бях убеден, че има нужда да събирам текстовете си в книга, след като добрите ми стихотворения вече бяха публикувани в печата. Не виждах връзката между отделните текстове, не чувах хоровото им пеене. Реденето на стихосбирка бе повод да се замисля по-сериозно върху смисъла на поетичните си опити. В хода на работата по „Факти“ осъзнах, че книгата може да е много повече от сбора на отделните стихотворения и да получи по-особено въздействие. Вярвам, че „Факти“ (а и останалите ми книги) имат структура и план, който фокусира и усилва енергията на отделните стихотворения. Дано и читателите да се съгласят.

– *Ако говорим за ваши учители в писането, имате ли такива и кои са?*

– Въпросът с припознаването на литературните родства е много деликатен и ще бъде неучтиво от моя страна да го предреша с едностранни декларации. Нямам самочувствието да се обявя за ученик на поетите и писателите, които харесвам. Не знам в чия школа съм зачислен. Помня най-важните прочетени от мен текстове, които промениха представата ми за поезията. Например антологията

„Пир след тайната вечеря. Съвременни американски поети“ (София: изд. „Народна култура“, 1989) беше откровение. Освен текстове, помня и конкретните жестове на подкрепа от страна на моите приятели и наставници, с които ме свързаха заниманията ми с литература и които ме окуражаваха в най-критичните моменти. Не говорим за кризи, които са застрашили развитието на световната литература, но и най-скромните автори имат право на своите искрени терзания. По тази причина прескачам изброяването на учителите и потъвам в спомени за приятелите, за които ми е неловко да разказвам. Понякога се случват и благополучни съвпадения. През 2006 г. препрочитах отново и отново любимото си стихотворението „мобирик“, а през 2014 г. се запознах с автора му Иво Рафаилов, който нарисува кориците и на трите ми книги.

– *Струва ли ви се, че има промяна в писането ви от първата стихосбирка досега? Променят ли се темите ви?*

– Не знам дали става въпрос за разнообразие или непостоянство, но ми се струва, че в книгите ми няма доминираща поетическа форма. Опитвам всякакви фокуси, страх ме е от повторението. В никакъв случай не твърдя, че контролирам процеса или че с лекота си служа с богат арсенал от поетически инструменти. Разчитам на вдъхновението, не мога да се похваля, че владее поетическия занаят и се справям с литературните задачи единствено със силата на волята. Ако има някакво развитие в моето писане, то е свързано, от една страна, с желанието ми да съчинявам и по-сложни текстове, а от друга, с опита ми да концентрирам вниманието си върху определена тема, настроение, проблем. След като разполагам с вътрешна информация, мога да потвърдя, че не съм изоставил напълно темите, които ме вълнуваха и преди 20 години: нелепостта, провалът. Основно се занимавам със себе си, очевидно не мога да прескоча собствената си сянка. Съществуват три-четири гравитационни центъра, които увеличат повечето ми стихотворения. Радвам се на изключенията, позволявам си и някои експерименти в по-открито политически ангажираната поезия, както с втората ми книга „Кражбите зачестиха“ (София: изд. Versus, 2018). Надеждата ми е, че развивам сетива за новото и общото, че съзрявам, а не просто, че се уморявам.

– *Какво търсите в поезията като поет и като читател на поезия?*

– Ценя уменията да се плени ума на читателя, да се прикове неговото внимание още в самото начало. По принцип се радвам на яснотата, на усещането за подреденост, на щастливата развързка, при която нещата застават по местата си. Но друг път се чувствам потиснат и разочарован от условността на постигнатия смисъл, от разполагането на утехата в познатите две или три измерения. Евтино остроумие съсипва стихотворенията, но в определени случаи и находчивото остроумие ги задушавя. Тогава ми се струва, че поезията трябва да е напълно унищожителна и безкомпромисна, мистична, освобождаваща, противоположна на тази, която на мен самия ми се отдава да напиша.

Марианна Георгиева: „Поезията е анти-нищо, което ми помага да живея“

– *Как се случи вашият дебют?*

– Моят дебют беше неочакван, така, както понякога са неочаквани нещата, които всъщност много силно желаем. Той е свързан пряко с магистърската програма по творческо писане към Софийския университет. Когато завърших тази магистратура, вече имах контекст, в който да мисля как би изглеждал един мой текст. Имах подготвен такъв, макар и написан без идеята да бъде публикуван. Тогава обаче срещнах силната подкрепа на Ани Илков, който е окуражил появата не на една книга.

– *Ако говорим за ваши учители в писането, имате ли такива, кои са?*

– Отговорът на този въпрос започва още с предходния. Моите учители в писането са учители, защото аз съм ги избрала за такива – но доколкото писането е начин на преживяване на света, мога да кажа, че аз се вдъхновявам не само от писателите, но и от хората, които по някакъв начин обичат словото и му се посвещават. Като повечето хора, които пишат, и аз се опитвам да се опра на литературата, която харесвам – понякога това са текстовете на Роберто Боланьо, понякога е Ингмар Бергман, а понякога са току-що издадените книги на български писатели – има нещо много вълнуващо във факта, че всички заедно споделяме една и съща реалност, независимо дали става въпрос за живи или мъртви..., защото мъртви в един по-екзистенциален смисъл няма. Аз организирам и курсове по творческо писане – в тях, особено в детското писане, се появяват толкова живи образи, които няма как да те оставят резистентен към свободата да се изразяваш лирично. Това е субективно преживяване, както усещането за красиво и грозно, но то винаги клони към моето чувство, че светът сам по себе си говори и може да бъде учител в писането.

– *Струва ли ви се, че има промяна в писането ви от първата стихосбирка досега? Променят ли се темите ви?*

– По този въпрос ми се струват различни неща – казвам това с известно чувство за самоирония и ще го илюстрирам така. Преди време намерих един тефтер, в който бях записала мой сън, който съм сънувала преди много години. През това време с мен се случиха много неща, които измениха радикално живота ми, много хора си отидоха физически, появили се много нови, но сюжетът на съня ми беше подобен на това, което понякога сънувам в съвсем днешни дни. Това ме кара да мисля, че, да – понякога езикът се променя, може би съзрява или пък става перфиден по един, да речем, по-изискан начин, но той е само приятел на това, което реално, органично го изтъква – чувството за нещо, което си остава неназовимо. И така, писането се променя, така, както се променя тялото с годините например, но той все пак остава преди всичко плътта на мен самата или на мен самата плюс всички останали.

– *Какво търсите в поезията като поет и като читател на поезия?*

– Харесва ми да мисля за поезията като за нещо, което няма точна стойност, която да може да бъде измерена. Това е малко като въпроса дали животът има смисъл и дали си струва да се живее. Животът няма смисъл или поне не смисълът е екзистенциалната стойност, която да го оправдае, понякога това наистина е някак така. Но това по никакъв начин не означава, че не е ценен, именно, защото е живот. Горедолу така преживявам поезията – тя привлича не защото знам какво мога да открия в нея, а защото действено се откривам през нея. Може би в един по-краен смисъл тя е нещо като анти-нищо, което ми помага да живея.

– *Вече имате преведена книга. Знаем, че преводите в чужбина на български се случват трудно. Как успяхте?*

– При мен преводът на „Изход“ – втората ми поетична книга, се случи по логиката на появата на първата ми книга изобщо. През един конкурс на Традуки аз бях избрана да бъда издадена от издателство Edition Korrespondenzen в превод на Александър Зицман. Много съм благодарна за неговия много чувствителен усет към езика и съм убедена, че освен преводаческата дарба, интуицията да предаде смисъла го е отвела към това да направи нещо много добро за „Изход“. Разбира се, като всеки нормален човек, ме спохожда мисълта, че ми се ще това да е само началото на един подобен опит – да видиш собствените си текстове, проговорили на друг език.

Библиотеката – любов моя

Христо Мутафов

The Library – my love

Hristo Mutafov

Summary

The text is part of the unpublished memoirs of Prof. Hristo Mutafov – doyen in the field of scientific information in Bulgaria. He outlines little-known moments from the recent history of the “St. St. Cyril and Methodius” National Library when the process of its Sovietization ends and it must find a way to modern and contemporary library activities.

Key-words: Prof. Hristo Mutafov, “St. St. Cyril and Methodius” National Library, scientific information.

Пишейки упорито мемоарите си, с особено внимание и към 30-годишната ми професионална работа в областта на научната медицинска информация, се получи така, че обсъждайки и осмисляйки естеството на тази ми дейност, отново и отново осъзнавах значимостта на институцията *БИБЛИОТЕКА* – като публично-официална еманация на обществения дух, но и като нещо, което е съвсем лично свързано с живота на всеки, стремящ се да навлезе и според силите си да опознае човешката цивилизация и личното си място в нея. И така, не успях да се въздържа да не напиша за *Библиотеката* и да я нарека „любов моя“.

Истински се запознах с *Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“* (НБКМ) по време на „второто ми висше образование“ – следдипломната ми квалификация, днес – магистратура, по научна информация и документация във Философския факултет на Софийския университет (1965–1968). Курсът, освен че ме дари с втора професионална квалификация, разшири невероятно интелектуалния ми кръгзор и ме изпълни с уважение към институцията „Библиотека“ и специално към НБКМ.

Четириите семестъра на курса и съответно служебните отпуски за занятията, се съчетаха чудесно с възможността за ползване в течение на три години на възможните безплатни отпуски от мен и Убавка¹, и нейните отпуски по бременност и

¹ Моята съпруга, д-р Убавка Йорданова Яковчева-Мутафова, с която в продължение на 10 години бяхме на работа по разпределение в участъковата здравна служба на с. Георги Дамяново, Михайловградско, а след това и двамата преминахме към дейности в областта на научната медицинска информация.

майчинство. Прочетох много книги и статии, например, посочените в списък книги, които е прочел Георги Димитров в Моабитския затвор по време на Лайпцигския процес. Но като противовес на тази, подбрана от Комунистическия интернационал фиктивна поредица, прочетох и книгата *Universitas Literarum*², текстове от която се оказаха, че са превъзходна основа за лекциите по наукознание на проф. Т. Боров³. Запознах се, впечатлих се и се възхитих от пълните и подробни рубрикатори на съвременната библиотечна *Decimal Classification* на М. Dewey.

По късно, вече по време на работата ми, през годините 1971–1982, като референт в Националния център за научна медицинска информация (НЦНМИ), при работата ми в уютната медицинска читалня на НБКМ, с любезното съдействие на библиотекарките в нея (за които съм запазил прекрасни спомени!) се наложи да се запозная подробно с възможностите и структурата на световноползваните *Medical Literature Analysis and Retrieval System* (MEDLARS), на сериите на *Excerpta medica*, на конципирания и изграден от *Eugene Garfield Science Citation Index* и с другите издания в неговия *Institute for Scientific Information* във Филаделфия, на огромните възможности на *Chemical Abstracts Service* и на *BIOSIS: Biological Systems*, на широкия спектър информационни издания на рускоезичните: *Всесоюзный научно-исследовательский институт медицинской и медико-технической информации* (ВНИИМИ) и на *Всесъюзный институт научной и технической информации* (ВИНИТИ), както и с множество други информационни източници. Придобих нови обширни знания за структурата на биомедицината и за научно-информационното ѝ обезпечаване.

Многото часове, които прекарах в читалните на НБКМ като „магистрант“, като референт през първите два периода на работата ми в Центъра и като докторант в годините от 1965-а до 1985-а⁴, ми осигуриха възможността и удоволствието да се запозная и с множество класически и модерни автори от областта на художествената литература. През този период узрях, например, за любимата ми Анна Ахматова:

*Есть в близости людей заветная черта,
ее не перейти влюбленности и страсти.*

² Schuder, W. *Universitas Literarum. Handbuch der Wissenschaftskunde*. Berlin: De Gruyter, 1955. 570 с.

³ Проф. Тодор Боров – инициатор и създател на Българския библиографски институт, с което институционализира научната специалност „Библиография“ у нас.

⁴ Работата по дисертационния ми труд се проточи цели 18 години, тъй като съм бил наблюдаван от Държавна сигурност (Досие *ИНТЕЛИГЕНТИ*) с цел да се пречи на изследването и да не бъде допускан до защита. След 1989 г. защитих направо „голям докторат“ и станах първия доктор на философските науки по „Теория на научната информация“, респ. първия директор на Отраслов център в Системата на научната и техническа информация (НТИ) у нас, с голям докторат в областта на НТИ.

...Стремящиеся к ней безумны, а ее
достижение – поражены тоскою...⁵

Така, многото дни и часове, прекарани в Националната ни библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, ме изпълниха с възхищение и преклонение пред *Човешкото Знание* и *Човешкия Гений*. Бях въведен във величествената Катедрала на Прогреса на Човешкия Дух, в която се формира личността ми и в която осъзнах истинското мое интелектуално и професионално амплуа.

В течение на научно-информационната ми дейност след „демократичния преврат – 1989“, придобил вече достатъчно опит като информационен специалист в НЦНМИ – като редови изпълнител, методист, ръководител и изследовател, установих че НБКМ не се развива в съответствие с модерните тенденции. В желанието си да повлияя, доколкото мога за по-действено развитие на библиотечно-информационната дейност в страната ни, впечатлен от традиционно назадначавата политика и организация на работата в Националната библиотека и пълното negliжиране на задължителните ѝ функции и на ролята ѝ като централно звено в националната ни библиотечна система, и прекомерното отдаване на директорката ѝ към археографията, най-вероятно поради неусвоена модерна научно-информационна парадигма, стигнах до решението, че е мой дълг да привлека вниманието на общността към проблема. След като вече многократно бях изразявал положителното си отношение към НБКМ⁶, си позволих и критика към ръководството ѝ за старомодната му организационно-методична и управленска работа. Реших, че най-добрия подход за привличане на общественото внимание е посредством публикации⁷ в пресата.

⁵ **Ахматова**, Анна. Есть в близости людей заветная черта..., 2 мая 1915, Петербург. [онлайн]. [прегледан 4.08.2021]. https://math.berkeley.edu/~given/verse/akhmatova_line.pdf

⁶ **Мутафов**, Хр. Становище относно „За превръщане на сп. Библиотекар във водещ печатен орган на библиотечната общественост у нас“. – В: *Библиотекар*, 1981, № 10, с. 1–5; 1982, № 3, с. 46–47. **Мутафов**, Хр. Библиотечно-информационната система в условията на „информационно общество“. – В: *Информационна политика в България – формиране и развитие в съвременните условия*. София, СБИР – VII национална конференция, София, 5–6 юни 1997, 1998, с. 11–13; **Рожков**, С., Мутафов, Хр., Меламед, С. Актуальные проблемы научных коммуникаций и информационного обеспечения исследований в постсоциалистических странах (например Болгарии). – В: *НТИ*, сер. 1, 1998, № 12, с. 25–29.

⁷ **Мутафов**, Хр. Информационната дейност в Народната библиотека тъне в архаизъм. – В: *Пари*, год. 9, 28.07.1999, № 159, с. 2. **Мутафов**, Хр. За информационните проблеми на най-голямата ни библиотека. – В: *Аз-Буки*, год. 9, 1999, 21–27.07.1999, № 29 (415), с. 5. Реплика от: **Христова**, Б., Димчев, Ал., Янкова, Ив., Ангелова, М. Лични мнения. – В: *Аз-Буки*, год. 9, 1999, № 32, с. 12. И *отказа* на в. „Пари“ и на сп. „Аз-Буки“ да публикуват моя отговор на „Личните мнения“ на проф. Б. Христова и колегите ѝ: Мутафов, Хр. Отново за информационно-библиотечните проблеми. – Непубл. мат. (10 с.), предложен на г-жа Олга Маркова, гл. редактор на в. „Аз-Буки“, през септ. 1999 г.

След като призивът ми за конструктивно обсъждане на посочения от мен проблем биде посрещнат с яростен негативизъм, реших, че единствената ми възможност за въздействие върху библиотечно-информационната дейност е да възпрепятствам приемането в Народното събрание (НС) на незрелия закон за библиотеките, представен от Съюза на библиотечно-информационните работници, овладян от традиционалистично-феодално обособено ръководство от преподаватели в СУ без всякаква реално практическа библиотечно-информационна дейност. Проведох разгърната анкета по закона сред професионалната общност в страната. Регистрирах Асоциация „Информационен свят – 2000“ и от нейно име, със съдействието на депутата г-н Стоян Райчевски, депонирах допълнителен материал в НС и в НБКМ⁸. Успях да отложам приемането на закона и преработването му в по-адекватен все пак на реалните обстоятелства състав. С това моите усилия за усъвършенстване на националната ни, лутаща се в посткомунистическото ни общество, библиотечно-информационна система приключиха. Настанилите се на различни нива в ръководството на Медицинския университет, възпитани по социалистически и недообразовани професионално, големи и малки активисти, по време на мое едномесечно отсъствие от страната решили да ликвидират единствения Отраслов център за научна информация – медицинския НЦНМИ, оцелял 10 години след разпадането на Националната ни система за научна и техническа информация, и ме пенсионирали преждевременно, подло и внезапно, в мое отсъствие! След месец, вместо Центърът да се развива още по-добре така, както постепенно през последните години го водех към прерастването му в Think-Tank-организация в областта на медицината, вече в мое отсъствие го и закриха...

Но, „Не се гаси туй, що не гасне“! Убеден съм, че Националната ни библиотека и Софийският университет „Св. Климент Охридски“ неотстъпно, „бавно и полека“ преодоляват и ще преодолеят перманентно възникващите причини за застой и ще постигат все нови висоти в *Просвещаването* и в *Облагородяването* на *Нацията* ни. В това се корени моята *Вяра*, *Уважение* и *Любов* към тези основни *Институции на Националния ни Дух*!.. Затова ще си позволя да цитирам Михай Еминеску:

*Време дойде, време мине,
всичко вехне, никне всичко,
лошо ли, добро ли гине,
питай, разгадай самичък...⁹*

⁸ Мутафов, Хр. Библиотеки: Тезиси за дейността на библиотечно-информационните учреждения, София, септ. 1998, 10 с. (Мат. е изг. във връзка с обсъждането на проекта за закона за библ. дейност.)

⁹ Част от стихотворение на румънския класик Михай Еминеску. – Бел. ред.

За поета *вж* <https://literaturesviat.com/?p=2365>

Твърдо съм убеден, че институцията „Библиотека“ в нашата страна, особено в днешните мърляви обществено-политически години, се нуждае от възраждане и повсеместна подкрепа! Затова и искам да дам публичен израз на моето уважение и чувства към това *Човешко творение – Библиотеката!*

Проф., д-р мед., д.ф.н. **Христо Георгиев Мутафов** (1936) е доктор на философските науки по „Теория на научната информация“. Автор е на над 160 публикации по информатика и медицинско наукознание. Според международно проучване е втори автор в света след Е. Гарфилд по публикационна активност в областта на медицинското наукознание. Член е на Нюйоркската академия на науките и на Българската академия на науките по медицина, основател и член е на управителния борд на Атлантико-Евро-Средиземноморската академия за медицински науки, както и персонален член на Европейската асоциация за медицинска информация и библиотеки.

Проф. Хр. Мутафов е всепризнат лидер в областта на практиката, организацията, методологията, историята и теорията на научната медицинска информация у нас. Години наред е ръководител на Центъра за информация по медицина към Медицинския университет – София и на функциониращия към него Документационен център на СЗО за България. Работил е системно по изграждането и внедряването на комплекса от съвременни научно-практически методи за работа в Националната система за научно-медицинска информация.

Професионалният път на проф. Хр. Мутафов, доайен в страната ни в областта на научната информация, е представен комплексно от проф. Александра Куманова в: Христо Георгиев Мутафов – *Aurea mediocritas*: Двукнижие. Кн. 1, Когнитологичен портрет в стила на интервю: За усилията за приобщаване на България към световната научно-информационна практика. Кн. 2, Систематично-хронологично-азбучна биобиблиография. София: За буквите – О писменехъ, 2018. 180 с.

Изложба за 100-годишнината на проф. Веселин Трайков

Exhibition for the 100th anniversary of Prof. Veselin Traikov

Summary

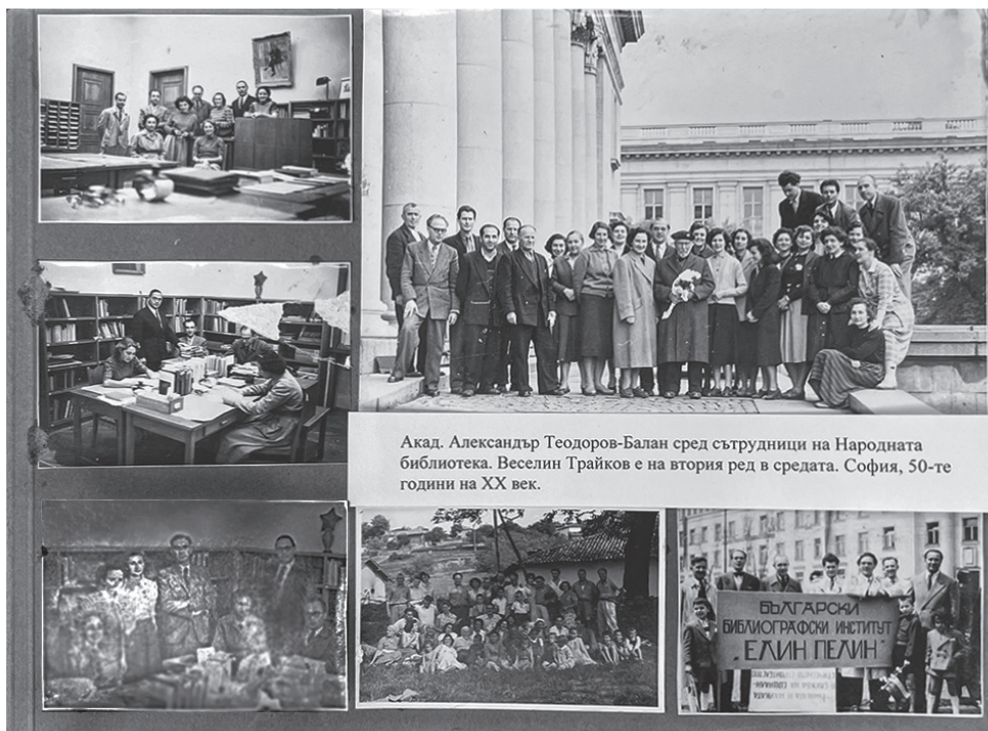
In the “St. St. Cyril and Methodius” National Library an exhibition about Prof. Veselin Traikov was presented. It is part of the “Bulgarian Bibliographers and Librarians” series.

Key-words: Veselin Traikov, bibliographer, exhibition, “St. St. Cyril and Methodius” National Library.

Проф. Веселин Трайков

В чест на 100-годишнината от рождението на проф. Веселин Трайков, изтъкнат български библиограф и историк, Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ организира изложба, част от поредицата „Български библиографи и библиотекари“.

Акад. Александър Теодоров-Балан сред сътрудници на Народната библиотека. Веселин Трайков е на втория ред в средата. София, 50-те години на XX век.

Веселин Трайков – сътрудник на Българския библиографски институт „Елин Пелин“. Витрина от изложбата

„Хронологията и обратите в житейската и професионална съдба на един високообразован ерудит, какъвто е проф. Веселин Трайков, поставят началото на научната му дейност в Българския библиографски институт „Елин Пелин“ по покана на тогавашния директор проф. Тодор Боров“, каза доц. Красимира Александрова, директор на Националната библиотека в речта си при откриването на изложбата. Проф. Трайков работи на библиографското поприще, а неговите постижения свидетелстват за развитието на българската библиография. „Настоящата изложба акцентира върху библиографските приноси на проф. Веселин Трайков и е четвърта по ред от дългосрочната програма „Български библиографи и библиотекари“, по която Националната библиотека работи от началото на 2020 г.“, допълни доц. Александрова, за да разкриваме и съхраняваме историческата памет за хората, създали българската библиография.

Значително място в изложбата бе отделено на дейността на Веселин Трайков като сътрудник на Българския библиографски институт „Елин Пелин“, което предначертава години от неговата професионална кариера, посветени на задълбочени библиографски изследвания. Достоен продължител на делото на акад. Никола Михов, Веселин Трайков работи неуморно и развива важната за българската култура библиографска поредица БУЛГАРИКА.

В експозицията бяха изложени оригинални документи от фонда на Националната библиотека, част от личния архив на проф. Трайков, предоставен от Държавния архив – София, който надхвърля 1200 архивни единици и експонати, предоставени от личния архив на дъщерята на проф. Трайков – д-р Весела Трайкова. Акцент в изложбата са и научните трудове на Веселин Трайков – биографията на Георги Стойков Раковски, томове на архива на Раковски, които са съвместно дело на баща и син Трайкови.

На откриването на изложбата присъстваха доц. Михаил Груев, председател на Държавна агенция „Архиви“, Станимира Делева, началник отдел Държавен архив – София, Йордан Симов, който обработва личния архив на проф. Веселин Трайков, много колеги.

Самюъл Бекет – живот и творчество

АНТОАНЕТА ЛЕСЕНСКА

Samuel Beckett – life and work

Antoaneta Lesenska

Summary

On September 20 this year, the exhibition “Samuel Beckett – life and work” was opened in “Ivan Vazov” National Library – Plovdiv on the occasion of 115 years since his birth.

Key-words: Samuel Beckett, “Ivan Vazov” National Library – Plovdiv, exhibition.

На 13 април т.г. се навършиха 115 години от рождението на Самюъл Бекет. По този повод на 20 септември във фойе „Изкуствотека“ на Пловдивската народна библиотека „Иван Вазов“ беше открита изложбата „Самюел Бекет – живот и творчество“. Тя е продукция на Посолството на Република Ирландия в България и се провежда в рамките на инициативата „Европейски дни на наследството“ 2021 г. Представени са не само основни моменти, но и детайли за живота на твореца, мислителя и човека Самюел Бекет.

Част от експозицията. Снимка Иван Крачанов

Изложбата откриха посланикът на Република Ирландия Нейно Превъзходителство г-жа Мартина Фийни и директорът на Библиотеката г-н Димитър Минев.

Самюъл Бекет (1906–1989) е роден в Дъблин. Носител е на Нобелова награда за литература за 1969 г. Някои от най-известните му пиеси са: „В очакване на Годо“

(1952), „Катастрофа“ (1982), „Краят на играта“ (1957), „О, щастливи дни“ (1960), „Последната лента на Крап“ (1958). Автор е на романа „Молой“ (1951) и на сборниците „Разкази и текстове за нищо“ (1967) и „Обезселителят и други разкази“.

Той е сред водещите драматурзи и писатели на XX в. В театралните си образи, както и в прозата си, Бекет пресъздава с пестеливи средства красотата и вечния лик на човешкото страдание, примесвайки ги с черна комедия и хумор. Редом с Йейтс и Джойс, той е един от тримата ирландски писатели на миналия век, които променят литературата завинаги. Бекет се превръща в модел на творец, който безстрашно и непоколебимо изследва най-мрачните и безнадеждни страни на човешкия опит. За него е казано справедливо, че е видял лицето на Медуза, но не се е вкаменил.

Чрез иновативните форми на писане Бекет прави възможна идеята, че модерният човек може да бъде възвишен и в най-голямата нищета и мизерия. Какво получава, какво остава от човека в творчеството на Бекет? – ще запита Карл Рагнер Гиеров, основен застъпник на Бекет за кандидатурата му за Нобел: „Просветление. В творчество на Бекет черното се оказва сиянието на деня, защото нещата, които хвърлят най-дълбока сянка са тези, които отразяват източника на най-ярката светлина. [...] Изобразяването на човешката деградация, на която сме свидетели в драматургията и романите на Бекет, може би в най-голяма степен от всичко познато до този момент, не би била възможна, ако се отречени човешките ценности“.

Творчеството му продължава да предизвиква разгорещени дебати. Най-точният и изчерпателен отговор на въпроса защо написаното от Бекет е актуално и до днес, защо продължава да ни вълнува, да буди нестихващ интерес в читатели, критици, изследователи и театрали, дава неговият последовател и приятел и също носител на Нобелова награда за литература – Харолд Пинтър: „Защото, колкото по-далеч отива във всичко, което пише, толкова повече е от полза за мен. Аз не искам философии, трактати, догми, вероизповедания, решения, истини, отговори. Не искам нищо от това, което лесно се продава или разбира. Защото той е най-смелият и безмилостен писател и колкото повече набутва носа ми в мръсотията, толкова повече съм му благодарен. Той не ме съблазнява, не ме будалка, не ме води по утъпкани градински пътека, не ме подмамва, не ми предлага утешение, изход или откровение, не ме улеснява, не ми продава нещо, което не искам да купя, не се интересува дали го харесвам и разбирам или не, не прави заключения и не се кълне в нищо. Е, аз ще купя неговата стока, ще захая куката, ще тръгна след него, защото той не остави нито един камък непреобърнат и нито един червей неизваден на показ. Бекет показва раждането на друг вид красота и защото всичко, написано от него, е прекрасно“.

Културният обмен между Посолството на Република Ирландия в България и Пловдивската народна библиотека „Иван Вазов“ ще продължи с представяне пред публика на Джордж Бърнард Шоу и Джеймс Джойс – другите две световноизвестни имена в областта на литературното наследство.

В памет на проф. Мария Младенова

СВЕТЛА ДЕВКОВА

In memoriam Prof. Maria Mladenova

Svetla Devkova

Summary

Evening dedicated to Prof. DSc Maria Mladenova was held within the traditional "Iskar Gorge" 2021 holidays on September 13 this year. The newly published collection in her memory was also presented, in which more than 60 colleagues and friends from the country and abroad outline her merits as a person and a scientist.

Key-words: Prof. DSc Maria Mladenova, memorable evening, collection.

Столична община – район „Нови Искър“, Народно читалище „Отец Паисий – 1936“ – кв. Славовци, и Университетът по библиотекознание и информационни технологии организираха паметна вечер за проф. Мария Младенова в рамките на традиционните празници „Искърско дефиле“ 2021.

На 13 септември т.г. в Комплекс „Перла“ в район Нови Искър се проведе паметна вечер, посветена на видния български библиотековед и библиограф проф. д.ф.н. Мария Младенова, по повод една година от кончината ѝ.

Проф. д.ф.н. Мария Младенова

Събитието беше открито районния кмет, г-жа Даниела Райчева, която изрази уважението на четящите хора към труда на достойни преподаватели и изследователи като проф. Младенова. Богатата читалищна дейност в район „Нови Искър“ поддържа жив духа на народностното самосъзнание и традиционните ценности в новите условия на технически прогрес. За това допринасят усилията и на личности като Мария Младенова, подчерта тя. Служители на районната администрация

са получили образованието си в УниБИТ, откриват се и нови възможности за работа по съвместни проекти.

Гостите бяха поздравени от управителя на комплекса, г-жа Вени Василева, възпитаник на УниБИТ. Последваха изпълнения на църковни песни от женската певческа група „Зорница“ към читалището.

Приветствие до организаторите и гостите изпратиха проф. д.н. Ирена Петева, ректор на УниБИТ, и проф. д.ик.н. Стоян Денчев, председател на Общото събрание.

С прочувствени думи доц. д-р Елена Савова и д-р Събина Ефтимова разказаха за своя учител, колега и учен със световна известност. Беше подчертана заслугата на проф. Младенова като създател на хиляди библиотечни специалисти и на кадри за читалищната мрежа в България. Тя дава ненадминат образец за библиографирането на творчеството на Йордан Радичков, както и на видни съвременни български учени и читалищни дейци от епохата на възраждането на следосвободенска България. Бяха показани някои от книгите ѝ, които са ценни за студенти, историци и литературоведи.

Светла Девкова разказа за подготвяния сборник в памет на проф. Мария Младенова. В него над 60 колеги и приятели от страната и чужбина очертават достоинства ѝ като личност и учен. В предисловието съставителите Светла Девкова и Марияна Петкова-Галчева са избрали за мото цитат от „Птича перушина“ („Ние, врабчетата“) на Йордан Радичков:

*...една птица може да бъде мъртва,
но перата ѝ са винаги живи.
Недейте отминава нашата птича перушина,
недейте отминава спомена за нашия живот,
а го съживявайте!*

Те описват накратко идеята и реализацията на сборника:

*В тази книга събрахме късчета памет за Мария Младенова.
Живи перца...*

Идеята възникна спонтанно, на гроба ѝ, но се оказва, че подсъзнателно сме я последвали по пътя на последната ѝ съкровена книга със спомени за Йордан Радичков. Изпитахме подобен на нейния пиетет и ентусиазъм, но и аналогични проблеми...

Нейни близки, колеги и приятели от България и от чужбина споделиха с нас спомени за нея. Учените анализираха многостранното ѝ творчество и приносите за библиотекознанието и библиографията в национален, европейски и световен мащаб. Колеги очертаха профила ѝ на преподавател и изследовател. Благодарните ѝ ученици – личния пример и професионалните критерии, заложили от нея, които следват и днес в работата си. Семейството – образа на майката орлица,

която го пази и крепи. Приятелите – на верния съратник в сериозните каузи, на които се е посвещавала и следвала всеотдайно.

Първата част започва с извадени от архивите или публикувани вече материали, за да „чуем“ отново гласа ѝ, защото така я чувстваме все още сред нас. Спомените носят тъгата от загубата, но повече – и благодарността за преживените с нея пълноценни мигове, дни, години. Всеки автор се е стремил да акцентува върху позитивната енергия, която Мария излъчваше и с която ще я помним.

Включени са публикации на автори от Университета по библиотекознание и информационни технологии, Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“, Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, регионални и читалищни библиотеки, колеги и приятели от страната и от чужбина.

Във всяка група подредбата е азбучна, почти по законите на библиографията. Както е видно, игнорирани са (с малки изключения) научните степени и звания, защото те не са водещи при пресъздаването на многостранната личност на Мария.

Илюстрациите са изпратени от авторите или взети от семейните архиви.

Втората част на мемориалния сборник е второ допълнено издание на Библиографията (автор-съставител д-р Ваня Аврамова) на учения проф. д.ф.н. Мария Младенова, което разширява с почти шест години обхвата на издадената през 2015 г. по повод 70-годишнината ѝ, тържествено празнувана в Университета по библиотекознание и информационни технологии заедно с колеги от Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ и други институции, свързани с читалищната дейност, библиотеките и книжовността в България.

Със сборника библиотечната общност и Академичното издателство „За буквите – О писменехъ“ към УниБИТ отдават почит към живота и делото, ярката житейска мисия и приноса на бележития учен и преподавател проф. Мария Младенова в българската и в европейската книжовна и библиотечна култура.

Беше прожектиран и подготвеният от екип на читалището, с председател Людмила Иванова, мултимедиен продукт, посветен на проф. Мария Младенова.

Партньорството като пътепоказател към новите библиотечни услуги

Опитът на Народна библиотека „Детко Петров“ в Цариброд

ЕЛИЗАБЕТА ГЕОРГИЕВ

Partnership as a guide to new library services The experience of the “Detko Petrov” National Library in Tsaribrod

Elizabeta Georgiev

Summary

In recent years, the perception of the task and role of libraries in the local environment, their place in the cultural, scientific, educational and information infrastructure, their role in political life, the development of democracy, economy and the formation of the global information space has changed a lot. The library is increasingly emerging as an organizer of programs and activities that are not just related to the book. On their own, they cannot accomplish all the numerous tasks that the environment expects, so partnership and cooperation with other institutions and organizations is needed to provide the necessary services to their increasingly demanding users. The article presents attempts to establish partnerships of the “Detko Petrov” Library in Tsaribrod with the Ombudsman of the Republic of Serbia, with local institutions and media and non-governmental organizations and the importance of these partnerships for both the library and the local multicultural community.

Key-words: “Detko Petrov” National Library, Tsaribrod, Republic of Serbia, partnership, ombudsman, non-governmental organizations.

Глобализацията, демографските промени, технологичният прогрес, икономическият преход са постижения на съвременната епоха, които оставят дълбока следа върху всички членове на обществото. Неудържимото развитие на обществото отваря множество възможности за напредък и успех, но сме свидетели, че развитието не засяга всички сегменти на обществото и че задълбочава вече съществуващите различия или създава някои нови различия. В този смисъл е важно да се създадат партньорства, като предпоставка за изпълнение на програми и проекти, които допринасят за заличаване на различията и подобряване на резултатите във всички форми на дейности. Партньорствата и сътрудничеството са изключително важни и за културните институции.

Днес културните институции не са „затворени“ ведомства, които функционират само в съответствие с техните вътрешни правила и стандарти. Глобалните

мрежи на всички нива, партньорствата между институциите позволяват разширяване на нови услуги и дейности и създаване на нова работна среда. За да увеличат видимостта в общността, те установяват сътрудничество помежду си, като се преплитат и създават нови услуги, всичко в полза на потребителите си.

По този начин библиотеките днес не могат да функционират самостоятелно, разчитайки на традицията и утвърдените методи на функциониране. Сключвайки различни партньорства с други институции, те разширяват капацитета си, увеличават бюджетите, придобиват нов опит. Междусекторните партньорства им позволяват да достигнат до нова аудитория чрез нови контакти, чрез създаване на нови ресурси. Това, което прави библиотеката добър партньор, е нейната репутация на желана и обичана институция в околната среда и възможността за сътрудничество с други институции на културата, образованието, организации на гражданското общество, други часни лица. Партньорството и сътрудничеството позволяват приток на нови идеи, които се материализират в нови и оригинални проекти, които от своя страна привличат нови, по-взискателни, оригинални и креативни потребители, предимно деца и младежи.

Културната сцена в малките общности в Сърбия се създава от библиотеките и културните центрове. Често те сами не могат да извършват много от търсените дейности, така че партньорствата, на първо място с местното самоуправление като основател, но и с други местни институции и организации, са напълно нормално и желано явление. Партньорството от тази форма е още по-важно, ако се отнася до институции в мултиетническа среда, в които се срещат няколко култури, езици и обичаи. Чрез обединяването на персонал, ресурси, пространство, идеи може да се постигне много повече, просто да се постигнат поставените цели, защото „успешното партньорство се основава на прозрачност, взаимна информация на партньорите за всички важни събития и тяхната гъвкавост и готовност да отговорят на предизвикателствата“.¹

Новите партньорства са билет за успех.

Примери за партньорство на Народната библиотека „Детко Петров“ в Цариброд

Доброто сътрудничество с местната власт като основател е важно за всяка библиотека. Но, те често се оправдават от липса на средства за културни програми, така че библиотеките са принудени в такива ситуации да разчитат на своята находчивост, което означава ентузиазъм и креативност на служителите, иновации, сътрудничество и партньорство с други институции, неправителствени организации и др.

Макар и малка, библиотеката в Димитровград има солиден опит в реализация на проекти и програми, които са резултат от партньорства с местни институции. Главен партньор в реализирането на многобройни дейности на Библиотеката е основателят Община Димитровград. Освен най-важната роля в подпомагането на

¹ **Partnerstvo** po meri društva: Vodič za upravljanje međusektorskim partnerstvima. Beograd: Smart Kolektiv, 2013, c. 38.

работата на институцията, местното самоуправление насочва дейността си в посока лобиране за библиотеката. Резултатът от това партньорство са многобройни проекти, предназначени предимно за уреждане на пространствените условия на ведомството. В периода март 2016–септември 2017 г. Библиотеката реализира два важни проекта², които напълно решават нейните пространствени и технически условия. И двата проекта са реализирани в сътрудничество с Министерството на външните работи на Република България, посолството на Република България в Белград и Генералното консулство в Ниш и с подкрепата на община Димитровград, която подкрепи идеята за надграждане и адаптиране на помещението, в което днес се намира местния фонд и колекции от чужди езици в размер на 50 000 лева (25 000 евро) и адаптация на двора на Библиотеката – изграждане на лятна сцена, както и адаптация и изграждане на сграда за Местната музейна сбирка и Детския отдел, проект в размер на 135 000 лева (72 000 евро).

Общината подкрепя взаимното сътрудничество на местните институции, като по този начин стимулира сътрудничеството на Центъра за култура и Библиотеката при реализирането на множество културни програми, събития, изложби, пиеси и друго. Това сътрудничество кулминира със съвместно честване на 130-годишнината от културата в Димитровград. Годината на големия юбилей – 130 години на Театъра и 120 години на Библиотеката, Центърът за култура и Библиотеката отбелязаха с множество съвместни програми. С подкрепа на общината, в началото на 2019 г. тези институции реализираха тридневни културни програми посветени на юбилея, които включваха: изложба, промоции на монографии за културата на Димитровград и развитието на Библиотеката, премиера на поетична пиеса „Лято на кръстопът“³. Със съвместното представяне на значимите постижения в културния живот на града, Центърът за култура и Библиотеката в Димитровград изтъгнаха от забрава всички, създавали култура в малък град на границата.

Дълги години, до 1996 г., Библиотеката е била една от дейностите на Центъра за култура, но и след независимостта ѝ сътрудничеството с Центъра за култура продължава, което води до множество програми, изложби, съвместни събития, както и реализиране на съвместни проекти. И двете институции се възползват от всички реализирани дейности и имайки предвид нови идеи, но и наличието на съществуващите ресурси, предимно човешки, както Библиотеката, така и Центърът за култура очакват много съвместни проекти и програми.

Библиотеката „Детко Петров“ има изключително сътрудничество с образователните институции в града (с началното и средно училище и детската градина), което беше особено изразено в периода от 2000 до 2015 г. чрез дейността и работата на Поетичната работилница, а днес чрез изпълнението на съвместни програми, представления, изложби, промоции.

Партньорството с местната телевизия в Цариброд съществува от 1996 г., но особено се активира с реализирането на два проекта за насърчаване на детското

² Извештај о раду Народне библиотеке „Детко Петров“ за 2017.

³ Автор на изложбата, книгите и текста на поетичната пиеса е библиотекарката Елизабета Георгиев.

творчество и четене. Това са проектите „Клинци и хлапета“ и „Попонайци“, реализирани в периода от 2011 до 2014 г. с подкрепа на Министерството на културата на Република Сърбия. И двата проекта включват продуциране, редактиране и излъчване на половинчасови детски библиотечно-образователни предавания.

Преди три години Библиотеката подписа протокол за сътрудничество с интернет портала „Фар“. Това е местна медия, която излъчва текстове и видео репортажи на сръбски и български език. От март 2020 г. партньорството е засилено чрез реализацията на детския портал „Фарче“ и едноименното двуезично списание за деца и младежи. Идеята е литературата, комиксите, анимацията, интересни неща от света на науката и културата, творчеството в най-широк смисъл, да се доближат до най-малките в електронен и печатен вид.

Гореспоменатите партньорства са свързани изключително с изпълнението на културни програми за всички групи потребители, особено за деца и младежи. Предизвикателство за Библиотеката е да създава партньорства с необичайни партньори като неправителствени организации, занимаващи се с правата на човека, екология и положение на малцинствата. Библиотеката „Детко Петров“ има богат опит в изпълнението на множество програми, които са резултат от сътрудничеството с Асоциацията на гражданите „Женски център“, НПО „Зелена алтернатива“, Група 484 от Белград.

Резултатът от тези партньорства са екологични програми, представления, програми, свързани с толерантността и правата на човека, с популяризиране на балканската литература, но също така и с положението на жените в съвременното общество, както и на хората с увреждания.

Специалният опит на Библиотеката е дългогодишното партньорство със републиканския омбудсман при реализацията на два проекта. А именно, в периода 2011–2016 г. някои сръбски библиотеки станаха партньори на омбудсмана на Република Сърбия, за да помогнат на хората да имат по-лесен достъп до правата си.

През 2011 г. омбудсмана стартира проектът *Електронен достъп до омбудсмана*, който има за цел да направи институцията на омбудсмана по-видима за гражданите на Сърбия чрез библиотеки, като институции, които съществуват във всяка община и град. Проектът *Електронен достъп до омбудсмана*⁴ беше реализиран от омбудсмана на Република Сърбия в сътрудничество с Библиотечната асоциация на Сърбия, местните власти в десет избрани общини (Шид, Бачка Паланка, Свилайнац, Крушевац, Бор, Ужице, Приеполе, Нови пазар, Лесковац и Димитровград) и с подкрепата на Правителство на Кралство Норвегия. Проектът официално продължи 12 месеца (до юни 2012 г.), но дейностите продължиха до юни 2013 г., когато библиотеката в Димитровград беше избрана между петнадесет библиотеки в Сърбия в градовете: Сомбор, Варшац, Бачка Паланка, Пожаревац, Бор, Зайчар, Ягодина, Валево, Чаяк, Ужице, Приеполе, Нови пазар, Лесковац за

⁴ Георгиев, Елизабета. Електронски пристап Заштитнику грађана: искуство Народне библиотеке „Детко Петров“ у Димитровграду“. – В: *Читалиште*, 2012, бр. 21, с. 103–104.

участие в проекта *Насърчаване на правата на човека и малцинствата чрез по-интензивен контакт на омбудсмана с гражданите*, който продължи до юни 2015 г.⁵

Нещо, което е много важно по отношение на изпълнението на двете инициативи, е, че партньорството със омбудсмана допринесе за по-голяма видимост на самите обществени библиотеки. В също време подпомагането на гражданите при упражняването на техните права допринася за положителния имидж на библиотеките в техните местни общности. По този начин библиотеките все повече се признават не само като културни центрове, но и като социални центрове, където гражданите могат да получат правни съвети или да решат определени проблеми. По този начин библиотеките и библиотекарите се превърнаха в местни връзки между гражданите и омбудсмана, но също така и един вид помощници за потребителите на библиотеките и гражданите като цяло. От гледна точка на потребителя, библиотекарят просто се превърна в местен закрилник и човек, с когото хората споделят проблемите си, защото библиотекарят знае да слуша, да съпреживява и да помага!

Заклучение

Практиката показва, че библиотеките са желани партньори и че те влизат в партньорства и изграждат сътрудничество и с институции, които на пръв поглед нямат забележима връзка с работата и дейността на библиотеките. По някакъв начин най-често срещаните и нормални партньорства на библиотеките са с други културни и образователни институции в средата, но все по-често те изграждат партньорства с различни компании (бизнес сектор), институции за социална закрила, граждански сдружения. Междусекторните партньорства са в полза и на двете страни. За библиотеките, които непрекъснато търсят нови услуги за потре-

⁵ И двата проекта се основават на използването на системи за видео комуникация в местните библиотеки, които помагат на гражданите да се свържат с омбудсмана на Република Сърбия по нов и по-евтин начин. Така омбудсманът става по-достъпен и видим, особено за гражданите от малките градове и общини. Ново предизвикателство за библиотекарите, ангажирани с изпълнението на програмата, беше специален начин за комуникация с потребителите, спазване на правилата на проекта, комуникация с чужденци. Два пъти седмично в продължение на два часа Библиотеката в Цариброд имаше директна връзка по Skype със сътрудниците на омбудсмана. Заинтересованите от подобна услуга идваха в Библиотеката. Библиотекарят беше длъжен да запознае клиента с правилата за работа на омбудсмана, да го свърже с дежурния адвокат в правната служба, но също така да му помогне, ако има проблем в комуникацията (ако е неграмотен или глух, или, в случая с Цариброд, говори на местен диалект или на български език и се нуждае от помощ на библиотекаря за по-лесна комуникация). Вж **Електронски** приступ Заштитнику грађана. [онлайн]. [прегледан 20.5.2021]. <https://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr/kontakt/1427>; **Промоција** људских и мањинских права кроз интензивнији контакт Заштитника грађана са грађанима. [онлайн]. [прегледан 25.5.2021]. <https://www.ombudsman.rs/index.php/2011-12-25-10-17-15/2013-06-04-09-12-08/2013-06-04-11-32-23/6207-pr-ci-ljuds-ih-i-njins-ih-pr-v-r-z-in-nzivni-i-n-z-sh-i-ni-gr-d-ni>

бителите си, партньорствата могат да бъдат полезни по много начини по отношение на изпълнението на иновативни проекти и услуги, но и установяване на контакти, които носят трайни ползи за работата на институцията.

„Междусекторни партньорства“ са „междусекторни съюзи, в които лица, групи или организации са се съгласили:

- да работят заедно, за да изпълнят задължение или да изпълнят определена работа;

- да споделят рисковете, както и ползите;

- редовно да преглеждат връзката си;

- да преразгледат споразумението си, ако е необходимо“.⁶

С такава концепция за работа и комбиниране на идеи резултатите са по-бързи, по-добри и по-видими. Партньорството е предизвикателство, но и път към успеха.

За Библиотека „Детко Петров“ в Цариброд партньорствата с институции, сдружения, компании, медии, с омбудсмана са важни, защото изпълнението на съвместни програми и проекти отговарят на нуждите на мултикултурната среда. Въз основа на резултатите от тези партньорства Библиотеката стана по-видима, не само на местно ниво, но и извън него.

⁶ Partnership..., с. 17.

Тайната, скрита в една секунда

За работилницата за анимационни филми в Детския отдел на Народната библиотека „Стеван Сремац“ в Ниш

САША ЛУКОВИЧ ВАСИЛЕВИЧ

The secret hidden in a second

About the workshop for animated films in the Children's Department of the “Stevan Sremac” National Library in Nis

Sasha Lukovich Vasilevich

Summary

It is a real rarity for an animated films workshop to be part of a public library's activities. This is exactly the privilege of the young people from Nis, who since 2005, under the watchful eye of the instructor of the Studio for Animated Films'98, have managed to enjoy mastering the technique of moving pictures and to create their first cartoons in the reading room of the Children's Department. The article describes the functioning of this workshop, through which several hundred students from the upper grades of primary schools and children from secondary schools have passed so far. Thanks to this program, many participants chose art for their future profession. We often organize professional gatherings dedicated to the problems of young people: how to arouse their interest in reading and the library, as well as how to create conditions, creatively and constructively, for them to use their free time in the library. One solution is the animated film workshop as an example of proven good practice.

Key-words: “Stevan Sremac” National Library, Nis, Republic of Serbia, programs for children and youth, animated film workshop, children's library, cooperation.

Въведение

Публичната библиотека „Стеван Сремац“ в Ниш полага големи усилия как да превърне Детския си отдел¹ в едно от най-красивите места за изразстване на мла-

¹ Библиотечният фонд, предназначен за деца, за първи път в историята на Библиотеката „Стеван Сремац“ в Ниш, е заделен на 18 септември 1947 г., с формирането на Пионерския отдел, който през 1948 г. променя името си на Младежки отдел, и е поместен на ул. „Обреновичева“. Предназначен е не само за деца в предучилищна възраст но и за ученици в началните училища, както и за гимназисти. През 1953 г. Младежкия отдел прераства в Младежка библиотека, която през 1955 г. е преместена от централната библиотека в Младежкия център на ул. „Станой Буношевац“, където от 1956 до 1964 г. също работи Пионерският кът. Вж Вранеш, Александра. Нишка народна библиотека: документи и свакодневица. Ниш: Нар.

дите хора в Ниш. В този безопасен и сигурен оазис, в центъра на града, децата и младежите се чувстват спокойни и свободни, доволни и щастливи, което наред с многобройните дейности, организирани тук, е отлична основа за изпълнение на една от основните задачи на Манифеста на IFLA / ЮНЕСКО за обществените библиотеки: *Насърчаване на въображението и творчеството при децата*.² Незаменна част от тази вдъхновяваща среда за развитието на децата са програмите, които се изпълняват в сътрудничество с други институции, организации от неправителствения сектор и отделни доброволци с голям ентузиазъм и любов към най-малките.³

Една от програмите, поради която Детската библиотека в Ниш е разпознавана в Сърбия, но и в чужбина, е Работилницата за анимационни филми с петнадесет години опит⁴. Повече от седемстотин млади хора от Ниш преминаха през тази работилница. За мнозина от тях тя е решаващ указател на професионалния кръстопът на живота им, а за почти всички остави трайна следа: прекрасни мигове, многобройни приятелства, чувство за работа в екип, усвоени техники на движещи се образи, филмови постижения. Най-прекрасната пътеката която води до библиотеката на детството!

Работилница за анимационни филми

Когато влезете в читалнята на Детската библиотека по време на работилницата, все едно сте влезли в студиото на Дисни! Анимационните бюра са спретнато подредени на обикновени маси, а творческата атмосфера се разпростира из цялото пространство на библиотеката. Младите хора от Ниш, които в читалнята на Детския отдел, под зоркия поглед на инструктора на *Студиото за анимационни филми*'98⁵, от 2005 г. насам, успяват да се наслаждават на овладяването на техниката на движещите се картини и да правят първите си анимационни филми. Студиото функционира като училище и като работилница, но също и като ателие, т.е. чрез работилници, практическа работа участниците се запознават с историята на анимацията, най-добрите световни постижения в това изкуство, с различни техники на рисуване, а короната на участие в студиото е създаване на нов анимационен филм. Тази дейност е предназначена за по-възрастните ученици в началните и средните училища, въпреки че и студентите също са чести гости на тези рабо-

библ. „Стеван Сремац“, 2004, с. 121.

² IFLA / UNESCO Public Library Manifesto (serbian translation). [онлайн]. [10.05.2021]. <http://www.ifla.org/VII/s8/unesco/manif.htm> IFLA UNESCO Public Library Manifesto

³ Луковић Васиљевић, Саша. Заједно градимо нај лепше место за одрастање: Дечја библиотека у Нишу: искуства у раду са невладини морганизацијамал. – В: Библиотекар, год. 61 (2019), св. 2, с. 80.

⁴ В още една библиотека в Сърбия – в Народна библиотека „Стефан Първовенчани“ в Кралево, преди години съществуваше работилница за анимационни филми. Вж Матијевић, Милица, Георгиев, Елизабета. Култура читања: право детета и обаве за библиотекара. Лаза-ревац: Библиотека „Димитрије Туцовић“, 2014. 97 с.

⁵ Повече вж Radionice-SCF'98. [онлайн]. [10.05.2021]. www.scf98.rs

тилници⁶. Не е възможно да се каже точно колко (но, както вече споменахме, със сигурност повече от седемстотин) млади хора преминаха през тази работилница, тъй като тя е от отворен тип. Някои остават в нея само за кратко, информативно, а някои, благодарение на влизането в тайната на анимацията, решават и в идеите и мисиите на работилницата намират бъдещето си призвание: тринадесет от тях се записаха в художествени академии, а тридесет и осем участници в работилницата завършиха художествена гимназия.

Възрастта на участниците също допринася за важноста на тази атрактивна програма: предтинеждърска и тинеждърска възраст. Ние, библиотекарите, често организираме професионални събирания, посветени на проблемите на младите хора: как да ги заинтересуваме към четенето и библиотеката, както и как да създадем условия, творчески и конструктивно, те да използват свободното си време в библиотеката. Едно от решенията е работилницата за анимационни филми, като пример за доказана добра практика.

Задължителна програма в една секунда

Това, което трябва да се научи и усвои в тази специфична малка школа по анимация, са: анимационни техники, анимация на предмети, хора и животни, куклен филм, рисуване на лента, анимация на пластилин, класически анимационен филм, 3D анимация, видеопрезентация, правене на зоотропи, анимация в малък блок, филмов език, технологичен процес на създаване на анимационен филм, авторите в анимационния филм, създаване на книга за снимане, работа върху анимационна маса, дизайн на персонажи, анимация на персонажи, стъпкова анимация, действие в цикъл, рамкови планове, оформление на рисунка, реч, фон, компютър и скенер като заместител на филмова камера и монтажна маса, звукозапис, избор на музика, финален монтаж... Един от първите уроци, които авторът на тези редове усвоява, е бързото постигане на илюзията – завъртане на картонен кръг около оста си, от едната страна на който е нарисувана птица, а от другата клетка. Обръщайки се, виждаме птицата в клетката. С овладяването на всеки следващ урок царството на възраждането, без граници, се приближава. 24 снимки за една секунда създават илюзията за истинско движение!⁷ Така се прави филм. Въпреки че този материал изглежда много възискателен, учениците го овладяват с лекота. Тайната на тази лекота на приемане на нещо ново и необикновено е заслуга на хората, които ръководят уъркшопа, както и приятната и спокойна атмосфера на Детската библиотека, чувството за сплотеност и творчески ентузиазъм. В тази програма можем да включим и честването на Световния ден на анимацията, 28 октомври, когато най-добрите постижения от този филмов жанр за предходната година се показват на деца и младежи в читалнята на Детската библиотека.

Трябва обаче да споменем, че напоследък се забелязва, че учениците все по-малко се интересуват от класическата анимация, че имат все по-малко търпение и че все повече се интересуват от други, по-модерни типове стартиране на

⁶ Лукович Васиљевић, Саша. Заједно градимо..., с. 80–81.

⁷ Стефановић, Зоран и др. На таласима анимације. Ниш: СЦФ`98, 2006, с. 11.

изображения, т.е. по-кратък път към целта. Но инструкторите са в крак с времето и по желание на участниците в Работилницата голямо внимание се отделя на цифровия начин на анимация.

Студио по анимационни филми'98, или ентузиазирани хора

Студиото се ръководи от известни инструктори, т.е. автори, които имат богат опит в тази област и които са в състояние да предадат знания на учениците си по креативен и интересен начин. Интересно е, че всеки от тях произхожда от различна професия, но любовта им към анимационния филм, както и пълният им ангажимент към мисионерското призвание да разпространяват любовта и собствените си знания, ги обедини. Зоран Стефанович е главният главен инструктор, който се занимава с анимационни филми от почти три десетилетия. Всички филми, продуцирани от Студио по анимационни филми'98 (SCF'98), преминават през ръцете на Слободан Милошевич. Той е главен редактор в екипа и отговаря за компютрите. Деян Дабиш е редактор на филмовата програма в Културния център в Ниш и един от организаторите на Фестивала на актьорските постижения в Ниш. Неговата задача е, на участниците в работилниците по интересен и много живописен начин, да представя история на анимацията. Също така, благодарение на Деян, тази работилница стана част от съпътстващата програма на Фестивала на актьорските постижения през 2010 г. Бившият член на популярната нишка рок група „Галия“ и професор в Академията по изкуства в Ниш, Братислав Бата Златкович, е главният музикален консултант.

Тези ентузиазирани хора, събрани около сдружението SCF'98, петнадесет години, всяка събота, в продължение на два учебни часа, напълно безплатно, безкористно предават знанията си на любопитните малки последователи и им помагат да станат независими творци на анимационни филми. Нека не забравяме да споменем може би най-важното звено в тази верига, а това са библиотекарите, работещи в Детската библиотека, които са отдадени на работата с деца и които отблизо следят работилниците и участват във всичките им събития. Много често, в съгласие с тях, се решава темата на възникващия филм, защото книгите са неизчерпаем източник на вдъхновение!

Неизчерпаем източник на вдъхновение: интересни книги и актуални проблеми на младите хора

За десетилетие и половина от съществуването на работилницата за анимационни филми 150 детски филма от автори на възраст под осемнадесет години видяха бял свят в Детската библиотека. Идеята за филма се ражда чрез разговор, който често се превръща в конструктивна полемика. Темите са най-често проблеми, които тревожат младите хора или някои неприятни явления в обществото, а поне половината от филмите са направени въз основа на литературни произведения за деца, което не е чудно, като се има предвид, че Студиото се намира в Библиотеката.

Ще изброим заглавията само на някои от постиженията: *Намери себе си, Прегледи, Алкохолик, Бука, Куха игла, Титаник II, Ядосан банан, Сладолед, Риба, Пчела и мед, Жаба чете вестника, Син заек, Когато беше мрак, Котката отива на сватбата, Заекът и мишката, Нещастната кафана...* Създаден е и филм за Детската библиотека, по случай 65-ия ѝ рожден ден.

В момента, тоест от няколко месеца, те усърдно работят по създаването на необходимите реквизити за кукления филм за Вук Караджич. Детската библиотека е истинска творческа фабрика за идеи, изобретателност и сръчност. Участниците в работилниците се занимават и със сценография и дизайн на костюми. Подготовката за това постижение е много изисквателна и отнема много време. Бяха „построени“ модели на Тршич и всички важни места в биографията на Вук Караджич. Този проект е от отворен тип и е проектиран така, че след тази първа, основна работа за живота на Вук, да бъдат записани продължения, в които работата на Вук ще бъде представена на децата по много интересен начин. Филмът ще има страхотна образователна роля.

Международен пленер на анимационен филм

От 2007 г. под егидата на община Пантелей в Ниш се провежда Международен детски пленер по анимационен филм, организиран от SCF'98. Част от тази програма се провежда и в Детската библиотека в Ниш. Участниците в пленера са деца от различни страни, а най-често от Словения, Словакия, България, Република Сръбска, Хърватия и Русия. Всеки пленер работи по съвместен филм на определена тема, а инструкторите и лекторите са световноизвестни и признати художници и експерти по филмово изкуство и анимация. Ето само няколко имена: Саджоко Киношита, директор на фестивала в Хирошима, Борива Довникович, известен аниматор на Загреб филм, Пенчо Кучев, аниматор от София, Никола Майдак, президент на ASIFA Сърбия, Сесил Гонар, аниматор от Ателие AAA от Анси във Франция, Колин Артур (Англия), двукратен носител на Оскар и специалист по филмови ефекти, Радостина Нейкова, професор по анимация от Софийския университет. През последните няколко години Мирослав Регитко, известен словашки илюстратор, е редовен гост на Детския отдел...

По време на пленера, който се организира в първите дни на август, Ниш е истински световен център на анимацията. Световен център на анимацията по това време е и Детската библиотеката в Ниш.

Заклучение

„Анимация“, дума, която идва от латинската дума *animatio*, в превод означава съживяване, даване на душа. Работилницата за анимационни филми със сигурност възроди и внесе нов дух в Детската библиотека на град Ниш. Младите хора от този град наистина са привилегирани, че имат възможност да развиват творчеството си по този начин.

Благодарение на участието в много фестивали на анимационни филми, SCF'98 и Детският отдел на Народната библиотека „Стеван Сремац“ в Ниш станаха известни не само в Сърбия, но и в много страни от бивша Югославия и извън нея.

Наградите са многобройни, ще споменем само някои фестивали, от които участниците от SCF'98 се завърнаха с медали: *Златен рицар* (Русия), ФЕДАФ, *Вафи* (Вараждин), *Балканима* (Белград), *Фестивал на анимационния филм на Сърбия и Черна гора* (Чачак), *Преглед на филмовите постижения на деца и младежи на Сърбия*, *Филмов фестивал в Яхорина, Панчево*, *Фестивал Травно*, АНИМАФЕСТ (Загреб), *Фестивал на хумора за деца* (Лазаревац)...

*Превод от сръбски
Елизабета Георгиев*

Изкуствен интелект, семантични данни, обработка на естествени езици, разговорен потребителски интерфейс и бизнес анализ

Къде е пресечната точка с културните институции?

РАДКА КАЛЧЕВА¹

Artificial Intelligence, Semantic Data, Natural Language Processing, Conversational User Interface, and Business Intelligence Where is the cross point with the GLAM domain?

Radka Kalcheva

Summary

The institutions from the GLAM (Galleries, Libraries, Archives, Museums) domain, contrary to the belief that they are very conservative, constantly redesign and digitize many of their services. It is not rare to find an AI at cultural institutions, and it has become more popular to talk to a chatbot instead of a human. This article explores the cross point between Semantic Data, NLP, CUI, and their implementation in the cultural sector. This article shows AI relevance as well as its integration with Business Intelligence.

Key-words: Artificial intelligence, CUI, chatbots, GLAM, libraries.

В динамично развиващата се бизнес среда правилното и навременното използване на информацията дава конкурентно предимство. Необходимостта от събиране и обработване на различни данни, по-доброто разбиране и анализът на случващите се процеси, вземането на аргументирани решения, е осъзната цел на все повече организации, включително културните. Широко разпространен е и моделът, при който предлаганите и разработваните от организациите услуги се фокусират върху нуждите на потребителите (User-centered Service Design). Обикновено резултатите от маркетинговите проучвания, свързани с мнението на потребителите, се обработват чрез различни методи за анализ. Конвенционалните методи на обработка на данните са доказано скъпи, отнемат значително време, включват участие на специалисти, организиращи и провеждащи проучванията, но един от големите недостатъци е, че обхващат ограничена извадка от потребители, а резултатите са валидни за твърде кратък период от време.

Извличането на знания и закономерности от данни (Data Mining) е процес на откриване на връзки, зависимости, повтарящи се модели, тенденции и аномалии

¹ Радка Калчева е директор на Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна.

в големи масиви от структурирани данни, съхранявани в репозиториуми, чрез използване на алгоритми от областта на машинното обучение, разпознаването на образи, статистиката и визуализацията на данни. Целта е да се открият закономерности в предварително неизвестна информация, структурирана в данни, които са нормализирани и съхранени в определена структура и логика. Освен от структурирани данни, ново знание може да се извлече и от неструктурирани данни, които все повече нарастват като източник на информация за бизнес организациите. Неструктурираните и полуструктурираните данни са обект на анализ от процеси на извличане на знания от текст (Text Mining) под формата на документи, съдържащи текст или големи колекции от документи. Документи, които нямат типографски елементи като препинателни знаци, големи букви и маркери в текста, които да спомагат идентифицирането на важни в документа компоненти (параграфи, таблици и др.), често се обозначават като документи в свободен формат или неструктурирани. Документи, които имат такива елементи като съобщения от електронната поща, pdf или word документи, се приемат за полуструктурирани.

Извличането на знания от текст обхваща методи и средства за: структуриране на текстова информация, извличане на модели от структурирани текстови данни, оценка на моделите, интерпретация и визуализация на получените резултати. Етапите по обработка и извличане на информация от текстово съдържание могат да бъдат представени в следния вид:

- Етап 1: събиране и организиране на текстови документи от специфична област на приложение и използване, и генериране на сет(група). Презумпцията е, че тези документи съдържат текст, който не може да се обработи от алгоритмите на извличане на знания от данни и трябва да премине процес на предварителна обработка.

- Етап 2: обработка на текстовото съдържание в сета с цел структурирането му в подходящ вид за анализ от алгоритмите за извличане на знания от данни.

- Етап 3: извличане на полезно знание от текстовото съдържание чрез използване на алгоритми за класификация, клъстеризация, асоциация и др.

Подготовката на текста обхваща извличане на документи от източници и прилагане на методи за обработване на текстовото съдържание. Извлечените документи оформят сет от документи. Върху него се прилагат методи за обработване на текстовото съдържание с цел структуриране в подходящ вид за прилагане на алгоритми за извличане на знания от данни, като се обработва на ниво синтактичната и семантичната структура и представянето му като съвкупност от думи. Основата на всяка система за извличане на знание от текст е аналитичната част, в която може да се използват различни методи като анализ на тенденции, разпознаване на модели в данни и други методи, използвани в извличането на закономерности от данни.

Някои системи за извличане на знание от текст обработват и анализират документи, които принадлежат към определена научна област, като например биология, финансови услуги, международно право и други. Тези области включват специфично знание, характерно само за конкретната област, организирано под

формата на онтологии, речници с понятия или таксономии. Това знание, което често се съхранява в Хранилище/База знания (Know ledge Base), се използва в процесите на подготовка на текста, анализ и извличане на знание от текста и визуализация на резултатите в система. Базата знание е достъпна за различни елементи от системата, а визуализацията цели да представи на потребителите резултатите във вид, подходящ за решаването на различни проблеми, където навременното и доброто им представяне и обобщаване подпомага процесите на вземане на правилни и бързи решения.

„Семантичната мрежа е визия: идеята еданните в мрежата да бъдат дефинирани и свързани по такъв начин, че да могат да се използват от машини не само за целите на показване, но за автоматизация, интеграция и повторна употреба на данни в различни приложения.“²

По дефиниция семантичният уеб е добавяне на формална структура и семантика (метаданни и знания) към уеб съдържание за целите на по-ефективното управление и достъп. Тъй като реализацията на тази визия зависи от наличието на критична маса от метаданни, натрупването на метаданни стои като по-голямо предизвикателство към семантичния уеб. Съдържателното използване на данни изисква добри познания за тяхната организация и значение. Метаданните са контекстната информация, която установява връзките между данните и аспектите от реалния свят, към които те се отнасят. Дефиницията на метаданните ги определя като данни за данните, т.е. те описват информацията за част от данните, като по този начин създават контекст по отношение на съдържанието и функционалността на тези данни. Добавените метаданни прибавят и семантично съдържание, което да може да се интерпретира машинно, позволява по-ефективно търсене, автоматизация на процесите по обработка на намерените данни (извеждане на логически връзки, от които се правят изводи) и интегриране на извлечените данни в различни приложения.

Концепциите за различни области от знанието и отделни онтологии предоставят съгласувани и недвусмислени модели на данни и метаданни, които позволяват на програмите да се справят със задачи, при които (към настоящия момент) само човек може да извлече информация: асоциативни връзки; използване на частична информация; комбиниране на информация и т.н.

По своята същност метаданните могат да бъдат: **структурни** и **семантични**.

Структурни метаданни – предоставят информация за организацията и структурата на данните. Според вида си са:

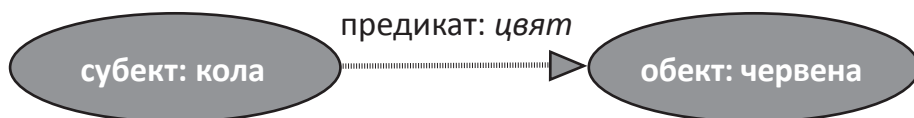
- дескриптивни;
- структурни;
- административни.

² Kashyap, V., Bussler, C., Moran, M. The Semantic Web: Semantics for Data and Services on the Web. Springer, Heidelberg 2008. [онлайн]. [прегледан 20.08.2021]. <https://doi.org/10.1007/978-3-540-76452-6CrossRefzbMATHGoogle Scholar>

Семантичните метаданни предоставят информация „за“ данните, например значението им или за какво се отнасят данните и наличните семантични връзки в областта на знанието, в която данните са дефинирани.

Информацията, свързана с уеб ресурсите, използва концепцията на т.нар. *триади*

<субект – предикат – обект>:

Ключов аспект при реализацията на семантичния уеб е предоставянето на метаданни и свързването им с уеб ресурси. Процесът по свързване на ресурс / аудио, видео, структуриран текст, неструктуриран текст, уеб страници, изображения и т.н./ с метаданни се нарича аотиране. *Семантична аотация* е процес на аотиране на ресурси и служи за назначаване на линкове на текстови обекти към техните семантични описания. Този вид аотация е приложима за всякакъв вид текст – уеб страници, обикновени (не-интернет) документи, текстови полета в бази данни и др. Аотациите могат най-общо да бъдат класифицирани като формални и неформални. Формалните семантични аотации следват механизми за представяне, като се основават на концептуални модели, представени с помощта на добре дефинирани езици за представяне на знания. Такива машинно обработваеми официални аотации върху уеб ресурси могат да доведат до значително подобрени и автоматизирани възможности за търсене, недвусмислено откриване на ресурси, анализ на информация и т.н.

Основата за изграждане на семантичната структура на даден естествен език е нейната синтактична структура и семантичната структура на съставните части на този език. В този случай едни и същи синтактични структури могат да изразяват различни значения, а различните синтактични структури могат да изразяват едно и също или поне близко значение.

Обработка на естествени езици – NLP / Разбиране на естествени езици – NLU

NLP (Natural Language Processing) е тема, позната от десетилетия, която намира пресечната точка между компютрите, изкуствения интелект и извличането на данни. NLP се фокусира върху това как можем да програмираме компютрите да обработват големи количества данни от естествения език, като например литературно произведение или разговор, по начин, който позволява на машините да се справят с определени процеси (напр. анализ на текста), присъщи изцяло на човека.

NLP може да ползва редица инструменти, като например:

- гласово разпознаване;
- разпознаване на естествен език;
- отговори на въпроси;
- ревю на текст от книга;
- прехвърляне на текст в реч;
- разпознаване на реч и прехвърляне в текст.

Често срещаните алгоритми за NLP се използват в реализацията на:

- чат ботове;
- анализ на текстове;
- автоматично генерирани раздели по ключови думи и инструменти, които се опитват да идентифицират регистъра на даден текст, определяйки дали той е положителен, отрицателен или неутрален.

NLU (Natural Language Understanding) е считан за подтема на NLP – разбирането на естествения език е жизненоважна част от постигането на успешен NLP. NLU има по-тясна цел, като се фокусира основно върху машинното четене: т.е. да бъде накаран компютърът да разбере какво всъщност означава даден текст. Извличането на смислена информация от данни, които са всичко друго, но не и ясно определени и често се управляват само от променливи правила и изключения, както е обичайно за езика, е изключително сложна задача.

Разбирането на естествения език може да се приложи към много процеси, като:

- категоризация на текст;
- събиране на информация (новини);
- архивиране на отделни масиви от текст;
- анализ на съдържание.

Примерите от NLU в реалния свят варират от малки задачи, като издаване на кратки команди, базирани на разбиране на текст в някаква малка степен, като напр. пренасочване на имейл до правилния човек въз основа на основен синтаксис и малка по размер лексика. Много по-сложни начинания могат да бъдат напълно разбиране на новинарски статии или смислови нюанси в литературата.

Някои автори твърдят, че NLP е свързана с разбор на текст и синтактичната обработка, докато NLU се отнася до семантичните връзки и значение. Тук е важно да се отбележи, че е безспорен фактът, че NLU се справя със сложността на езика извън основната структура на изреченията.

Анализът на естествен език (NL) обикновено използва описанието на самия език. Езикознанието разделя описанията на *граматика*, включваща морфология (правилата за образуване на думи) и синтаксис (определя начините за комбиниране на думите във фрази и изречения, а също така отразява видовете изречения, тяхната структура, функции и условия на употреба), и *семантика*. Граматиката, като средство за описание на даден език, е наука за структурата на думата, структурата на изречението, без да се интересува от конкретното семантично значение на думите и изреченията. От математическа гледна точка граматиката е най-развитата част от описанието на даден език.

С развитието на изкуствения интелект (AI) системата за описание на естествения език вече е организирана около значението на думите, т.е. към семантиката. Една от задачите на обработката на NL е преходът от съждения, представящи NL-форми към съждения в определена символна система – тема, която се третира като математически обект.

Подобряването на способността за комуникация от високо ниво между хората и машините (компютри и/или роботи) е изключително сложна задача. Тя изисква разбирането на естествения език от машините, което е функция, която трябва да се изпълнява на всички езиково-обработващи нива: фонетично/фонологично, морфологично, синтактично, семантично и прагматично ниво. За да се симулира функцията на естествен език от машина или робот, начинът на опростяване е да се избере ниво на обработка на езика. Съответно, тази задача се фокусира върху представянето на методи и алгоритми, свързани с опростеното разбиране на естествения език (NLU), което, от своя страна, включва предимно семантично и вторично прагматично ниво на обработка. Тук важна роля играе разговорният потребителски интерфейс.

Разговорният потребителски интерфейс (Conversational User Interface) е цифров интерфейс, който позволява на потребителите да взаимодействат със софтуера по начин, по който се следват принципите на разговор между хора и по който софтуерът разбира изречения на естествен език. CUI може да коригира отговори на основа на съдържанието на разговора. Той предоставя потенциално решение на задачата, при която потребителят има конкретен въпрос и желае да намали визуализацията до най-подходящата информация.

Разговорният потребителски интерфейс (CUI) е изграден на принципа заявка/отговор, като NLP и машинно обучение са част от разговорния дизайн. При CUI алгоритмите коригират в процеса на работа своите входно-изходни характеристики и подобряват ефективността си.

CUI може да: интерпретира въведения текст; разпознава изображения и изображения с текст; осигурява последователност в отговорите; преобразуване текст в реч и реч в реч.

При CUI потребителите „говорят“ чрез следните три опции:

- въвеждане на текст;
- въвеждане на изображения – използване на снимки или писмен текст за предаване на разговора;
- гласово въвеждане.

Алгоритъмът за интерпретиране на съобщението от NLP:

- определя вида на заявката, т.е. намерението на потребителя;
- извлича основните елементи на заявката;
- получава отговор на въпроса.

Видове разговорни интерфейси

„Разговорният интерфейс“ е общ термин, който обхваща почти всеки вид услуга за взаимодействие, базирана на разговор. От гледна точка на употребата, разго-

ворният потребителски интерфейс се използва най-често при реализацията на **чат ботове** и текстови или гласови асистенти.

Q&A Web ChatInterface – вариантът с въпроси и отговори е най-базовият вариант на интерфейс за чат. Той не изисква обработка на естествен език или машинно обучение. Това е алгоритъм, който при поискване предоставя информация директно от своята база данни. Често се използва за навигация в съдържанието и за отговори на често задавани въпроси.

Customer Support Interface – най-често срещаният тип интерфейс. Той се основава на базирана на шаблони от въпроси/отговори система, която предоставя обща информация. При тази система има слой на взаимодействие, който оценява способността на бота да изпълни входящата заявка. В случай че това е невъзможно, системата пренасочва потребителя към оператор (човек).

User Engagement Interface – този тип интерфейс помага на потребителя да се придвижва през уебсайта, отговаря на основни въпроси и обменя информация. Може да се използва както при навигиране през съдържание, така и при продуктова гама.

Organizer Interface – интерфейс от тип PDA органайзер. Този тип интерфейс е предназначен да подпомага потребителя при изпълнение на ежедневието му график, да управлява списъци със задачи, да им напомня за различни неща и да изпълнява прости действия, без да прескача в други приложения. Това е реверсивен бот, който може да се интегрира с други услуги.

Multi-purpose intelligent Virtual assistant – познати още като асистенти с AI. Асистентските системи придобиха популярност с появата на виртуални частни асистенти, като например *Siri* на Apple, *Cortana* на Microsoft или *Alexa* на Amazon.

Както вече бе споменато чат ботовете реагират на изречения, създадени на естествен език и се опитват да извършват действия въз основа на въведената информация от потребителя. Обикновено ботовете са два типа:

- бот, управляван от AI. Базираните на AI ботове, използват основно NLP и (в някои случаи) машинно обучение, за да разберат и анализират заявките (съобщенията), които потребителите въвеждат в интерфейса. Идеалният бот, управляван от AI, трябва да може да разбира нюансите на човешкия език. Той трябва да разпознава разнообразни варианти на съобщения и да може да извлича смисъл от различни варианти на разговора, вместо да разбира само команди, специфични за синтаксиса. Най-простият пример е, че такъв бот трябва да разбере, че положителните отговори „ММДаа“, „Със сигурност“ или „Защо не“ са еквивалентни на положителното „Да“ в различни ситуации. Тук не е необходимо, потребителите да се научават да използват специфични команди, за да „накарат“ бота да ги разбира.

- бот, базиран на правила. Базираните на правила чат ботове отговарят на потребителски въпроси въз основа на правилата, дефинирани при тяхното създаване. Сложността на правилата се определя от функциите на бота, като те (правилата) могат да бъдат изключително елементарни или невероятно сложни. За разлика

от чат бота, управляван от AI, този вид бот никога не може да отговори на нищо, което не е било твърдо заложено в неговите правила.

Важно е да се отбележи, че писането на правила за всички възможни сценарии отнема прекалено много време, което го прави невъзможно.

Гласови асистенти

Гласовите асистенти са ботове, които позволяват комуникация, без да е необходим графичен интерфейс. Те разчитат единствено на звука. VUI (гласовите потребителски интерфейси) се хранят от изкуствен интелект, машинно обучение и технология за разпознаване на глас.

Системите за бизнес анализ (Business Intelligence BI) са набор от инструменти и стратегии, които анализират и преобразуват сурови данни в информация, подходяща за бизнес анализ, който подпомага вземането на решения. BI системите анализират минали, текущи и прогнозни тенденции в бизнес операциите, като най-често използват вече събрани статистически данни, но могат да работят и с оперативни данни. За целите на анализа е нужно да се поддържат различни отчетни форми, интерактивен анализ, напр. метода на нарязаните кубчета (slice-and-dicepivot-table analyses), визуализация и извличане на статистически данни. Целта е да се постигне управление на бизнес ефективността.

Всеки бизнес натрупва големи количества данни, събирани от ежедневните операции. За да остане конкурентоспособен, бизнесът трябва да преоткрие и използва информацията, която съхранява. С помощта на BI могат да се направят изводи въз основа на набора от налични данни, които да предоставят точни и действащи почти в реално време данни за вземане на решения. Управлението на корпоративна информация обединява бизнес анализа и системите за управление на съдържанието (Enterprise Content Management Systems).

AI срещу BI: Разлики и полезни взаимодействия

Бизнес анализът (BI) и изкуственият интелект (AI) са все по-важни, но често неразбрани инструменти в контекста на мениджмънта на организацията. Настоящите тенденции в AI и BI са да бъдат добавени функции, които да осигурят нови възможности в зависимост от различни атрибути и функционалности. Изкуственият интелект се основава на изследването и модела на начина, по който хората мислят, а използваните алгоритми имитират функционалността на човешкия мозък. От друга страна, бизнес анализът всъщност е технология, използвана за вземане на по-добър подбор в бизнес решенията. Сравнявайки тенденциите и решенията в AI с установените практики в BI, могат да се посочат няколко положителни тренда, при които компаниите търсят решения, базирани на AI за събиране, обработка, анализ на големи количества данни (Big Data), които да им помогнат да предлагат данните си като завършен продукт. Софтуерът за изкуствен интелект е по-прецизен от BI и съответно изпълнява задачи по-бързо и по-ефективно.

Интеграция на AI с BI – примери

В областта на науката за данните комбинацията бизнес анализ – изкуствен интелект се счита за перфектно съвпадение. Науката за данните (Data Science, DS) се използва предимно от изследователи-анализатори за постигане на резултати в изследвания, проведени в областта на AI и BI. Изследванията показват, че изкуственият интелект се справя с много повече алгоритми в сравнение с бизнес анализа. BI в комбинация с DS се използва предимно за статистически анализ, докато AI в комбинация с DS се използва предимно за контролирано машинно обучение. BI с AI инструменти, като изкуствени невронни мрежи, се използва предимно в метеорологията и сеизмологията.

Развитието на AI значително улеснява идентифицирането на тенденции и извличането на информация от сложни данни – задача, която доскоро се е извършвала изключително от хора. Технологиите позволяват вместо да се продължава с разработката на скъпоструващи инструменти, които изискват от служителите да прекарват времето си в ръчно анализиране на данни и вземане на решения, бизнес организациите да инвестират в бъдещето на BI и системи, задвижвани от AI, които автоматизират по-голямата част от тези процеси и позволяват на таланта на хората да се съсредоточи върху стратегическите проблеми, които наистина движат прогреса. Индустриалната революция донесе големи промени във всички бизнес сегменти, оказвайки огромно влияние върху живота на хората. Например, голяма част от мобилните телекомуникационни оператори се реорганизираха и се препозиционираха, за да станат ИКТ оператори. Компаниите от всички бизнес сегменти ще трябва да направят същото, като променят и адаптират своите бизнес дейности, за да включват в своята организация нови продукти и услуги.

Заклучение

Изкуственият интелект е новата база на приложения и бизнеси, които използват човешкия интелект като основна функционалност. Както AI, така и BI имат ключови, а в някои случаи и припокриващи се корпоративни приложения. Основната функция на изкуствения интелект (AI) е да изследва възможността компютърните системи да имитират различни атрибути на човешкия интелект, за да могат да решават проблеми, да се занимават с обучение и преценка. Макар и все още в началото, вече е ясен огромният потенциал на AI отречево разпознаване до вземане на решения и всичко между тях.

Бизнес анализът BI се отнася до използването на различни технологии и инструменти за събиране и анализ на бизнес данни. Основната цел на BI е да предостави на компаниите полезна информация и анализ за подпомагане на вземането на решения. Използването на BI позволява на фирмите да вземат решения няколко пъти по-бързо. От друга страна, изкуственият интелект поставя BI в различна перспектива, отчитайки факта, че AI е способността на машината да мисли и да учи, подобно на начина, по който човек го прави естествено.

Източници

Дюбко, Г. Ф., Преснякова, Д. Формальная семантика и анализ естественного языка. – В: *Восточно-Европейский журнал передовых технологий*, 2008, № 2, с. 48–53.

Йорданова, Станимира, Стефанова, Камелия. Извличане на знания от неструктурирани данни чрез анализ на мнението на потребители. – В: *Икономически и социални алтернативи*, 2017, № 1, с. 13–27.

Bieliauskas, Stefan, Schreiber, Andreas. A Conversational User Interface for Software Visualization. – В: *Working Conference on Software Visualization (VISSOFT)*, 2017, с. 139–143.

Feldman, Ronen, Sange, James, Feldman. The text mining handbook : advanced approaches in analyzing unstructured data. – Cambridge university press, 2007. – 424 с.

From AI to BI : Misunderstood Applications of Business Intelligence. – Raleigh : Jet Global, 2019. – 11 с.

Natural Language Processing. – В: *Devopedia*, 2019, № 3.

Tkachenko, Igor. Conversational interfaces – the future of UI. [онлайн]. [прегледан 28.09.2021]. <https://theappsolutions.com/blog/development/guide-to-conversational-user-interfaces/>

Zohuri, Bahman Et, Moghaddam, Masoud. Business Resilience System (BRS) : Driven Through Boolean, Fuzzy Logics and Cloud Computation : Real and Near Real Time Analysis and Decision Making System. – Springer Publishing Company, 2017. – с. 436.

Zohuri, Bahman Et, Moghaddam, Masoud. From Business Intelligence to Artificial Intelligence. – В: *Modern Approaches on Material Science*, 2020, № 2, с. 231–240.

Модел „Комуникационни ситуации“ и неговото приложение в областта на средновековната история

Емилия Кикарина¹

Communication situations model and its application in the field of medieval history

Emilia Kikarina

Summary

The communication research field has an extremely valuable potential for science, as every event, phenomenon and human behavior is generated and can be considered from this aspect. The communication model, on the other hand, is suitable for studying and defining the communication framework of all types of historical events and phenomena of micro and macro nature. Because they are the basic structural unit of the manifestations of social communication in the human society. The specific features of the topic I have chosen necessitated the creation of a special communication model “Communication situations” to be applied within the framework of the Bulgarian and Byzantine medieval history with a view to the Bogomil movement. This short article focuses on its nature and the results of its application in the context of three of the nine historical events I have analyzed and on the relevant conclusions made in the course of the study. The topic, not developed so far, is studied in more detail and in expanded form in my doctoral dissertation with the title: “Communication and communication model of the Bogomil movement in the Middle Ages (X–XIV century)”.

Key-words: communication model, medieval history, Bulgaria, Byzantine empire, Bogomil movement.

Уводни думи

Истината е, че днешната реалност е тази на безпрецедентна криза в човешкото общуване. Въпреки голямото разнообразие от комуникационни способности и технологии, комуникационният поток нараства преди всичко в количествените, а не толкова в качествените си параметри. На практика се оказва, че говорим повече, но се вслушваме по-малко; поемаме повече информация, но разбираме себе си, околните и света все по-малко. Бързата поява и ескалирането на кризи, конфликти

¹ Авторът, дългогодишен служител в Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, защита докторската си дисертация на тема: „Комуникация и комуникационен модел на богмилското движение през Средновековието (X–XIV век)“ през февр. 2021 г.

и противопоставяния от всякакъв калибър поради проявата на комуникационен шум влошават още повече комуникационните ситуации.

В същото време комуникационното изследователско поле носи в себе си изключително ценен за науката потенциал, тъй като всяко едно събитие, явление и човешко поведение може да бъде разглеждано от подобен аспект. Тъй като са породени от комуникацията, възможностите за тяхното случване се коренят именно в параметрите на комуникационното поле и в резултат, съдържат в себе си определен комуникационен потенциал. Това превръща комуникационното поле в една силно предизвикателна и благотворна за работа изследователска област, имаща потенциала да изгради мостове от интердисциплинарен характер във всяка една наука. Нещо повече инструментите и теоретичните му постановки могат значително да обогатят отделните научно-изследователски тематични разработки предоставяйки й нови, различни перспективи и гледни точки, разкривайки непознати елементи от структурата ѝ. Споменатото току-що обстоятелство започва да се осъзнава от съвременните учени, но тепърва комуникационното поле ще разкрива своята полезност и функционалност за обогатяването и развитието на хуманитаристиката.

Комуникационното изследователско поле и историята на човечеството

По мое мнение доста показателно, ясно и в пълнота въпросът може да бъде разгърнат именно в пределите на историческата наука и сродните ѝ дисциплини. Взаимовръзките между комуникационното изследователско поле и това, на историческата наука и преди всичко в частност на историческото ни минало, са изключително тесни и многопластови. Тъй като социалната комуникация е в основата на човешката цивилизация и на нейните културни, социални, икономически, политически и религиозни проявления и се заражда с нейната поява и поради тази причина е възможно да бъде ситуирана в рамките на историко-хронологичните научни модели. Историческата наука борави с факти и документи, материални и нематериални свидетелства, които са резултат от вече проведени и осъществени комуникационни ситуации и които въпреки своята схематичност могат да предоставят данни и за историята на комуникацията.

От особен интерес за мен представлява Средновековието, тъй като това е период, на чиято основа са изградени и реализирани явления с основополагащ потенциал за днешната ситуация на съвременното ни общество. А от друга страна, бурната, изпълнена с много събития, средновековна история е изтъкана от голям брой конфликти и кризи, анализът на които може по-добре да очертае рамките на социалната комуникация през този период. Те са породени основно от присъствието на различни структури и групи от хора, противопоставящи се на статуквото на официално наложения държавен, религиозен и обществен ред. Убедена съм, че чрез подобен мултидисциплинарен подход може да бъде постигнато ново ниво на разбиране и изводи не само що се отнася до средновековното ни минало (българско и европейско), но и до така открития комуникационен потенциал на Средновековието. В смисъл, може да донесе нови идейни потоци и способности за подобряване

на общуването (личностно и технологично) в съвременното ни общество, с което ще спомогне за намаляване или прекратяване на ефекта от разразилите се конфликти и дори до предотвратяването им.

Модел „Комуникационни ситуации“ – същност и приложение

Ефективен комуникационен способ за гореописаното изследователско начинание се оказва комуникационният модел като изследователски инструмент поради факта, че е изключително подходящ за изучаване и дефиниране на комуникационната рамка на всички видове исторически събития и явления от микро- и макро характер. А те са основна структурна единица на проявленията на социалната комуникация в човешкото общество.

В конкретика специфичните особености на настоящата тема наложи създаването на комуникационен модел, който да бъде приложен в рамките на българската и византийската средновековна история с оглед на богомилското движение като значим комуникатор в посочените две страни. Той е базиран подобно на всеки друг създаден от изследователите комуникационен модел на най-елементарната класическа схема: *изпращач → съобщение → канал на изпращане и получаване → получател*. В основата на модел „Комуникационни ситуации“ са заложени параметри преди всичко със социална насоченост, тъй като през Средновековието връзките между семейните, родовите и социалните групи са тесни и влияят върху всеки един аспект от живота на отделния индивид. Изграждащите елементи по презумпция са свързани помежду си в сложни взаимовръзки, взаимоотношения и влияния. Накратко те са:

- първоначално събитие, създател на комуникационната връзка;
- социална среда;
- фактори на въздействие (преки и косвени²);
- комуникационен шум: може да бъде предизвикан от външни (физически, технически), личностни (психологически), културологични и социални фактори³. Подобно на модерните времена комуникационният шум през Средновековието също се поражда от недоставено или неправилно кодирано съобщение; проблеми, свързани с каналите на изпращане⁴ и др.
- комуникатори;
- поле на опита на комуникаторите:

² Христов, Симеон. Външна и вътрешна среда на организацията. Варна, 1993, с. 16.

³ Братанов, Пламен. Моделиране в социалната комуникация. Благоевград : Унив. изд. Неофит Рилски, 2006, с. 444.

⁴ Особено често срещано явление, тъй като през Средновековието технологиите са били на ниско ниво и е нямало много възможности, в това число и неутрални (новите компютърни технологии, уеб мрежата са точно това. Почти невъзможно е човек да спре съобщението, когато то вече е във вид на електрически сигнал. Човешкото влияние в този случай е нулево!) за личност или организация да изпратят своето съобщение. Точно поради тази причина при каналите на разпространение силно влияние е оказвал човешкият фактор.

- социална роля (социална група⁵) и социален статус на комуникаторите;
- изпратено съобщение;
- канал на изпращане и получаване;
- ефект на съобщението и реакция на получателя;
- социален ефект.

Две от общо деветте исторически събития, анализирани чрез модел „Комуникационни ситуации“

Поради обективни и субективни причини в настоящата подточка на тази статия ще бъдат дадени само основният⁶ анализ на две от деветте исторически събития, към които беше приложен модел „Комуникационни ситуации“. Подобен подход се налага, тъй като основният замисъл, тук, е преди всичко да бъде показано как един комуникационен инструмент може да работи ефективно в областта на историческата наука и по-конкретно при нейната фактология. В края на статията е предоставен пълен списък на всички анализирани исторически събития.

Първа ситуация: *България – Държава – Народ* – Организираното въстание и военни походи от страна на българина Ивайло през XIII в., вследствие на които той сам става цар (1277–1280 г.)

Като цяло комуникацията между управляващата класа и българския народ най-силно се изразява в реализираните представителна и религиозна публичност в рамките на обществените взаимоотношения, както и в предприети конкретни действия от страна на българските владетели и висшата управленска аристокрация спрямо различни аспекти от текущото положение и обществения живот на българския народ. Същевременно общественото мнение в границите на модерното понятие като явление, имащо значение за събитийния поток в управленските нива, и като техен коректор в онези времена не е съществувало.

Въпреки това, в българската история са запазени данни за изключително интересен пример за изпратено от обикновените хора директно съобщение към тогавашната власт, което не просто е било чуто, но и е обърнало до значителна степен в продължение на няколко години посоката на движение на българската държава. А именно въстанието⁷ и последващото царуване на обикновения българин Ивай-

⁵ По своята същност най-общо социалната група може да бъде определена като обединение от хора, отделено от цялостната структура на обществото, която има свой живот и характерни черти, като в същото време бива считана за част от същото това общество (Иванов, Петър. Приложна социална психология. т. 2. 3 доп. изд. София, 2010, с. 6).

⁶ Пълният анализ на споменатите комуникационни ситуации, както и на всички останали, е наличен в дисертационния ми труд.

⁷ Характерът на бунтовните действия на Ивайло и дали наистина това е било въстание продължават да са предмет на спорове в науката. В периода 1944–1990 г. в историческата наука е залегнало убеждението, че стореното от Ивайло е „най-голямото селско, антифеодално въстание в България през Средновековието“ (Петров, Петър. Въстанието на Ивайло. – В: Страници от историята на България: Т. 1. София, 1979, с. 133). Съвременните изследователи са по-умерени в изказванията си. Интересна гледна точка представя Панайот Панайотов, в

ло⁸ по прякор Лахана и Кордокуас⁹ през XIII в., което събитие е безпрецедентен случай не само в нашата история, но и в европейското Средновековие. По категоричен конкретен и символен начин, Ивайло не просто се превръща в отговор на българския народ спрямо тогавашното положение, но и успява да стане убедителен и директен претендент за българския престол¹⁰. Сведения за събитията от този период, живота, думите и действията на Ивайло се срещат основно в хрониката на Георги Пахимер¹¹, хрониката на Никифор Григора¹², приписка в Свърлижкото евангелие от 1270 г.¹³, а също и в поемата на византийския поет Мануил Фил¹⁴.

Историята накратко и опростено: през 1278 г. българина Ивайло, когото гръцките автори наричат с презрение „свинепас“¹⁵, посредством множество обръщения и речи, намесвайки и боговдъхновеността (разпространява информацията, че му

„Българско средновековие“, с. 315–319.

⁸ Въз основа на наличните оскъдни данни изследователите считат, че Ивайло е от Северозападна България (**Андреев**, Йордан. Ивайло. – В: *Кой кой е в средновековна България*. 3 доп. и осн. прераб. изд. София, 2012, с. 229). Истинското му име „Ивайло“ е открито в приписка в Свърлишкото евангелие (XIII в.) от чешкия учен Константин Иречек (**Иречек**, Константин. История на българите. 3 изд. София, 1929, с. 213; бел. № 21, с. 220). Евангелието се съхранява под № 63 в библиотеката на Сръбската академия на науките в Белград. Истинският произход на знаменития българин е все още предмет на спорове, като съществува твърдение, че е бил от болярски произход (**Димитров**, Божидар. Ивайло е бил болярин, а не селски вожд. – В: *Стандарт news*, 17 ян. 2005, № 4322, с. 18).

⁹ Използвани са от гръцките автори Георги Пахимер и Никифор Григора. Обстоен анализ на тази тема за същността на прякорите на Ивайло вж **Мастагарков-Лазаров**, Лазар. Ивайло?! – В: *Арт-клуб*, май 2002, № 5 (128), с. 4–5, 11.

¹⁰ Повече по този въпрос и анализ на „знаците и поведението, респективно към разпознаването на Ивайло като владетел“ вж **Радева**, Дора. Ивайло срещу Иван Асен III и Георги I Тертер – спорът за правото на истинския цар. – В: *Исторически преглед*, 2009, № 3–4, с. 3–19.

¹¹ **Пахимер**, Георги. [20. За Ивайло]. – В: *Гръцки извори за българската история*. т. 10. София, 1980, с. 171–182.

¹² **Григора**, Никифор. Византийска история: [10. За Ивайло, наричан Лахана]. – В: *Гръцки извори за българската история*. т. 11. София, 1983, с. 136–137.

¹³ Свърлишко евангелие XIII в. – В: **Дуйчев**, Иван. Из старата българска книжнина: Книжовни и исторически паметници от Второто българско царство. кн. 2. София, 1945, с. 65–66. Текстът на приписката е публикуван и в: **Начев**, Венцеслав, Ферманджиев, Никола. Писаме да се знае: Приписки и летописи. София, 1984, с. 52; **Божилков**, Иван, Кожухаров, Стефан. Българската литература и книжнина през XIII век. София, 1987, с. 197.

¹⁴ Авторът на поемата е съвременник на събитията, а самото произведение се състои от 337 стиха и описва военните кампании на византийския военачалник Михаил Глава Тарханиот. Дадени са много ценни географски сведения за територията на България. А в стихове 169 – 281 включително, авторът разказва за Ивайло (**Фил**, Мануил. За подвизите на известния чутовен протостратор. – В: *Гръцки извори за българската история*. т. 10. София, 1980, с. 138–148).

¹⁵ **Пахимер**, Георги. Цит. съч., с. 171.

се явяват български светци, които го подкрепят за мисията му), събира съмишленици; разбива татарските дружини, които по това време са изключително силни и унищожават селища и избиват жителите им из цялата българска територия; преминава от област в област, докато накрая се изправя срещу царската войска на тогавашния владетел от сръбски произход Константин Тих-Асен (1257–1277 г.) и го убива; достига до столицата Търново; жени се за вдовицата му царица Мария и сам става цар; военните му успехи продължават включително и срещу изпратените византийски войски и новия цар на България, поставен от византийския император – Иван Асен III (1279–1280 г.). Постепенно успехът изневерява на Ивайло и през 1280 г. той е свален от трона посредством интригите на боярския кръг на Търново и византийците, които избират за владетел деспот Георги I Тертер (1280–1292). Ивайло търси закрила при татарския хан Ногай, като известно време след пристигането си там по заповед на хана е убит.

Този епизод от историята на страната, изключително сложен по своята същност в дълбочина, е важен не само в своите политически и социални аспекти, но и с това, че може да предостави и интересни данни от комуникационна гледна точка. Въстанието на Ивайло може да бъде считано за един от редките случаи на проява и заявена позиция на обществено мнение. Комуникационният процес, който е в основата на действията на Ивайло и на последващите събития, може да бъде разделен на няколко етапа:

1. Подготвителен, който включва предварителна вербална комуникация в опити за убеждаване на хората да последват каузата му.

2. Същински, изразяващ се в директно осъществяване на дългосрочните му планове с помощта на вербална и невербална комуникация (*„започна да се облича по-добре, наметна връхна дреха, препаса меч, възседна кон и смело се впусна в дела...“*¹⁶).

3. Окончателен – краят на историята на Ивайло и неговата смърт при хан Ногай, включващ опитите му да убеди хана да го подкрепи в завръщането му към българския трон.¹⁷

Комуникационна ситуация: организирано въстание и последващи военни походи срещу татарите, царската войска и византийската армия от страна на българина Ивайло през XIII в., вследствие на които той сам става цар (1277–1280);

Вид на комуникацията: настоящия комуникационен сблъсък се осъществява на две нива:

1. Вербална (общуванията между *„селския цар“* и управляващия елит на България, станал особено явен, въпреки оскъдните сведения, когато Ивайло влиза в столицата Търново и се жени за царица Мария).

2. Директните сблъсъци и събития от действията на основните комуникатори.

Първоначално събитие, създател на комуникационната връзка: то се разгръща на две нива:

¹⁶ Пахимер, Георги. Цит. съч., с. 172.

¹⁷ Пак там, с. 181.

1. Амбициите и планове на самия Ивайло да поведе народа, и да осъществи своите идеи за промяна на социалната система в страната.

2. Огромният натиск и проблеми, създавани от татарските войски, които утежняват допълнително и без това тежкото положение на българския народ и водещи до „точката на кипене“.

Социална среда: България през XIII в. е сложна социална среда, при която сферите на вътрешна и външна комуникация силно се преплитат една в друга, тъй като върху социалния живот на страната влияят силни чуждестранни фактори на въздействие – Византия, Сърбия, Татарското ханство. В същото време социалната комуникация тогава е напълно децентрализирана, поради силните административни фактори, позволили в края на века раздробяването на българските земи на няколко значими автономни болярски царства – Търновско царство, Браничевско княжество, Видинско деспотство, княжество в подбалканската област с център Копсис (дн. Аневско кале край Сопот) и Крънско деспотство¹⁸.

Фактори на въздействие: повлияни от сблъсъка и взаимодействието между множество политически и икономически интереси, както от страна на българската управляваща класа, царица Мария, българския народ и самия Ивайло, така и от страна на византийския император Михаил VIII Палеолог и татарския хан Ногай. Факторите на въздействие могат да бъдат разделени на три групи:

1. Социални (многобройни войни; загуба на три четвърти от българските територии след смъртта на Иван Асен II; драстичното увеличаване на данъци, такси, мита и глоби, които влошават положението на българския народ; татарско нашествие; надигашо се безверие от страна на българския народ спрямо действията на управляващите и на цар Константин Тих-Асен).

2. Икономически (в резултат на споменатите социални фактори се поражда обедняване на обикновения българин причинено от дигнатите данъци и такси, както и по вина на татарското нашествие за сметка на все още влиятелните и значително богати боляри; но най-силно влияние има проведената от царя монетна реформа, която за 20 години причинява невиджана инфлация и се отразява особено тежко на обикновените българи¹⁹).

3. Политически (раздробяването на българската територия на отделни болярски самостоятелни владения, особено засилено в края на XIII в., подриват авторитета на царската институция като обединителка на българските земи; силно влияние на византийци, сърби (цар Константин Тих-Асен е от сръбски произход²⁰), татари във вътрешнополитическите работи на държавата).

Комуникатори: цар Ивайло, цар Константин Тих-Асен, царица Мария, татарският хан Ногай, търновските боляри, косвено византийският император Михаил

¹⁸ Божилков, Иван. История..., с. 529–530.

¹⁹ Андреев, Йордан. Константин Тих-Асен. В: *Кой кой е в средновековна България*. 3 доп. и осн. прераб. изд. София, 2012, с. 398.

²⁰ Пак там, с. 396.

VIII Палеолог и неговото протеже цар Иван Асен III (1279–1280), деспот Георги Тертер²¹, възкачил се на края на престола под името Георги I Тертер.

Поле на опита на комуникаторите: изключително интересен въпрос, тъй като основният комуникатор – Ивайло, поне според наличните извори, няма никакъв политически, дипломатически или военен опит, тъй като не е роден в съответното високо социално ниво, нито пък има нужните социални и комуникативни умения. Това го поставя в неравностойна позиция спрямо неговите противници (цар Константин Тих-Асен, царица Мария, търновските боляри, византийския император), които са родени, възпитани и живеят по начин, позволяващ им да оперират на високо комуникационно, икономическо и политическо ниво. Те са изградени водачи и познават символното поведение, начина на мислене, специфичния език и маниери на управляващия елит на няколко държави (България, Византия, Сърбия, Татарското ханство) и в същото време имат значителни контакти и връзки в различни дипломатически, политически и икономически среди. Въпреки това, както личи от самата история за комуникационния сблъсък силната вяра, вродената харизма и силен дух, както и доверието, което му оказва българският народ помагат на Ивайло да постига целите си.

Социалната роля и социален статус на комуникаторите: социалните роли на основните комуникатори са ясно разграничени и видими. От една страна е Ивайло в ролята му на обикновен селянин, свинепас²², а от друга страна, са българското царско семейство, аристокрацията в лицето на търновските боляри, византийският император и татарският хан като по-нисшо ниво владетел. Съществуват две социални групи на основните комуникатори – тази на обикновения български народ и неговия водач Ивайло и групата на българската управляваща върхушка и аристокрация. Точно в този аспект комуникационната ситуация е особено интересна, тъй като когато става дума за разгръщането на основни моменти от основната социална комуникация в страната, българският народ, както вече бе споменато в предишни редове, няма отредена роля в това отношение, въпреки че създава своя комуникация. Появата на Ивайло е един от редките моменти, в който социална група, която по правило не е легитимна, в смисъл на влияние на нейното обществено мнение върху съдбините на страната, все пак изпраща съобщение към управляващата си класа, пренебрегвайки християнските принципи за подчинението и богоизбраността на царската власт.

Декодирано съобщение: разменените в хода на тази комуникация съобщения са няколко:

1. Усилената вербална комуникация²³ на Ивайло към неговите познати в опити да ги убеди да му помогнат за каузата му, която включва не само убедителни речи

²¹ Той е бил виден столичен болярин и като такъв най-вероятно е бил част от обкръжението на царица Мария. Логично е да се заключи, че именно поради тази си позиция се е познавал с Ивайло, който като съпруг на Мария и български цар е пребивавал в столицата (Божилков, И., Гюзелев, В. История..., с. 519).

²² Вж. Пахимер, Георги. Цит. съч., с. 171.

²³ За нея говорят и Георги Пахимер, и Никифор Григора. Вж. вече цитираните им произведения.

Паметникът на Ивайло в Ивайловград.
Скулптор – Величко Минеков. Открит на 22.01.1981 г.

за тежкото положение на народа, за неговата способност да промени нещата, но и мистични преживявания със светци²⁴.

2. Съобщението на Ивайло и неговите поддръжници към елита (*„Вие сте слаби и щом не можете да ни спасите от татарите, ще се спасим сами. Не сте достойни да управлявате страната“*), Ивайло – *„Аз съм достоен да бъда цар, мога да променя системата и да донеса добро на народа си“*).

3. Отговорът на аристокрацията и по-точно на владетеля Константин Тих-Асен, изразяващ се в директен военен поход срещу събраната армия на Ивайло. Този отговор не е само към водача на въстаниците, но и към целия български народ (*„Нямате право да променяте статуквото. Подобно нещо няма да бъде допуснато. Ще защитим властта си“*).

4. Директното съобщение към Ивайло от страна на самата царица Мария (отваря вратите на Търново и се венчава за него, давайки му легитимност като български цар).

5. Отговор (военни кампании и избиране на нов български цар сред приближените му – Иван Асен III) на византийския император Михаил VIII Палеолог,

²⁴ Именно мистичните преживявания на Ивайло спомагат за убеждаването на сънародниците му, което не е трудно за обяснение поради силната религиозност, в която живее българският народ.

породен от притесненията на владетеля от появяването на възможност да загуби влиянието си върху вътрешното и външно положение на България, поради действията на Ивайло.

Комуникационен канал: в основната си част, поради характера на разменените съобщения, начинът за разпространението им е директен, действен. Включва, както директно вербално междуличностно общуване и разпространение на слухове и клюки, така и конкретни мерки и действия от страна на комуникаторите. А също така и, по всяка вероятност, използване на съществуващата пощенска служба за предаване на дипломатическа кореспонденция²⁵ (що се отнася до византийския император).

Комуникационен шум: предизвикването на криза и съответно на насилие в рамките на група или ниво на дадено общество в резултат на съответния комуникационен процес може директно да бъде считано за комуникационен шум, тъй като в основата на всяка комуникация стои стремежът за взаимно разбирателство. Именно поради тази причина за комуникационен шум в ситуацията на Ивайло може да бъде определено ескалирането на напрежението и многобройните военни кампании и битки, които народният водач води с другите основни комуникатори. И дори, татарите и византийците да бъдат изключени от уравнението, остава въпросът за подобие на гражданска война, която се развива в средновековна България – българи се изправят срещу българи (войските на Ивайло срещу войските на цар Константин Тих-Асен). В областта на теоретичните предположения е дали Ивайло би могъл да действа по по-мирен начин спрямо другите основни комуникатори. Въпреки заявените от него политически цели да помогне на сънародниците си и да промени политическата система като сам стане цар, които цели ведно със самия характер на епохата не предполагат разгръщане на мирен метод.

Ефект на комуникационната ситуация: поради своя характер разглежданата комуникационна ситуация на практика е по-значима именно поради своите последиствия. Многостранныят ефект се изразява, от една страна, във временното решаване на поне един от значимите социални проблеми тогава (татарското нашествие), в създаването на силен психологически урок към българския народ като част от социалната комуникация в България (благодарение на Ивайло е възможно да се наруши статуквото), както и в последващи събития – опити от страна на „народния цар“ Ивайло да промени хода на историята. Неговите действия са директна индикация, че България може да бъде отново силна дотолкова, че да се изправи успешно за пореден път срещу византийската армия. Историята на Ивайло създава толкова трайно впечатление в паметта на българското общество и на съседна Византия, че получава безсмъртност чрез писанията на византийски ис-

²⁵ Изключително интересен е страничният въпрос откъде двамата византийски хронисти Пахимер и Григора черпят информация за своите произведения и особено за частите им, посветени на въстанието и действията на Ивайло. Може само да се предполага, преди всичко що се отнася до Пахимер, който е съвременник на Ивайло, че е имал на разположение част от дипломатическата кореспонденция на византийския император, а също и хора, които са му разказвали историята на българина.

торици, появяват се и се разпространяват легенди за него, като в същото време години след смъртта на „народния цар“ се появяват и т.нар. „Лъжеивайловци“²⁶.

Втора ситуация: *Византия – Държава – Народ* – Комуникация между византийския император Андроник III Палеолог и представители на търговското съсловие от градовете Монемвасия и Пиге

Би могло да се каже, че настоящата комуникационна ситуация, представляваща уреждането на привилегии за част от търговското съсловие, е интересно изключение в сферата на комуникационните връзки между императора и византийските търговци, тъй като търговията представлява една малка част от общия доход на империята и се счита във всичките ѝ аспекти за нисша дейност²⁷ и като такава подлежи на строг държавен контрол, натоварвана е с всевъзможни данъци, такси и налози и се подчинява на строги и подробни правила и закони. Именно това са и причините, които пораждат необичайността на ситуацията, тъй като даването на привилегии за търговци лично от византийския император е рядко явление във византийската история. Това изключение, обаче, както ще стане ясно в следващите редове се появява съвсем резонно в историята на Византия.

Сведения за анализиранията комуникационна ситуация са запазени във византийски правен документ, хрисовул от XIV в. В същото време в запазения за нея документ има информация за наличието на приемственост и традиции в тези административно оформени отношения. Хрисовулът²⁸ на император Андроник II Палеолог (1282–1322) е съставен в потвърждение на определени привилегии и права, които търговците, родом от гр. Монемвасия²⁹ и селището Пиге³⁰, без значение дали живеят там или не, имат в тяхната сфера. Този документ на практика обрисова една интересна картина на обществени отношения в сферата на търговията и показва социалните структури, с които византийските търговци, а и чуждестранните такива имат взаимоотношения – преки и косвени, финансови и лични. Текстът на хрисовула е разделен на няколко смислови параграфа.

²⁶ През 1294 г. в Тракия се появява мъж, представящ се за Ивайло, чиято цел е борбата срещу настанилите се в Мала Азия турци, дори успява да събере значителна подкрепа, но с измама е подмамен в Константинопол и хвърлен в тъмница. След няколко години се появява друг човек с името Иван, който също се представя за прочутия българин, но и неговата съдба не е по-добра (**Панайотов**, П. Цит. съч., с. 326–327).

²⁷ **Томов**, Тома. Византия: позната и непозната. София: НБУ, 2014, с. 370–371.

²⁸ Хрисовул на Андроник II Палеолог в полза на търговците от гр. Монемвасия (1317 г.). – В: *Подбрани извори за историята на Византия*. София, 1956, с. 289–291.

²⁹ Градът се намира на малък остров със същото име в югоизточен Пелопонес. Основан е заедно с крепостта си през 583 г. от ромеите и към XII–XIV в. е най-големия търговски център и важно пристанище на Византийската империя. Значението му през тогавашния период обяснява до голяма степен не само древните привилегии на търговците му, но и защо император Андроник ги препотвърждава. Днес островът и културните му обекти са популярна туристическа дестинация вж **Монемвасия**: [ел. ресурс]. – В: Feel Greece. [онлайн]. [прегледан 21.05.2020]. <https://www.feelgreece.com/bg/monemvasia>

³⁰ За съжаление не успях да открия данни за него.

Комуникационна ситуация: конкретна вербална и междуличностна комуникация между византийския император Андроник II Палеолог и представители на търговското съсловие от градовете Монемвасия и Пиге.

Вид на комуникацията: писмено свидетелство за нея, от официален тип на най-високо ниво (хрисовулът на император Андроник); теоретично проведени директни вербални разговори между основните комуникатори.

Първоначално събитие, създател на комуникационната връзка: директно обръщение, най-вероятно писмено, а по-късно и вербално, към императора от търговците от споменатите два града с молба да бъдат потвърдени досегашните им привилегии и права в търговската област.

Социална среда: обстановката, в която се разиграва комуникационната ситуация с търговците от Монемвасия е доста сложна, със значителни сътресения за византийската външна търговия, тъй като император Андроник II сключва договорености със силния търговски град Генуа. До началото на XIV в., т.е. времето около създаването на хрисовула и комуникацията между търговците и императора, Генуа успява да вземе контрола в тази област от живота на империята, включително и този над търговските пътища на Черно море, и на практика се превръща в сериозна заплаха за автономната византийска търговия. В този случай хрисовулът на Андроник II може да бъде смятан за опит за възстановяване на баланса.

Фактори на въздействие: върху описаната в императорския хрисовул комуникационна ситуация въздействат икономически и политически фактори, преплетени с личните и обществени интереси на основните комуникатори – владетел и търговци. Основен икономически фактор е желанието на търговците на Монемвасия и Пиге да преподпишат и преутвърдят пред най-високата власт на Византия своите търговски привилегии и финансови облекчения, с което да защитят финансовите си интереси и социалното си значение в тяхната сфера, които тези привилегии им дават. Оттам нататък се появяват и политически фактори (търговията в страната е обект на държавна политика, съществуващата заплаха от страна на Генуа) в лицето на Андроник II Палеолог, които издействат неговото съгласие за това преподписване на договореността с монемвасиите. На практика факторите на въздействие в случая играят положителна роля на поддържане и подпомагане на комуникационния процес.

Комуникатори: преки участници в ситуацията са византийският император Андроник и представители на търговците от градовете Монемвасия и Пиге. За косвените участници, върху които тази комуникационна ситуация също ще има последствия, сведения са налични в хрисовула. Като такива могат да бъдат посочени различни социални структури на византийското общество, като събирачите на данъци и такси, управителите на пристанища, градове и крепости, аристократите-земевладелци.

Поле на опита на комуникаторите: в настоящата комуникационна ситуация, от една страна, застава византийският император – опитен държавник, умел политик и владетел на империята, а от друга, търговците от Монемвасия и Пиге, чието поле на опита е изцяло във финансовата сфера. Въпреки специфичните си

комуникационни умения и поле на опитностите, комуникаторите успяват да постигнат консенсус и разбирателство в комуникационната ситуация.

Социална роля и социален статус на комуникаторите: общуването на търговците с императора си е добър пример за комуникация между официалната власт и нейния народ. В настоящия случай имаме изключително ясно разграничени социални роли на комуникаторите – от една страна, е владетелят на Византийската империя, а от другата – византийски граждани, част от търговското съсловие. Комуникаторите са част от определени социални групи, които могат да бъдат анализирани от позицията на техните пластовете. Групата на монемвасиите, която се състои от неколцината техни представители, които застават пред императора, е част от по-голямата социална прослойка на търговците, принадлежаща и родом от Монемвасия и Пиге, а те на свой ред са част от една цяла социална общност от тази географска област на империята. Андроник II Палеолог заема необикновено положение в структурата на византийското общество, подобно на всички дотогавашни, а и следващи владетели. От една страна, като върховен водач и Божи помазаник на империята, който е длъжен да бди за интересите на всички нейни прослойки и социални групи, той е откъснат от общата маса на обществото по един специфичен начин, издига се над обикновените хора. От друга страна, обаче, като човешко същество е част и представител на социалната група на византийската аристокрация, чрез която той получава икономическите, политическите, социални и властови инструменти да изпълнява социалната си роля и да реализира плановете и целите си.

Декодирано съобщение: разменените в процеса комуникационни съобщения могат да бъдат класифицирани на преки и косвени. Преките са изпращани и получени в директната писмена и вербална комуникация между император Андроник и неговите поданици-търговци. В този смисъл пряко съобщение, но този път не само към търговското съсловие на Монемвасия, а към цялото византийско общество, се явява хрисовулът, който в същото време е и единственото историческо свидетелство за това събитие. По косвен начин анализираната ситуация, най-вероятно, е само една брънка в по-голямата политическо-комуникационна игра на византийските власти в сферата на икономическите вътрешни и международни отношения на страната. В същото време е и съобщение/демонстрация от страна на владетеля към неговите поданици, целяща да покаже грижите, които той и приближените му полагат за византийското общество, подпомагайки съответната социална група.

Комуникационен канал: вербален, пряк (най-вероятно е имало лична среща с императора и представители на монемвасиите), в резултат е и изготвения в императорската канцелария хрисовул;

Комуникационен шум: резонно поради отдалечеността му във времето (XIV в.) основен шум в настоящата ситуация е именно оскъдната информация за цялостния развой на комуникацията между император Андроник II и търговците от Монемвасия и Пиге. Единственото свидетелство, е вече споменатият писмен византийски документ – хрисовула. Това осакатява и възпрепятства до известна

степен по-пълното разкриване и задълбочен анализ на това историческо и комуникационно събитие.

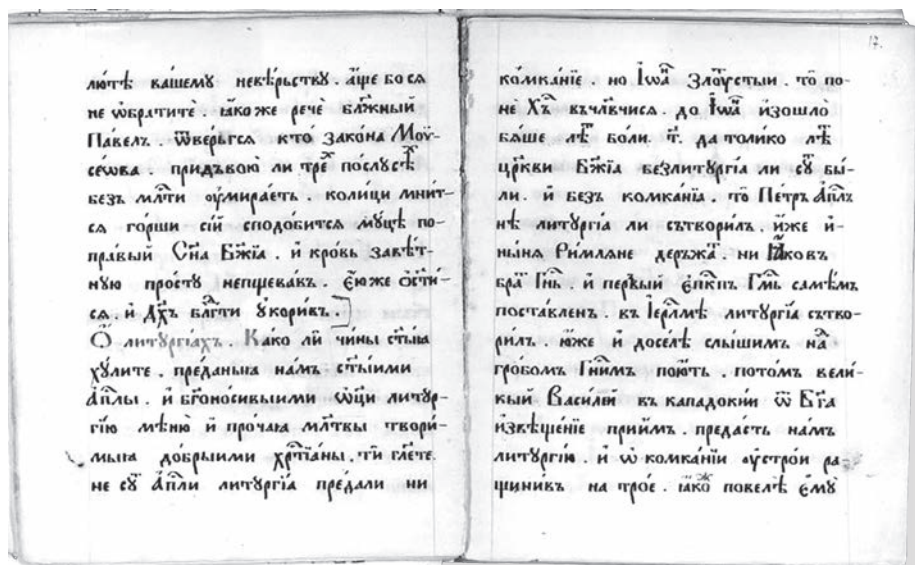
Ефект на комуникационната ситуация: в случая ефектът се изразява в постигане на консенсус между целите и намеренията на комуникиращите страни, дал своето изражение в официалния държавен заповеден акт: хрисовулът на император Андроник, с който правата и привилегиите, както и данъчните облекчения, с които ще се ползват търговците живеещи или родом от градовете Монемвасия и Пиге са препотвърдени и удължават своята валидност. А също така, благодарение на официалния документ от императора и на описаните в него привилегии и финансови облекчения Монемвасия се превръща в силна конкуренция на тогавашните венециански пристанища Корон и Модон³¹.

Изводи

Всяка една от комуникационните ситуации, анализирани тук, има своето отражение в тогавашния социален живот на двете страни и е породена от появило се предизвикателство или криза, които до известна степен повлияват и дори нарушават нормалния живот на социума. Това потвърждава моето твърдение, направено още в уводната част на настоящия текст, че именно чрез създаваните проблеми, конфликти и кризи е възможно по-ясното и конкретно извеждане на основни аспекти от социалната комуникация през Средновековието. Всъщност би могло да се каже, че те служат като резонатор и до известна степен като информационна банка за общуването между хората през този период. В същото време колкото по-публично е едно събитие, толкова по-значителен е неговият ефект върху социалната среда. Тази публичност, обаче, е директно проявление на социалните позиции и индивидуалности на основните комуникатори и създатели на събитието. По този начин тя придобива легитимност, вписвайки се в събитийния поток на времето си. Въпреки че някои комуникационни ситуации са породени от религиозни причини и мотиви (особено свързаните с богомилското движение), всъщност върху всичките девет влияят силни политически фактори на въздействие, тъй като са предизвикани или организирани именно от политическите структури на България или Византийската империя. Трудно е, а за средновековна България е почти невъзможно, да бъдат открити запазени сведения за по-дребни комуникационни ситуации, част от рамките единствено на отделни социални нива (търговци, селяни, воини, нисши свещеници и др.). Което, от своя страна, отново потвърждава историческата максима, че обект на историята са обществените организации и видните личности, а не обикновените хора. От друга страна, обаче, именно първите две са директна репрезентация на времената, през които съществуват и именно чрез тях се осъществява социалната комуникация.

³¹ **Тъпкова-Заимова**, Василка и др. Византия и византийският свят. София: Просвета, 2011, с. 188.

Прил. 1. Пълен списък на всички исторически събития, при които е приложен модел „Комуникационни ситуации“

Страници от „Беседа против богомилите“ на
Презвитер Козма

България – Държава – Църква – Пренасяне на мощите на света Петка през 1231 г. от град Каликратия (Византия) до българската столица Търново;

България – Държава – Народ – Организирано въстание и последващи военни походи от страна на българина Ивайло през XIII в., вследствие на които той сам става цар (1277–1280);

Византия – Държава – Църква – Общуване през 1095 г. между солунския архиепископ Теодул и император Алексий I Комнин, чиято тема са основни проблеми от живота на робите от български произход, живеещи в град Солун;

Византия – Държава – Народ – Комуникация между византийския император Андроник III Палеолог и представители на търговското съсловие от градовете Монебвасия и Пиге;

Богомилството между България и Византия – Писмена комуникация, проведена през X в. между българския цар Петър и византийския патриарх Теофилакт по повод богомилското движение;

Богомилството в България – Писмена творба-отговор насочена срещу богомилското движение с автор средновековния български книжовник от X в. Презвитер Козма – „Беседа против богомилите“;

Богомилството в България – Провеждане на църковен събор против богомилското движение по инициатива на цар Борил през 1211 г. и с участието и сътруд-

ничеството на висшия църковен клир, държавната администрация и българския народ;

Богомилството във Византия – Комуникация под формата на диалог, проведен през XII в. между главния богомилски водач и лечител Василий Врач и византийския император Алексий I Комнин, завършил със съдебен процес за богомила и изгарянето му на клада в Константинопол;

Богомилството във Византия – Разпространеното в публичното пространство критично писмо на монаха Евтимий от Акмония, който описва непосредствените си разговори с малоазийските богомили и представя учението им.

Виртуалните културни програми на Белградската градска библиотека по време на коронавируса

ВИОЛЕТА ДЖОРДЖЕВИЧ, ВЛАДИСЛАВА ИВКОВИЧ МАРКОВИЧ

The virtual cultural programs of the Belgrade City Library during the coronavirus

Violeta Djordjevic, Vladislava Ivkovic Markovic

Summary

Some of the virtual programs of the Belgrade City Library, implemented in the period from March 2020 to May 2021, are presented. The way and methodology of their organization and implementation are described and the advantages of the digital presentation of culture are presented. COVID-19 required all established models of library work to be changed immediately and to adopt new ones, adapted to the circumstances required by the epidemiological situation. The situation required avoiding physical contact and keeping distance as one of the main preventive measures to combat the spread of the virus. As the library has always been a place for gatherings and meetings where cultural, educational and artistic exchanges take place, the organization of cultural events is part of the work and was particularly affected. Despite the difficulties and challenges, the solution was found very quickly and was reflected in the transfer of all cultural programs in cyberspace. The Internet and social networks have become platforms through which public contact was established through interesting cultural content.

Key-words: Belgrade City Library, Republic of Serbia, COVID-19, Internet.

Въведение

От няколко десетилетия библиотеките са все по-малко институции, които събират информация, и все повече социални пространства, в които потребителите, с помощта на библиотекарите, придобиват и споделят знания и опит.¹ В ерата на информационните технологии това социално пространство е все по-виртуално. Пандемията COVID-19 само ускори промените, които вече бяха в ход.

Не само програмите на Белградската градска библиотека се провеждат почти изключително във виртуалния свят. Дейностите, които ще бъдат обсъдени в тази статия, се провеждоха в две посоки. Програмите включват активно участие на потребителите. Помолихме ги да изпращат цитати, снимки (дори да правят арт

¹ **Herrera-Viedma**, Enrique, Javier Lopez-Gijon. Libraries' Social Role In the Information Age. – В: *Science*, New Series, vol. 339, № 6126 (22 March 2013), с. 1382.

инсталации), да поръчват пожелания. Включихме известни личности, за да споделят своите библиотечни, книжовни и пандемични преживявания. Представихме съкровищата на библиотеката в YouTube. Отворихме библиотечен лексикон, основахме ретро библиотека – колекция от интимни снимки на Белград от младостта на потребителите. По време на затварянето на институцията заради пандемията показвахме, че човек може да обиколи света чрез четене, в което някои от посланиците в посолствата в Белград ни помогнаха, четейки най-красивите произведения от националните си литератури. Библиотекарите станаха изпълнители, шумно и в хор рецитирайки най-популярните стихове на известния сръбски поет Бранко Милкович.

В своята 90-годишна история Белградската градска библиотека за първи път се оказа в ситуация да затвори врати за потребителите. Това се случи в периода 24 март–3 май 2020 г., когато поради влошаващата се епидемиологична ситуация, работата в помещенията на Библиотеката напълно спря и всички служители започнаха работа от вкъщи. Библиотеките продължиха да предлагат на своите потребители своето дигитализирано съдържание и комуникацията с читателите се осъществяваше виртуално. Завръщането на служителите на работното място стана на 3 май 2020 г.

След това работата във физическото пространство на Библиотеката продължи според предписаните мерки за предотвратяването на разпространението на коронавируса и запазването на здравето – и за библиотекарите, и за потребителите на библиотечните услуги. Със сигурност сред най-важните мерки бяха:

- защитните маски и ръкавиците за служителите и потребителите;
- ограничението за едновременно присъствие на голям брой хора на закрито, т.е. осигуряване на минимум 4 кв. м. на човек;
- оставяне на върнатия материал да „отлежи“ 72 часа преди ново заемане;
- разширяване и подобряване на всички услуги, които могат да се извършват чрез интернет, телефон и без физически контакт.

Тъй като поддържането на социална дистанция се превърна в императив за предпазване, всички културни събития, които включваха физическо присъствие, бяха преустановени до следващото известие на националния оперативен щаб.

Белградската градска библиотека, като една от най-големите в страната и региона, преди избухването на пандемията реализираше годишно над 3000 програми, посещавани от стотици хиляди посетители.² Новите обстоятелства бяха предизвикателство и първоначален стимул за намиране на нови начини за организиране и изпълнение на културни програми. Много бързо, според ситуацията, беше осъзнато, че виртуалните пространства са единствените места, които могат да се разглеждат като пространства за реализиране на културни програми. Така културната дейност на Библиотеката стана виртуална и чрез проектирането на качествени и оригинални програми непрекъснато се опитваме да укрепим, разширим, задълбочим и установим тази позиция.

² Библиотека града Београда: Акта БГБ-а. [онлайн]. [прегледан 12.05.2021]. <https://www.bgb.rs/index.php/2011-11-14-21-02-05/i>

Социалните мрежи Facebook и Instagram, официалният канал в YouTube на Белградската градска библиотека, станаха по-различни и практиката наложи много нови начини за представяне на културно съдържание. Тъй като мотото на Белградската градска библиотека е „Културното сърце на Белград“, може да се каже, че това „културно сърце“ не спря да бие и по време на пандемията. Напротив, изглежда, че заби по-силно отвсякога.

Културата в интернет

Виртуалните програми доказаха, че имат редица предимства. На първо място, те премахват някои от бариерите – географски, времеви, физически, социални, и водят до разширяване на библиотечната аудитория, т.е. до увеличаване на броя на хората, до които достигат. А именно наблюдението и активното участие в културни събития не зависят от местоживеенето. Също така, събитията могат да бъдат гледани според личния график на индивида. Не е необичайно да чуете коментар от аудиторията на Библиотеката, че не са могли да дайдат на някоя организирана програма или са пропуснали интересуващо ги събитие, защото „няма с кого да дойдат“. Виртуалните програми също премахват тази социална бариера. Онлайн съдържанието задоволява значително нуждите на възрастното население или на хората с различни увреждания, които затрудняват влизането им във физическото пространство на Библиотеката. Съответните и качествени културни ресурси станаха достъпни само с няколко щраквания и всъщност изглежда, че културата никога повече не е била толкова близка до индивида. Освен това при виртуалните програми публиката се премества от позицията на пасивен потребител и се превръща в активен фактор в самия творчески процес. Новите технологии й позволиха да бъде лектор, водач, изследовател, фотограф, автор и съавтор на културно съдържание. Участвайки в творческите процеси, публиката не само има влияние върху тях, но и изгражда собствените си творчески потенциали.

Чета, не се лутам

В Република Сърбия на 19 март 2020 г. бе обявена епидемия от болестта COVID-19³ и бе въведено извънредно положение, което продължи от 15 март до 6 май.⁴ Една от основните препоръки, които гражданите получаваха от кризисния щаб, обучен да се бори със заразната болест COVID-19 и компетентните лечебни заведения, беше да си останат у дома. При това положение Белградската градска библиотека стартира първата си виртуална акция „Чета, не се лутам“, която продължи от 18 до 31 март м.г. Чрез социалните мрежи последователите бяха поканени да изпратят цитати от любимите си книги. Всеки можеше да изпрати един, като посочи от коя книга е взет и кой е автор на книгата, а 10 от участниците в тази акция, публикували цитати, получили най-много харесвания, бяха награде-

³ **Правно-информационни** систем Републике Србије. [онлайн]. [прегледан 14.05.2021]. <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/ministarstva/naredba/2020/37/1/reg>

⁴ **Пак там.**

ни с годишно безплатно членство в Белградската градска библиотека. Споделянето на красиви мисли в труден момент, пълен с предизвикателства и несигурност, беше изключително радушно прието от потребителите. Големият брой получени цитати беше чудесен начин за последователите на Белградската градска библиотека да си припомнят за определени писатели и същевременно да дадат препоръка за четене.

Четете, не се лутайте, снимайте се с книгата

Тъй като беше невъзможно да отбележим 23 април, Международния ден на книгата и авторските права, така, както в предишните години, беше създаден в Библиотеката нов, виртуален начин, с различни програми⁵, за отбелязване на тази важна дата, на която обръщаме особено внимание на значението на книгата като източник на знания и забавление. В навечерието на празника през 2020 г. бе обявен фотоконкурс: „Четете, не се лутайте, снимайте се с книгата“. Чрез социалните мрежи беше изпратена покана до последователи на възраст над 18 години да изпратят снимки, на които е любимата им книга. Всеки участник имаше възможност да публикува по една снимка на стената на Facebook страницата на Белградската библиотека. Авторите на десетте снимки с най-голям брой харесвания бяха наградени с годишно безплатно членство и с книга.

Много публични личности подкрепиха тази виртуална акция. Те поканиха последователите си да участват и препоръчаха любимите си книги чрез видеоклипове. Акцията подкрепиха актьорите Йован Йованович, Мина Совтич, Миона Маркович, Марко Павлович и Срна Дженадич, писателите Вуле Журич, Теодор Лоренчич, Ясминка Петровиц и Зоран Богнар, журналистката Мария Милевич Райшич и цигуларката Тияна Милошевич.

Видеоклиповете, свързани с акцията, се намират на Facebook страницата на Белградската градска библиотека⁶, както и в нейния YouTube канал⁷.

Прочети желанието ми!

Акцията „Прочети желанието ми!“ беше създадена с идеята да се създаде своеобразна виртуална читалня на Белградската градска библиотека. Тази акция започна на 11 май 2020 г. Ползвателите бяха поканени, също чрез социалните мрежи, да изразят желанието си чия поезия биха искали да чуят и видят в изпълнение на някои от известните актьори от родната сцена. Предложенията с най-много харесвания бяха прочетени от актьорите. Видеоклиповете от тези четения бяха споделени и по този начин четенето успешно получи медийна форма.

⁵ Най-известната програма е „Всички сме в библиотеката“, когато общественици, актьори, режисьори, музиканти, писатели, водещи и други стават библиотекари.

⁶ Вж <https://www.facebook.com/bibliotekagradaBeograda/>

⁷ Вж https://www.youtube.com/watch?v=WZ8Phr_FO7Y&ab_channel=BibliotekagradaBeograda

Говоря, не се лутам

Невъзможността за събиране в библиотечното пространство не попречи на още една обща акция – гостуванията и разговорите с писатели. Тази дейност бе преместена в официалния YouTube канал на Белградската градска библиотека. Бе проведена поредица от разговори с писатели, художници и други, заснети в Библиотеката на място, оборудвано с удобни кресла от производителя на мебели „Дариана“, спонсор на тази програма. Разговорите бяха излъчени от 20 юли 2020 г. и са достъпни в YouTube канала и Facebook профила на Библиотеката.

Разговорите с писатели са в три тематични посоки: разговор за „времето на короната“ и начина, по който те го преживяват, разговор за библиотеките, препоръки за четене. Писателите, участвали в разговорите, бяха Ясмина Михайлович, Вуле Журич, Аца Селтик, Михайло Пантич, Вера Муйович, Пеца Попович, Зоран Богнар, а за деца и младежи – Ясминка Петрович и Уроша Петрович.

Ценностите на Белградската градска библиотека в канала на YouTube

Намерението да приближи ресурсите на Библиотеката до съществуващата и потенциалната библиотечна аудитория – модерно и атрактивно, доведе до идеята да се организира поредица от разговори с библиотекари, в които те да открият богатствата и ценностите на библиотеките, в които работят, независимо дали става дума за специални колекции, нови пространства, стари и редки публикации или нещо друго, съвсем различно. През есента на 2020 г. беше направена своеобразна виртуална разходка из библиотеките и библиотечните съкровища, представени от библиотекари. Видео клиповете в кратък формат бяха записани и качени на канала в YouTube. Това със сигурност беше чудесна маркетингова възможност да бъдат представени ценните фондове, които библиотеките притежават, но и дейностите, които те изпълняват, пред по-широка аудитория.

И наред с другите неща, по време на тези виртуални разходки публиката можеше да чуе някои по-неизвестни истории от и за библиотеките, като например, историята как известното търговско семейство Вучо „загуби“ сградата, където сега се намира детската библиотека, как е избран гербът на град Белград, как се съхраняват стари списания и вестници, как библиотечният легло робот забавлява най-малките белградчани и т.н.

Лексиконът на Белградската градска библиотека

От септември 2020 г. беше реализиран виртуален цикъл от разговори с хора на културата и изкуството, озаглавен „Лексиконът на Белградската градска библиотека“. Целта на програмата беше реализирана, за да напомни на публиката за позабравените вече лексикони – тетрадки, в които някога са си писали ученици от началните и средни училища, отговаряйки на въпроси, зададени от собственика на лексикона. Публични личности се включиха в лексикона на Библиотеката, отговаряйки на въпроси за себе си, за любовта, живота и света около тях. Всеки ден, започвайки от 1 септември 2020 г., във Facebook страницата на Белградската градска библиотека и канала ѝ в YouTube се излъчват статии, в които известни

личности отговарят на въпроси като: как виждат света след 10 години, могат ли да живеят без интернет, коя е първата им любов, коя е най-обичаната им любовна песен, кой е любимият им филм или група, къде е било най-незабравимото им пътешествие, какво биха променили в света с вълшебна пръчка...

В лексикона на Белградската градска библиотека писаха: музикантът и писател Неле Карайлич; актьорите Тихомир Станич, Буле Гончич, Деян Луткич, Нада Шаргин, Сузана Петричевич, Наташа Маркович и Мая Колунджия Зорое; писателите Владимир Пищало, Ласло Блашкович и Ивана Димич; музикантите Ана Станич, Деян Кукич, Зое Кида и Инспектор Блажа; журналистите Мария Милевич и Таня Петернек; художникът Милош Шобаич; оперната певица Александра Стаменкович; балерината Ана Павлович.

Ретротека

В края на 2020 г. стартира виртуалната акция, наречена „Ретротека – Белград в огледалото за обратно виждане на Белградската градска библиотека“. Аудиторията беше поканена да сподели своите спомени, свързани с Белград. Участниците имаха за задача да изпратят снимки на Белград от детството или младостта си, с кратка придружаваща история или снимка на обект, който ги свързва със столицата. Авторите на 10-те най-добри снимки, получили най-много харесвания, бяха наградени с безплатно библиотечно членство и с книга. След края на тази виртуална програма беше организирана изложба с наградените фотографии.

Библиотеките са светът

С мисълта, че най-добрият начин народите да се опознаят взаимно, е чрез културен обмен, на 1 март 2021 г. започна реализацията на виртуалната програма „Библиотеките са светът“, с която широката публика беше запозната с колекциите от книги и библиотеки на посолствата в Белград. Представителите на посолствата/културните центрове представяха своите библиотечни материали и четеха стихове на любимите си поети от своята страна на родния си език. Разказаха за националната си литература с позоваване на известни и широко четени писатели в Сърбия, както и на забравени или недостатъчно представени автори. Това е и чудесна възможност да се разбере колко и кои сръбски автори се четат в определени страни и обратно.

Всяка седмица по едно посолство беше представено в официалния канал в YouTube и в другите социални мрежи. Плейлистът с 11 видеоклипа, озаглавен „Библиотеките са светът“, съдържа истинско международно литературно и артистично богатство. В първото излъчено видео посланикът, Н. П. Ян Лундин, представи библиотеката на посолството на Кралство Швеция и рецитира стихотворението „След дъжда“ от Ларс Густавсон. След това последваха видеоклипове с други представители на посолства, отзовали се на тази виртуална акция. Посланикът на Кралство Дания, Н. П. Сузана Шайн, изрецитира стихотворението „Завинаги трима“ на поета Тове Дитлевсен. Бенедикте Зако, стажант в политическия отдел на посолството, даде кратък преглед на датската литература, а Мари-

ан Топак, заместник-ръководител на мисията, говори за библиотеките в Дания. Кристина Настевска, секретар в посолството на Република Словения, рецитира стихотворението „Вихър“ на Отон Жупанчич. Младен Кирич от културния отдел на посолството на Република Бразилия представи библиотеката на посолството, а посланикът, Н. П. Едуардо Ботелио Барбоса, рецитира „Сонета на вярността“ на известния бразилски поет Виниций де Мораес. Йована Дубоняц, асистент по културни дейности и преподавател по китайски език, представи библиотеката на Института „Конфуций“ в Белград. Чен Лили, преподавател по китайски език, и Оливера Голянин, секретар на Института „Конфуций“, рецитираха стихотворение от сборника „Вятърът спря...“ на поета Ли Цинджао в оригинал и в превод. Кайрул Тазрил Тармизи, шарже д'афер на посолството на Малайзия, представи традиционната малайзийска лирична форма на пантун. Посланикът, Н. П. Д. Субрат Батарджи представи библиотеката на посолството на Република Индия и рецитира стихотворението „Песен 35“ от „Гитанджали“ на Нобеловия лауреат Рабиндранат Тагор. Библиотеката на културния център Collegium Hungaricum на посолството на Република Унгария беше представена от директора си, Клара Сенджерди, а Анет Обренович рецитира стихотворението „На края на пътеката“ от Шандор Петьофи. Библиотекарката Мария Тасева представи библиотеката на Руския дом, а след това Олеся Бабенко, ръководител на отдела за руски език и образователни програми, Джомин Йевгение, заместник-директор на Руския дом и Олга Голубьова, ръководител на отдела за сънародници и славянския свят рецитираха стихотворението на Олег Милевски „Обичайте Русия“. Посланикът, Н. П. Д. Джахел Вилан, представи библиотеката на посолството на Република Израел и рецитира стихотворението „Всички се нуждаем от милост“ на Натан Зак. Посланикът, Н. П. Д. Рафал Перл, представи библиотеката на посолството на Република Полша и рецитира стихотворението „Кой е поетът“ от Тадеуш Ружевич.⁸

Всички ще обичат поезията

По повод Международния ден на книгата и авторските права през 2021 г. 14 библиотекарите на Белградската градска библиотека участваха в записа на видеоклип, в който рецитират стихотворението „Всички ще пишат поезия“ на известния сръбски поет Бранко Милкович.⁹

Пътни истории – от Римската зала на Белградската градска библиотека по целия свят

От средата на октомври, започвайки от сряда, 21 октомври 2020 г., пътуваме из Сърбия и света по цифровите канали на Библиотеката, където последователите могат да чуят истории на много интересни събеседници за незабравими пътува-

⁸ Библиотеке су свет. [онлайн]. [прегледан 12.05.2021]. https://www.youtube.com/watch?v=6lRiLhQaxWQ&list=PLo0yQoHjra5_CwcxlRHP93wLabCgVcmwY&ab_channel=BibliotekagradaBeograda

⁹ Поезију ће сви писати – Библиотекари Библиотеке града Београда, YouTube. [онлайн]. [прегледан 12.05.2021]. <https://www.youtube.com/watch?v=cfeCaZYMM0>

ния. Някои от събеседниците са: Драгана Райблович, първата жена от Сърбия, изкачила планинския връх „Еверест“, Бранислав Макленович, който разказва за приключенията, които е преживял на известната планина Мъглич, Борис Субашич описва личната трансформация, която е преживял, пътувайки през библейската пустиня Негев. Разказите им са достъпни в официалните цифрови канали на Белградската градска библиотека.

Заключение

Пандемията принуди библиотеките да ускорят темпото на създаване на цифрово съдържание, да възприемат цифровия достъп във всички области на библиотечната работа и да използват интернет и социалните мрежи не само за обявяване на бъдещи събития и информации за миналото, а да се превърнат в по-широко библиотечно пространство за потребителите. Що се отнася до програмните дейности, наблюдава се масово преместване от физическото в онлайн пространството. Интернет се превърна в нов и просторен дом, в който се създава, продава и възприема културното съдържание. Виртуалните програми на Белградската градска библиотека, реализирани за година и повече по време на пандемията, ще останат трайно записани. Те са и достъпен документ за случилото се в културния живот на Белград и Сърбия.

Ние, библиотекарите, не се изплашихме от физическото дистанциране. Приехме го като нова възможност да се доближим до потребителите си чрез виртуалния свят.

Надяваме се на още по-голяма близост с тях.

*Превод от сръбски
Елизабета Георгиев*

Възстановителни процеси при книги и книжни документи

Ролята на подвързията за тяхното запазване

РАДОСТИНА АНГЕЛОВА, ВЕСКА ЛАШЕВА

Restoration processes in books and paper documents

The role of bindings for their preservation

Radostina Angelova, Veska Lasheva

Summary

Paper documents and books are depreciated over time. The cover plays a key role in protecting books from damage. In the present article a study is made about the possibilities for storing different parts of the book and elements of the cover.

Key-word: book, paper, conservation and restoration, binding, book body, cover.

Въведение

До началото на миналия век изучаването на подвързването на книги е било в полето на любителите и ценителите. Финото подвързване било оценявано според красотата, произхода и икономическата стойност. Основната роля на подвързията е да предпазва книжното тяло от влиянието на външната среда и от повреди. Едновременно с това тя има и естетическа функция, защото много от подвързиите са ръчно изработени и имат художествена стойност.

При многократна употреба подвързията на книгата може да се разкъса, по нея могат да се появят следи от мухъл, петна от ръжда, повреди от влага, прах, микро- и макроорганизми, вреди от гризачи, разкъсване на отделни листа, липсващи части, общи замърсявания, откъснати ъгълчета, деформация на книжното тяло и на подвързията и др. повреди. Но те не са тежки и могат да се отстранят с определени инструменти и с техники на работа.

Преди подвързването ръкописът е представлявал куп изписани тетради, които са се пришивали една с друга. За подвързия са се използвали дялани дъски (по нашите земи това са най-вече липа, тополя и други с мека дървесина), които са били облечени, а пък за по-специални случаи са ползвани кадифе и коприна. Кожената подвързия също става елемент от общата украса. Върху нея с различни щемпелни инструменти са отпечатвали върху повърхността ѝ различни фигури. За да бъде по-добре запазена и стегната подвързията, книгата е имала две закопчалки, красиво изработени от метал – сребро или мед, а при някои по-скъпи подвързии се оформяли ажурени мрежи.

Подвързването на книги е специализирано действие, което води до основни дейности като измерване, изрязване и залепване. Готовата книга може да се нуждае от много операции, за да се завърши в съответствие със специфичния стил и материали. Подвързването на книги съчетава умения от други занаяти; за хартия, плат, метал, кожа, изработване на модели, графични изкуства. Изискват се познания за многобройни разновидности на книжните структури заедно с всички вътрешни и външни детайли по сглобяване и работни познания за включените материали.¹

Целта ни е да се проучи областта на възстановяване на писмените документи, усилената дейност по отношение на книги и други документи от хартия. Книгата е носител на информация за събитията, които са я създали, представлява доказателство за собствената си история.

Реставраторът или книговецът трябва да имат усет за запазване на историческата стойност на документите. Задачата им също така е да документират правилно възстановяванията и да отразят състоянието преди и след възстановителните процеси на документите, с последващи инструкции за съхранение и защита.

Техниките и процедурите, извършвани за подобряване на физическото състояние на документите, се извършват според процесите, които позволяват да се доближи документът до първоначалния му вид и да се осигури неговата функционалност. Изключителната форма на възстановяване е реконструкцията: операция за доближаване на състоянието на документ, който е в риск от разпадане, колкото е възможно по-близо до първоначалното му състояние.²

При реставрационните дейности на архивните материали няма опити за пресъздаване на липсващ текст и всички дейности на подобрението остават ясно видими. Например, възстановяване на картина, книга, документ и други обекти от хартия, за да бъдат запазени. Елиминират се последствията от амортизация, разграждането на материала и всички възникнали щети: предимно с намерението да се върне първоначалното състояние или външния вид на документа.

Реставраторът Михал Дурович отбелязва в книгата „Възстановяване и запазване на архиви и книги“, че намесата при реставрацията трябва да се извършва внимателно, а използваните материали трябва да бъдат проверени чрез естествени научни изследвания, преди да бъдат използвани. Всички манипулации при консервацията и реставрацията следва да бъдат описани и документирани. Цялостната реставрация е възстановителна интервенция, при която се обръща внимание на всички компоненти на писмения документ и всички видове щети и деградация. Частичната намеса е възстановителната интервенция, която се прилага само за определени видове, вреди на документа. Извършва се в случаите, когато приоритет е поддържането на максимална автентичност на документа по икономически причини, когато възстановяването е на не толкова ценни документи или в случай на природно бедствие. Консервационната интервенция се отнася за стабили-

¹ Георгиева, Т. Етични проблеми при консервацията на стари книги и ръкописи: Електронна библиотека на архивиста и документалиста: Статии. София, 2016, с. 2–5.

² Durovich, M. Restaurvani a konzervovani arhivalii a knih. Litomyšl: Paseka, 2002, с. 10–25.

зиране на текущото състояние на книгата. Обикновено това е стабилизирането при химическо увреждане на хартията, като например повишената киселинност, което води до крехкост, чупливост и пожълтяване на хартията. Но при неутрализирането на киселинността на хартията и увеличаването на алкалния резерв са необходими и много други интервенции за възстановяване, като пълномасщабно подсилване на хартията.³

Добра и гъвкава процедура за хартията е деацедификацията – неутрализация на киселинността на хартията и мастилата с водни или спиртно-водни промивки, аерозолно напръскване, намазване с четка или газообработка с буферни вещества. Така се постига добър резултат поради съответния влакнест състав на хартията. Хартията придобива гъвкавост и еластичност, чупливостта ѝ намалява, а част от мръсните наслагвания се избягват. Материалите, според установени показатели за киселинност на хартията, се нуждаят от задължителна неутрализация. Мастилата обаче, с които е написан текстът, не позволяват неутрализационна водна обработка с водни, спиртно-водни или други разтвори. Те трябва да се подложат на предварителна консервационна обработка за защита на текстовата част.

През 70-те години на XX в. книгите са били разподвързвани напълно, разкачвани са всички части на книжното тяло, при което е имало опасност историческите данни да бъдат напълно загубени. Днес перспективата за възстановяването е, че всеки паметник на културата има свой уникален характер. Степента на щетите е различна при всеки документ. Следователно, всички използвани процеси и материали трябва да бъдат избрани и приложени според вида и щетите.⁴

Книгите са сред най-деликатните теми. Тъй като те са направени от различни видове материал, изискванията за съхранението им също са различни. Най-големият обем от запазени документи и печатни книги е на хартия. Структурата и химичният състав са от решаващо значение за дълготрайността на хартията. Тъй като тя е от растителен произход, много е чувствителна към водата.

Ремонтът на подвързиите на книги е сред най-трудните области на възстановителните процеси. Необходимо е да се знае как трябва да бъдат съхранени много материали: хартия, дърво, кожа, пергамент, тъкани, метали. Много важно е и познаването на историческото развитие на видовете подвързии и тяхното производство. Под подвързване на книги се разбира не само техниката за подвързия, но и изкуството за комбиниране на отпечатаните листове в една или повече папки от хартия и създаването на общо книжно тяло, което се отличава с елегантна форма и със специално внимание за устойчивостта на елементите.

В миналото подвързиите на книги са били правени ръчно. С течение на времето се използват различни машини за производството на цяла книга: от отпечатването на текста върху хартията до подвързването на самото книжно тяло. Възстановените книги и ръкописи от Възраждането или от по-стари епохи не трябва да изглеждат като нови след реставрацията, а трябва да запазят своя автентичен

³ Добрусина, С. А., Чернина, Е. С. Консервация документов наука и практика. Санкт-Петербург: РНБ, 2013. 191 с.

⁴ Фляте, Д. М. Свойства бумаги. Москва: Професионал, 2010, с. 10–25.

вид. Затова някои видове щети от времето се запазват, ако не действат разрушително на книгата и не причиняват по-нататъшното ѝ влошаване. Подобряването на някои подвързии определено не се препоръчва, особено ако функционалните елементи са абсолютно безупречни. Подвързията има защитна функция за книгата. Без защитата на подвързията, книжното тяло би било обект на нежелани външни влияния много по-бързо и по-лесно. Освен защитна функция подвързията изпълнява и естетична. Тя е и индивидуално художествено произведение и представител на стила на своето време. Техниките за декорация на книги са тясно свързани с използваните материали. Книгата е емблематична тема от векове, тя е била украсявана с всичко, което е изглеждало добре и скъпо.⁵ За повечето паметници на културата, изработени от хартия, е използвана кожа като покривен материал. Степента на увреждане на корицата зависи от много фактори: състоянието и храненето на животното, чиято кожа е била използвана, метода на почистване, условията на съхранение на готовата кожа.

Всяка книга трябва да се третира индивидуално. Според мнението на известни книговезци, значителен брой интервенции за възстановяване могат да бъдат извършени без разподвързване на самата книга. Това е възстановителния метод *in situ*, където няма демонтаж на книжното тяло и корицата. Въпреки че технически методът отнема време, то той запазва историческите данни, които книгата е придобила с течение на времето. Успешно възстановената книга зависи от познанията за съхранение и от подходящия избор на инструменти, оборудване и опит.⁶

Елементи на книгата

Книгата е сложна конструкция. Тя се състои от няколко основни части, които са съединени една с друга, като основните са: *книжно тяло* и *корица*.

Книжното тяло се комплектува от коли, които са скрепени помежду си. Свързването на книжното тяло с корицата се осъществява чрез гръбния материал и форзаца, като върху гърба на книжното тяло се залепва (или изработва) капителбанд и фалцова хартия. На някои книги от художествените издания може да се залепи показалец (копринена лента) за отбелязване на страниците. Отделните елементи на корицата зависят от това какъв материал ще използваме за изработването ѝ. Книжното тяло е съставено от отпечатани листа хартия, сгънати на коли, подредени последователно и скрепени помежду си. Мястото на гънките и свързването на колите в готова книга се нарича гръб, който всъщност определя дебелината на книжното тяло. Всяка една кола може да се състои от различен брой страници. Най-често колите са 4, 8, 16 и 32 страници, получени от сгъването на хартиения лист на 1, 2, 3 или 4.⁷

⁵ Добрушина, С. А. и др. Основные технологические процессы реставрации документов: Учеб. пособие. Санкт-Петербург: Наука и практика, 2002. 65 с.

⁶ Иванова, Н., Бенчева, С., Тодорова, Д. Ръководство за упражнения по химия, технология и свойства на хартията. София: ХТМУ, 2009, с. 15–20.

⁷ Каммарери, М., Пискова, И. М. Переплет: Шаг за шагом. Москва: Олимпия, 2005, с. 15–25.

Шиенето е съществен градивен елемент на структурата на свързване на коли-те една с друга и с капациите. От качеството на шиене зависи степента на увреждане на другите компоненти. Хлабавите или изпаднали компоненти могат да бъдат защити обратно към сухожилията с нова нишка. Новите компоненти трябва внимателно да бъдат поставени на оригиналното място в жлеба. Това предотвратява изпъкване и несъвършенства в книжното тяло.

По времето, когато подвързията на книга е представлявала дървени капаци, пришити към тялото, са се въвеждали не само единични сигнатури (коли) но и повече на брой, което е позволявало да се съхранява по-голяма информация в един том. През ранното средновековно книговеждане разделите са се пришивали към подпорите. Те били изработвани от обработена със стипца обезлешавана кожа, а капациите се изработвали от дърво и се прикрепяли към кориците със шиене. След това книгата се покривала с кожа (или изцяло, или около гърба и част от кориците). Колите се правили от пергамент и били ръчно изписани. През Средновековието книговеждането се усъвършенствало: въведени са металните закопчалки, които се поставяли на предния ръб и придържали книгата затворена, за да се предпазва от прах и паразити. През този период книгите са се поставяли легнали. Друг вид подвързия е била препаската. Тъй като броят на хората, които можели да четат, се е увеличавал и са били в постоянно движение, затова книгите били по-малки и така лесно преносими. Те били защитени от външните условия. В Северна Европа шиенето започнало да се прави върху влакнести върви. Декорациите са били топло изработени с мотиви най-вече на животни, а закопчалките са се прикрепяли с панти на задната корица.⁸

През XVII–XVIII в. гърбът на книжното тяло се заобля и капациите са се изработвали от хартия (картон) вместо от дърво. Появяват се различно оцветени кожи с цветни шаблони върху тях, а златната декорация се е използвала все повече. Разработвали са се много нови материали и стилове в подвързията: гърбът е бил изработван от един материал, а кориците от друг.

Оцветяване обрезите на подвързаните книги

При художествените издания, за да се придаде на подвързаните книги по-хубав външен вид, обрезите на книжните тела са се оцветявали от едната или от трите страни с различни по цвят бои или били позлатявани. Начина се нарича „порезка“ и се е правил не само за да добие книгата по-красив външен вид, но и за да се предпазят обрезите ѝ от пожълтяване от действието на светлината или от замърсяване при ползването ѝ. Според начините на изработването им и употребените материали е имало няколко вида порезки, които са запазени и до днес:

- златна порезка – изработвала се е на книги, подвързани с цяла кожа, този начин се е прилагал изключително за украсяване на обрезите на луксозни издания. С нея се украсявал обрезът от горната страна (главата) на книгата или обрезите от трите ѝ страни. Техниката на изпълнение на този вид порезка е една от най-трудните в книговеждането;

⁸ **Верига**, В. Переплетчик: Полное практ. рук. по переплет. делу. Ростов на Дону: Феникс, 2000. 320 с.

- мраморна порезка – използвала се е най-вече при тефтери;
- пръсканата и едноцветната порезка се прилагали при книги, подвързани с половин или цяло платно. Едноцветната порезка намира най-често приложение в съвременното подвързване на книги. В днешно време в индустриалната подвързия най-често украсяваните книги са откъм главата с един цвят. За тази порезка се употребявали специални минерални бои: червена, синя, кафява и др. Боите предварително се разтваряли, като се е прибавял чист прецеден разтвор от желатин, туткал или клайстер. Лепилото се е прибавяло към боята за по-доброто ѝ задържане върху обреза на книгата. Нанасянето на боята се е извършвало с помощта на мека четка, тампон или сюнгер.⁹

Форзацът е сгънат на две лист от по-плътна хартия с размерите на книжното тяло. Той е залепен или зашит за първата и последната кола на тялото. Служи за свързване на книжното тяло с кориците и същевременно за покриването ѝ от вътрешната страна. Скрепването на тялото и кориците става чрез залепване на външните страни на форзаците към вътрешните страни на кориците. За да се здрави и украси книгата, към двата края на гърба на книжното тяло се залепва или зашива капителбанд.

Капителбандът също е един от важните и забележими елементи от свързването на книжното тяло с подвързията и той съчетава функционалност с естетика. Тази специфична формация е разположена в двата края на гърба на книжното тяло. Оформя преход между гърба на книжното тяло и подвързията и запълва празното пространство, което се създава в книгите с канти. Освен за украса, той осигурява и известна защита от прах. Той се образува чрез просто навиване на нишката, минаваща през центъра на компонентите около сърцевината, която е в колите. Сложните малки капачки обикновено са били украсявани с плетен или изтъкан декор. В средновековните подвързии на книги той създавал твърда връзка между книжното тяло и кориците. След Ренесанса участието му в структурата на книгата се променя. В крайна сметка се превръща в чисто декоративен елемент. Малките капачки имат две важни функции, структурна и декоративна, с различна тежест и значение в историята на подвързването. Структурната му роля се извлича от изграждането му, степента и начина на интегрирането му в структурата на свързване на книжното тяло и кориците. Декоративната му роля е главно естетична.

В Египет са открити книги на коптски християни от около IV в. За съжаление, връзките на тези книги са запазени във фрагментарна форма, така че е трудно да се определи ясно формата им. Въпреки това може да се определи, че компонентите на книгата са били зашита верижно. Капителбандът е бил, отнемащ време, процес, поради което книгоvezките процеси са били опростени и ускорени в по-нататъшното производство. Един от начините е бил да се намали броят на шевове при шиене на основния капителбанд – т.нар. „шиене на два или повече компонента“. Другият начин е бил да се създаде по-късно и да се постигне същият ефект директно при производството на основния капителбанд, като са използвани различни цветни нишки. Така създаденият основен и цветен капител-

⁹ Budalis, G. Endband in Greek – style binding. – B: *The paper conservator*, 2007, с. 29–49.

банд в основата си е предшественик на съвременния ръчен капителбанд. Цветните нишки преминават в центровете на компонентите и се увиват директно около сърцевината до ширината на колите и пришиването на компонента и заздравяват книжното тяло и подвързията. Така декоративното значение на капителбанда започва да преобладава. Високият печат предизвиква съществена промяна в начина на съхранение на книгите, които поради липса на място се редят вертикално. Това налага разширяване на канта върху дъските и залепените с лепило части на гърба на книгата, за да се предотврати нейното разпадане.¹⁰

С течение на времето подвързиите и начинът им на изработване са се променили. Познаваме подвързии с цяло платно и от съставни части, меки или твърди. Цели са кориците, които изцяло са покрити (облечени) с еднороден материал. Съставното облекло на кориците е, когато капаците им са покрити (облечени) с един материал, а гърбът – с друг. Например гърбът е с кожа, а капаците – с платно, или гърбът е платнен, а капаците – хартиени. Кориците също така могат да бъдат облечени с два вида платно: единият за гърба, а другият за капаците. За изработване на корици при различните видове подвързии се употребяват различни по размер видове мукава и картон. Дебелината на мукавата или картоната се подбира според обема и формата на книгата. Преди изработването на кориците, мукавата или картоната трябва да се аклиматизират (влажността им да отговаря на въздуха в помещението), за да не се извива, иначе готовите корици ще се деформират. Материалите също така трябва бъдат скроени по най-икономичния начин, като се спазва правилото за посоката на влакната и се ползват икономично.¹¹

Елементи на корицата

Кориците, които се изработват отделно от книжното тяло, имат за елементи капаците. Това са двата мукавени или картонени правоъгълника, отрязани по формата на книгата, от които се изработва корицата, като капаците са два: преден и заден.

Подкорицата е ивицата от плътна хартия, картон или тънка мукава, която определя дебелината на гърба на книжното тяло. Тя се поставя между двата капака и служи като подложка за отпечатване на нея. Същевременно подкорицата служи и за пружинираща опора на книжното тяло.

Облеклото е предназначено да служи като свързва двата капака с подкорицата и едновременно покрива кориците. То може да бъде еднородно или разнородно. При целите корици е еднородно, а при съставните подвързии – разнородно. При съставните подвързии се употребяват различно оцветени шагренови, мраморни и гланцови хартии, а при масовата подвързия – отпечатани с текст и илюстрации облекла върху хромови, офсетови и други хартии. Напоследък вместо платна се употребява хартия, чиято повърхност е покрита с различни пластични материали с голяма еластичност и трайност. В книговецството тъканите се употребяват за обличане на корици за подвързия, папки, регистри, албуми, тефтери и други. Тъ-

¹⁰ Budalis, G. Endbands..., 2010, с. 30–42.

¹¹ Динкова, З., Димитров, М., Арабаджиев, Н. Технология на брошуро-книговецките процеси. София: Техника, 1981, с. 221–353.

Сред старите подвързани книги. Снимка от новоизлезлия сборник „Приноси към българската ориенталистика“, издаден от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в чест на 110-годишнината на отдел „Ориенталски сбирки“

каните обикновено са от памук, лен и др. За да станат годни за книгоvezки цели, те се боядисват и апретират едностранно или двустранно. Чрез апретирането се цели да се запушат порите на тъканта, за да не пропуска лепило при намазване, а също и за постигане на оптимална твърдост, необходима при книгоvezките обработки. Вместо апретура може да се кашира хартията от обратната страна на платното.

Кожените подвързии обикновено са от телешки, ярешки и кози кожи. Повърхността на кожата е значителна и при животните варира в различни граници според вида, възрастта и пола. Кожната тъкан е здрав микропорест материал от взаимно и тримерно преплетени влакнести образувания, основно от колагенови надмолекулни структури. Микропорите имат най-различни размери, направления и сечения. Кожната тъкан и космената покривка се обработват, като се запазва епидермалният слой, който е много плътен и непроницаем за повечето химически реагенти – дифузитетът протича само откъм месестата част на кожата. Отстранява се само подкожната тъкан – леш, а процесът се нарича обезлешаване. Кожата е изградена от разположени в различни посоки нишки, които се съединяват в снопчета и са много здрави и еластични. Кориците са били обличани в кожа или пергамент, понякога с богати метални украшения, снабдени с метални закопчал-

ки. Така са могли по-лесно не само да бъдат украсени, но и да се съхранят във времето.

Фалцовата хартия покрива подкорицата и малка част от капациите откъм вътрешната страна на кориците. Тя придава по-голяма здравина на фалцовите улеи (това е разстоянието между подкорицата и капациите, които трябва да са широки 3–5 мм и да служат за правилното отваряне и затваряне на капациите).

Интервал е разстоянието между двата капака, в него са включени и подкорицата, и фалцовите улеи.

Кантовете е частта от кориците, която излиза извън обрежите на книжното тяло. Кантовете предпазват книжното тяло от повреди и придават по-красив вид на подвързията.¹²

Заклучение

Възстановяването на книгите зависи и от състоянието на материалите, постъпващи за консервационно-реставрационни процеси, от данните, които показват документите за историческата си стойност, от качеството на хартията, устойчивостта на масилата и състоянието на подвързията. Чрез проследяване на времето и историческото развитие на писмеността, като един основен източник на информация в съвременните конструкции на хартиените издания, техниките и изработването на книгите са се променяли.

Консервацията, реставрацията и обновяването на подвързии на хартиени документи, които са паметници на културното наследство, непосредствено зависи от съхранението им, което има своята история, понякога по-благоприятна за съдбата на отделния екземпляр, а друг път по-недружелюбна. Затова всеки документ изисква от реставратора специфичен метод на обработка.

¹² **Георгиева**, Теодора. Етични проблеми при консервацията на стари книги и ръкописи. [онлайн]. [прегледан 1.10.2021]. https://electronic-library.org/articles/Article_0240.html

Библиофилските книги на П. К. Яворов

ПЕТЪР ВЕЛИЧКОВ

The bibliophile books of P. K. Yavorov

Petar Velichkov

Summary

The touch of the poet Peyo K. Yavorov to bibliophilia is traced. In particular, the 100 luxury copies of his plays “At the foot of Vitosha” and “When thunder strikes” are examined. The contracts with the publisher Alexander Paskalev for these two editions are presented in full.

Key-words: Peyo K. Yavorov, bibliophile copies, Alexander Paskalev.

П. К. Яворов е имал отношение към бележите, които отличават библиофилските екземпляри от обикновените в тиража. Но не е номерирал луксозните екземпляри от книгите. Тази „нехайност“ изглежда не е случайна, а осъзната, ако имаме предвид, че Яворов е бил очевиден на библиофилските страсти и пристрастеността към номерацията на отличаващите се екземпляри на Пенчо П. Славейков.

При това и Яворов, и Славейков се доверяват само на един и същ издател – Александър Паскалев.

През 1908 г. Пейо К. Яворов търси издател на „Подир сенките на облаците“ и го намира в лицето на младия Александър Паскалев. Паскалев е препоръчан от приятеля си Кирил Коларов на Яворов.

Александър Паскалев [...] се появява в живота на поета, който той е на върха на славата си и прави своята сериозна равностметка, когато търси кой да издаде представителната му книга с избрани стихотворения. Паскалев е в началото на своята кариера, но изградил сериозен критерий за дейността, с която се захваща. Така срещата за двамата е знаменателна. Макар и на пръв поглед тя да изглежда, че е случайна, всъщност в нея има някаква съдбовна предопределеност.¹

Александър Паскалев и
Пейо К. Яворов, 1912 г.

¹ Нанчев, Йордан. Страници за Александър Пас-

Срещата на Паскалев с Яворов е наречена „знаменателна“ от литературния критик и историк Стефан Коларов.

Самият Александър Паскалев си спомня:

Яворов се отнасяше най-ревниво към предприетото издание. Той сам избра формата, хартията, печатарската техника. Помня колко грижи, и негови, и мои, отне и портретът, приложен в началото на книгата и колко различни опити правихме, за да се даде портретът във вид, годен за печат.²

Но „Подир сенките на облаците“ все още не е изданието, което да покаже възможностите на Александър Паскалев в създаването на библиофилски екземпляри. Отпечатани са само неупоменати бройки на по-люксовна хартия, които не са номерирани и не е упоменато за тях. Един от тях Яворов подарява на Лора Каравелова. На 29.XI.1910 г. той иска от Паскалев да му изпрати бързо, с „първа поща“ луксозен екземпляр в Париж, където са двамата – той и Лора Каравелова. На 10.X.1910 г. ѝ го надписва: „На госпожа Л. Каравелова-Дренкова с почит!“³

По-отчетливо библиофилски са открити обаче следващите книги на Яворов – двете драми „В полите на Витоша“ и „Когато гръм удари“.

В договора, сключен между поета и издателя Александър Паскалев за „В полите на Витоша“, не се споменават библиофилски екземпляри. Можем обаче да предположим, че стоте авторски бройки от „В полите на Витоша“ са библиофилски, тъй като са отпечатани на луксозна хартия, макар и без промяна на формата, както е при Пенчо-Славейковите книги:

Договор

П. К. Яворов и Александър Паскалев се съгласихме за издаването на новата драма на П. К. Яворов – В полите на Витоша.

Изданието ще се печати от 2000 до 3000 екземпляра. Формат и хартия както на „Подир сенките на облаците“. Печат – на Придворната печатница. Книгата не бива да излезе по-голяма от 11 (единадесет) коли и ще носи цена 3 лева. Хонорарът е 1000 (хилядо) лв., които ще се изплатят чрез полици по 500 лв., дадени на 1 септември 1911 год. с надежи: 1 декември 1911 и 1 март 1912 год. – П. К. Яворов ще предаде ръкописите на драмата най-късно на 1 април 1911 год. Изданието ще се пусне в продажба на 1 септември 1911 г. За София обаче П. К. Яворов си запазва правото да иска пуцането на продажбата и по-късно – най-късно до 1 декември 1911 год. П. К. Яворов ще вземе за себе си безплатно 100 (сто) екземпляра. П. К. Яворов се задължава да не прави второ издание на „В полите на Витоша“ до три години от пуцането книгата в продажба, т.е. до 1 с[ептем]ври 1914 год. освен ако изданието бъде изчерпано по-рано.

калев. София: Българска книжница, 2009, с. 160.

² Паскалев, Александър. Дружба с Яворов. – В: Златороз, 1939, кн. 8, с. 385–386.

³ Нанчев, Йордан. Страници..., с. 169.

Договор

М. К. Яворов и Александър Паскалев се съгласиха за издаването на новата драма на М. К. Яворов - В полите на Витоша.

Издаването ще се печата от 2000 до 3000 екземпляра. Форматът е коронен, който на Паскалев съвсем не облича. Печалба на първоначално печатане книгата не трябва да бъде по-голяма от 11 (единадесет) кола и ще носи цена 3 лева. Хонорарът е 1000 (хиляда) лв., който ще се изплати в три плащане по 500 лв., дадени на 1. Септември 1911 г. и 1. Декември 1911 г. и 1. Март 1912 г. — М. К. Яворов ще прегледа ръкописите на драмата май-книго на 1. април 1911 г. Ръкописите ще се изпратят в печатница на 1. Септември 1911 г. За София, обаче, М. К. Яворов си запазва пра-

вото да има правенето на преработки и по-късно — май-книго до 1. декември 1911 г. — М. К. Яворов ще вземе за себе си безплатно 100 (сто) екземпляра. М. К. Яворов се задържа да не прави никакво изменение в полите на Витоша, докато отиде от печатането книгата в печатница, т.е. до 1. Септември 1914 г., освен ако издаването бъде извършено по-рано.

Настоящият условен договор само за първото издание на В полите на Витоша.

27. февруари 1911. Договорили:

М. Яворов Александър Паскалев

28 Март 1911 г.

Получих ръкописа на В полите на Витоша. А. Паскалев за печатане.

Оригиналът на договора за издаването на „В полите на Витоша“

Настоящите условия важат само за първото издание на „В полите на Витоша“.

27 февруари 1911
гр. София

Договорящи:
(п) Ал. Паскалев
(п) П. К. Яворов

[P.S.]

28 март 1911 год.

Получих ръкописа на „В полите на Витоша“ в цялост за печатане.
(п) Ал. Паскалев⁴

Предполагам, че луксозни екземпляри са получили Лора Каравелова, Михаил Арнаудов, Асен Златаров, проф. Иван Шишманов, сестрата на поета Екатерина

⁴ Оригиналът е в **НБКМ–БИА**, ф. 229, а.е. 172, л. 1–2.

Договорът е частично публикуван в: **Нанчев**, Йордан. Страници за Александър Паскалев. София: Бъл. книжница, 2009, с. 170.

Тук се публикува изцяло.

Найденова, близкият до Яворов начинаещ писател Михаил Кремен⁵, артисти от Народния театър в София и т.н. Някои от тях написват положителни отзиви в пресата. За отрицателната статия „Първата драма на Яворов“ на Боян Пенев, публикувана в първата книжка на „Съвременна мисъл“⁶ през 1912 г., издателят Александър Паскалев си спомня:

*„Видях го само веднъж да не може да се владее. Сам той ми бе поискал да поместя в сп. „Съвременна мисъл“ една статия на Боян Пенев, неблагоприятна за „В полите на Витоша“. В тая статия имаше между другото: „и авторът с помътен поглед“... Тоя израз силно наранил Яворова. А свръх това наредили в съдържанието името на Б. Пенев с тлъсти букви, подчертани, и Яворовата ярост беше избухнала и спрямо мене. Влизам в канцеларията му в Народния театър, той крачи из стаята, позеленял от яд. Виждам смачкана, разкъсана и хвърлена в кошчето новата книжка на „Съвременна мисъл“, току-що получена от него. Турял съм търговските си интереси по-високо от чувствата си към него и т.н. Беше ми неловко да му представям леките си оправдания и доказателства, че е в грешка. Видях, стана му още по-неловко, че е прибързал с обвинението си и е загубил самообладание. Два-три дни не му се обаждах. На другия ден пита ме по телефона желая ли да излезем на разходка и дали не му се сърдя. Отговорих: не се сърдя, неприятно ми е било, но ще мине“.*⁷

Яворов кара Михаил Кремен да отговори на статията на Боян Пенев. Всеки ден той го проверява докде е стигнал. Така поетът се запознава с годеницата на Михаил Кремен – Дора Конова. По-късно тя е замесена от Лора Каравелова в семейната драма на Яворов, която е изиграна в реалността. Резултатът – трупът на Лора и два опита на Яворов да се самоубие, като вторият е успешен.⁸

Студията „В полите на Витоша“ и нейните критици“ на Михаил Кремен е публикувана най-напред в 4–5 книжка на „Съвременна мисъл“ през 1912 г. и съдържа остри нападки към Боян Пенев. Издадена е и като самостоятелна книга.⁹

Може да се предположи, че авторските екземпляри и от втората драма на Яворов са били луксозни, като онези от „В полите на Витоша“, и вероятно те са били 100, съгласно подписаното споразумение между автора и издателя:

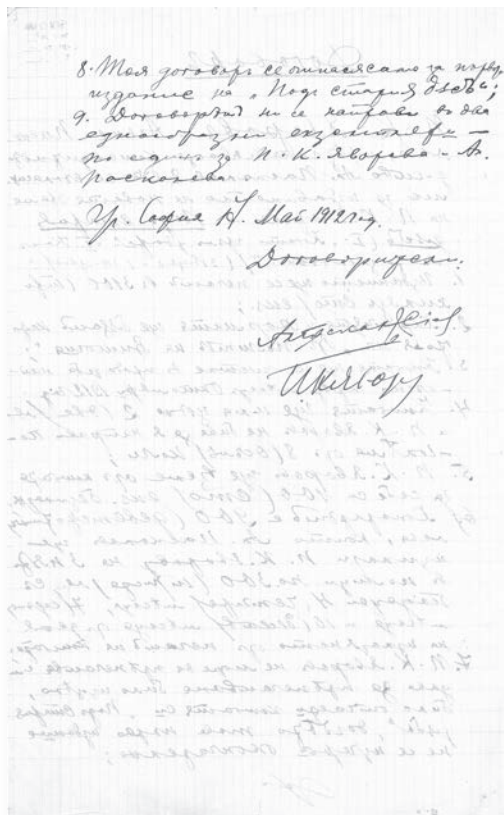
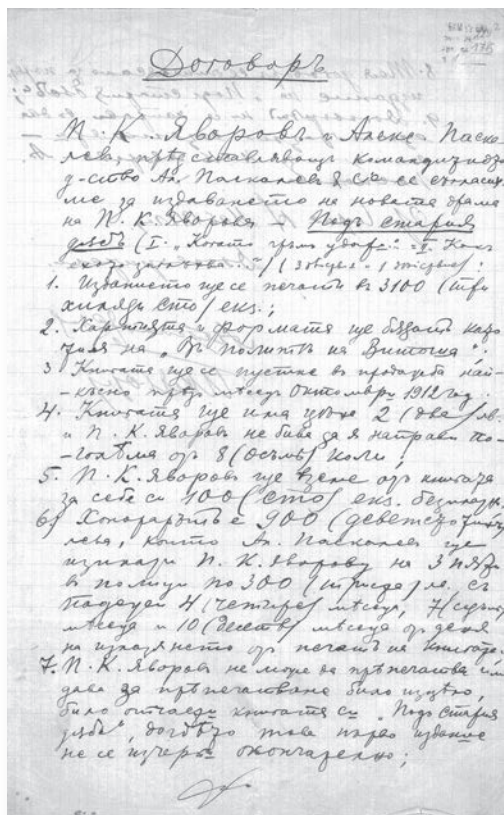
⁵ П. К. Яворов убеждава Александър Паскалев да издаде през 1914 г. „Схлупени стрехи“ – том с разкази на Михаил Кремен.

⁶ Издател на списанието е Александър Паскалев.

⁷ Паскалев, Александър. Дружба с Яворов. – В: *Златорог*, 1939, кн. 8, с. 385–386.

⁸ Неслучайно Александър Паскалев пише: „Той не можа да напише замисленото и онова, което големият му талант позволяваше – трагедиите си поне. Но той изживя трагедии, по-сурови и жестоки и от древногръцките. След като изпита най-големите лични нещастия, той среща малко съчувствие и много завист и злоба. И нещастен, ослепял, клет, болен, охулен, той си замина от живота, „увенчан с венеца на подла клевета“. – В: *Зора*, № 7293, 17.10.1943.

⁹ Вж Кремен, Михаил. В полите на Витоша [от П. К. Яворов] и нейните критици: Студия. София: Ал. Паскалев, 1912. 157 с.

Договорът за „Когато гръм удари“

Договор

П. К. Яворов и Алекс. Паскалев, представляващ командитното д-во Ал. Паскалев & С-ие, се съгласихме за издаването на новата драма на П. К. Яворов – Под стария дяб (I. Когато гръм удари...“). II. „Как ехото заглъхва...“ (3 действия и I действие):

1. Изданието ще се печати в 3100 (три хиляди сто) екз.
2. Хартията и формата ще бъдат като тия на „В полите на Витоша“.
3. Книгата ще се пусне в продажба най-късно през месец октомври 1912 год.
4. Книгата ще има цена 2 (два) лв. и П. К. Яворов не бива да я направи по-голяма от 8 (осъм) коли.
5. П. К. Яворов ще вземе от книгата за себе си 100 (сто) екз. безплатно.
6. Хонорарът е 900 (деветстотин) лева, които Ал. Паскалев ще изплати П. К. Яворову на 3 пъти в полици по 300 (триста) лв. с падежи 4 (четири) месеца, 7 (седм) месеца и 10 (десет) месеца от деня на излизането от печат на книгата.

7. П. К. Яворов не може да препечатва или дава за препечатване било изцяло, било отчасти книгата си „Под стария дъб“, догдето това първо издание не се изчерпи окончателно.

8. Тоя договор се отнася само за първото издание на „Под стария дъб“.

9. Договорът ни се направи в два еднообразни екземпляри – по един за П. К. Яворов и Ал. Паскалев.

Гр. София 17 май 1912 год.

Договорители:

(n) Ал. Паскалев

(n) П. К. Яворов¹⁰

В рекламна обява на „Когато гръм удари“, публикувана на 20.VIII.1912 г. във в. „Софийска вечерна поща“, пише: „Изданието е разкошно“.

Яворов надписва за Лора луксозен екземпляр от „Когато гръм удари“, преди заминаването с четата си за освобождение на Македония:

Мила Лора,

Не мога да ти оставя нищо повече от едно име. Дано винаги ти го чувстваш тъй свое, както аз тебе. Сбогом и довиждане!

Твоя Пейо

Екземплярът се пази в къща-музей „П. К. Яворов“ в София.

Със сигурност може да се смята, че луксозен (библиофилски) екземпляр е получил Асен Златаров, който надписва отзив за драмата, публикуван в бр. 237 на в. „Вечерна поща“. Четем в него:

От първия драматически опит на Яворов до „Когато гръм удари, как ехото заглъхва“ има не крачка напред, а цял скок направен: новата пиеса е едно завършено художествено произведение, в което Яворов се проявява като силен драматически темперамент, който обладава както тайната за разбиране на човешката душа, така и сигурността на драматическия градеж.

Изборът на Асен Златаров не е случаен. Той е хасковлия като Александър Паскалев и близък приятел на Пейо К. Яворов. Проф. Асен Златаров написва и книга за семейната трагедия на поета, ползвайки и някои спомени на студентката си Дора Конова, с която семейството му е било близко.¹¹

¹⁰ Оригиналът е в НБКМ–БИА, ф. 229, а.е.176, л. 1–2.

Текстът на договора е частично публикуван в: **Нанчев**, Йордан. Страници за Александър Паскалев. София: Бълг. книжница, 2009, с. 177–178.

Тук се публикува изцяло.

¹¹ **Златаров**, Асен. Трагедията на П. К. Яворов: Спомени и бележки. София: Акация, 1925 (София: Арм. воен.-изд. фонд). 80 с.: с ил.; вж и **Конова**, Дора. Лора, Яворов и аз: Спомени. състав., предг., послесл. Петър Величков. София: Библ. България, 2019. 228 с.: с ил., факс. (Колекция Наследство)

Всъщност бихме имали възможността за по-задълбочени проучвания на библиофилските екземпляри от двете драми на Пейо К. Яворов и от подарените му, ако библиотеката му беше запазена в цялост. Но, както е известно, веднага след злополучната нощ на 29 ноември 1912 г. от квартирата им изнасят трупа на Лора, а поетът, по домашни дрехи, е откаран в Александровската болница. Ползвайки се от факта, че бракът на Лора Каравелова и Пейо К. Яворов е недействителен и че де факто Иван Дренков е законен съпруг на Лора Каравелова, той прибира цялата им покъщнина. Връща малко неща – архив на освободително движение на българите в Македония, след като е заплашен от Тодор Александров. Би било полезно, да се види кои от библиофилските екземпляри на Пенчо Славейков, д-р Кръстю Кръстев, Иван Вазов или Кирил Христов е притежавал поетът.

Уви, съдбата не е била благосклонна към тях.

Културни тенденции, дизайн и структура на книгата през викторианската епоха

МАЛИНА БЕЛЧЕВА

Victorian Era Book Design, Structure and Cultural Tendencies

Malina Belcheva

Summary

The beginning of the 19th century in Great Britain is marked by rapid expansion of ingenuity. Industrial revolution in technology and manufacture changed book printing and encouraged the emergence of inventive book designs. The innovations in bookbinding, influenced by mechanization and socio-economic development, fostered the expansion of printing technology, bookbinding, and book decoration. The art of the 19th century prevailed over the constraints in book structure and book decoration of the past, and eminent designers like Owen Jones, Henry Noel Humphreys, William Morris, John Feely, John Leighton, Robert Dudley and William Rogers overcame rationalism in art and created unique, richly illuminated and ornamented book designs that for the first time in the history of book printing included the signature of their author, printer and designer. The present study of the Victorian design binding emphasizes the transition from manual binding of books to the machine production, and reflects on characteristic features of the Victorian era, which inspired artists and designers and set forward the complexity of the Victorian book design – innovative, seeking a higher style of aesthetics and thus giving the start of an enduring technological revolution into the modernity.

Key-words: design binding, conservation, Victorian era, industrialization, innovations, Victorian design binding timeline, book history, history of decorative art.

Прогресът в технологиите и манифактурата в началото на XIX в. във Великобритания довеждат до изменения в книгопечатането и до появата на нов вид дизайн на книгите. Нововъведенията се дължат на променените социални потребности, на подобренията и откритията в технологията на печата, подвързията, украсата, както и на първите машинни технологии за свързване на страници, изграждане на книжно тяло и корици. Изкуството превъзмогва унифицирането в украсата и в структурата на подвързиите, характерни за предходните епохи. Дизайнери като Оуен Джоунс (Owen Jones), Хенри Хъмфрис (Henry Noel Humphreys), Уилям Морис (William Morris), Джон Фийли (John Feely), Джон Лейтън (John Leighton), Робърт Дъдли (Robert Dudley) и Уилям Роджърс (William Rogers) отхвърлят догматичността на рационализма в изкуството и създават уникални, богато илюстрирани и орнаментирани книги – произведения на изкуството, които

за първи път в историята на книгопечатането носят подписа на автора си. Заедно с прогреса в технологията на печата и подвързията, нараства и необходимостта от изграждане на художествени книжни структури, от нов дизайн и украса на книгите.

Във фокуса на настоящото изследване е преходът от ръчното подвързване на книгите към машинното. Разгледани са специфичните особености, които вдъхват творчеството на художници и дизайнери и задава комплексността на викторианския дизайн на книгата – иновативен, търсещ един по-висок стил естетика и с това проправящ пътя на технологичната революция към съвременността.

Характеристики на викторианския дизайн на книгата

Индустриализацията променя технологиите, печата, медиите, производството, потреблението и образованието. От изобретяването на печатната преса на Й. Гутенберг (J. Gutenberg) през 1450 г. до началото на викторианския период (1800) са изминали повече от 300 години, в които иновативните технологии и възникналите нововъведения се утвърждават бавно и постепенно. Изобретяването на метод и система за изработване на матрица за метални форми¹ разширява само средствата за производството в книгоиздаването, но не променя същността на ръчните технологии². Механичното изработване на букви за механичен набор и печат става възможно в края на XIX в., но нарастващата нужда от печатни издания през викторианската епоха увеличава производството на печатните медии: книги, списания, вестници, плакати, менюта, билети, пътни разписания и широк спектър от книжни издания за масова комуникация³. Книгопечатането се развива във все по-конкурентна среда, която създава разнообразие от форми, графични стилове и жанрове издания. Според проф. Венелина Вълканова „Както революцията на ДТР (компютърно опосредстваният набор) издаването, така и усъвършенстването на качеството на печата водят до увеличаване на броя на издадените книги, а с това нараства и конкуренцията между издателствата. Дизайнът се включва в стремежа на издатели и редактори да привличат и предизвикват читателя и да му предоставят по-ясно и разбираемо съдържанията“⁴.

¹ Вж повече в: **Early Printed Books as Material Objects: Early Printed Books as Material Objects: Proceeding of the Conference Organized by the IFLA Rare Books and Manuscripts Section Munich, 19–21 August 2009**, IFLA Publications, Germany, 2009. 367 с.; с цв. ил.;

Biblia, Gutenberg bibel. [1–2], Bd.: [1], Genesis-Psalms, Mainz, 1454/55, nicht nach 1456.08.24. bzw. 08.15. BSB-Ink B-408 – GW 4201 – ISTC ib00526000. Дигитално факс. на кн. <https://bit.ly/34F3GhF>

² Вж **Drucker**, Johanna. The History of the Book: The History of the Book is digital resource of University of California focused on the production and reception of materials related to the history of the book and literacy technologies, broadly conceived. University of California, Los Angeles, USA. [онлайн]. [прегледан 20.06.2021]. <https://hob.gseis.ucla.edu/>

³ **Lewis**, John. Printed Ephemerata. London: W. S. Cowell, Ipswich, Faber & Faber, 1962.

⁴ **Вълканова**, Веселина. Дизайн на книгата: Комуникативни и композиционни парадигми на традиционните и модерните типографски стилове. София: Унив. изд. Св. Кл. Охридски,

През викторианската епоха се утвърждават нови стилове в изкуството, между които изключително място заема Ар Нуво и неоготическия стил изкуство и архитектура. За насърчаване на търговията, манифактурата и изкуствата, и за да ознаменува развитието на индустриализацията, технологиите и дизайна, през 1851 г. в Лондон се провежда Голямото изложение на произведения на индустрията на всички нации (*The Great Exhibition of the Works of Industry of all Nations; The Great Exhibition*). Голямото изложение от 1851 г. става повод за възникване на първите музеи във Великобритания в ролята им на образователни институции. Кралската комисия, която го организира, създава „Албъртополис“ (*Albertopolis*) на името на принц Алберт. Този уникален културен и музеен комплекс включва Роял Алберт Хол (*Royal Albert Hall*), Империял Колидж (*Imerial College*), Кралски колеж по изкуство (*Royal College of Art*), Кралски колеж по музика (*Royal College of Musuc*), Природонаучен музей (*Natural History Museum*), Музей на науката (*Science Museum*) и „Кенсингтън“ (*Kensington Musuem*). С експонати от изложението се откриват първите колекции от произведения на изкуството за музея „Кенсингтън“, преименуван през 1899 г. в музей „Вирджиния и Алберт“. Образователните инициативи на викторианска Англия включват финансирането на нови училища по декоративни изкуства, чиято задача е да подпомогнат възпитанието и добрия естетически вкус у производителите. Голямото изпожение е първото от поредица изложби, по инициатива на принц Алберт, което представя най-великите открития на века.⁵ То се провежда в Кристалния дворец (*The Crystal Palace*) – сграда, която е архитектурен шедевър, построен специално за изложението от арх. Джоузеф Пакстън (*Joseph Paxton*), удостоен от кралица Виктория с благородническа титла за своите архитектурни постижения. Над 14 000 изложители от цял свят демонстрират напредъка на индустриалната революция в областта на промишления дизайн, занаятчийските продукти, машините, производствените методи, полезните изкопаеми и изобразителните и приложни изкуства.

Викторианската епоха е период на открития и изобретения. Натрупването на ресурси от знания и богатства, изграждането на железопътната система, електрическото осветление в домовете и по улиците, канализация в градовете, изобретяването на телефона, създаването на полицията, организираното здравеопазване и безплатното държавно обучение са водещи характеристики на епохата. Нововъведенията в архитектурата и изкуството, появата на първата парна печатна преса, откритието на фотографията и развитието на фотографската техника са едни

2014, с. 16.

⁵ „Силно впечатлени от науката и прогреса викторианците вярвали, че биха могли да подобряват обществото по същия начин, както подобряват технологиите. В началото на XIX в. Великобритания е водещият световен център на модерния инженеринг и технологии“ (*The Victorians were impressed by science and progress and felt that they could improve society in the same way as they were improving technology. Britain was the leading world centre for advanced engineering and technology.* – В: **Rolt**, L. T. C. *Victorian engineering*. London: Penguin, 1974). Вж и **Sussman**, Herbert. *Victorian Technology: Invention, Innovation, and the Rise of the Machine* (*Victorian Life and Times*). Westport: Praeger, 2009. 169 с.

от най-значимите промени, повлияли формирането на културата и социалните отношения. Индустриализацията довежда до утвърждаването на бързо растяща средна класа, чието нарастване има значителен ефект върху социалните слоеве на обществото, културните норми, начина на живот, ценностите и морала. Английският семеен живот все повече се разслоява, а домът се отделя като самостоятелна структура, идеалистично разделен на помещения, в които общественото и частното пространство са внимателно обособени.⁶

Вътрешната декорация и интериорен дизайн са богато украсени. Всяка повърхност е изпълнена с декоративни предмети. Те отразяват еkleктично съвместяване на исторически стилове, характерни за викторианското изкуство, книгоиздаване и типография, смесени с влияния от Близкия изток и Азия. Сред задължителните декоративни елементи са изобилието от форми, десени и материи с богата текстура – кадифе, сатен, тафта, лен и коприна. Ръчно извезаните гоблени и бродерии във викторианския интериор са използвани често за дамаски на столове и дивани, а мебелите са украсени от пищна дърворезба със силно готическо влияние, придаващо атмосфера на романтика и мистицизъм.

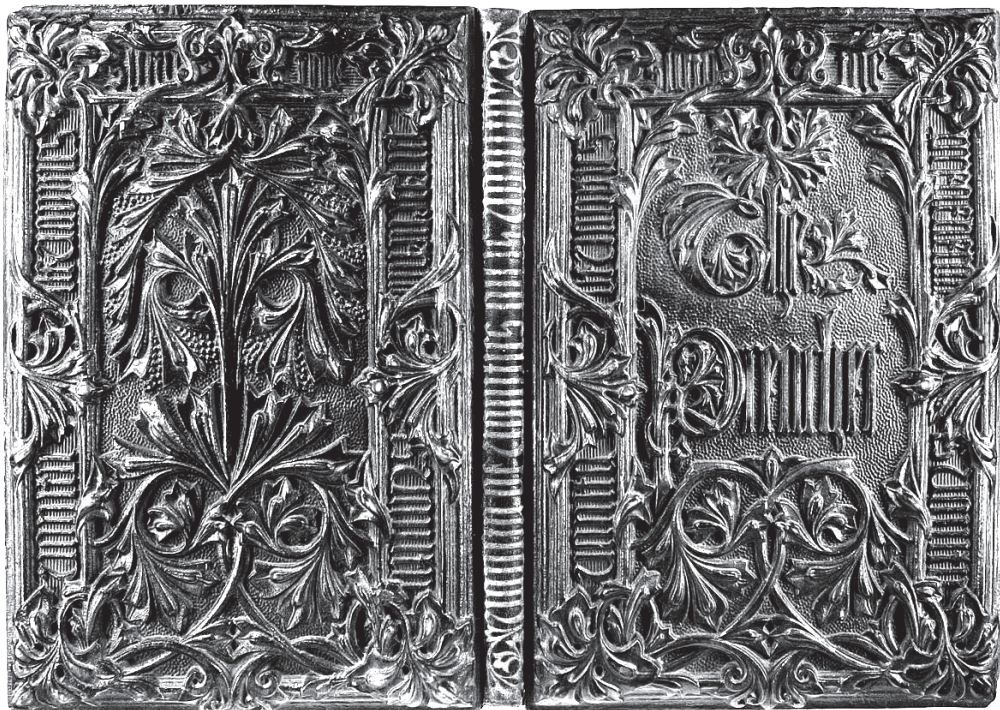
Тенденции във викторианското книгоиздаване

До 1820 г. повечето от книгите са издавани във формата на свободни коли, или в отделни части без зашиване или с леко, нетрайно зашиване на страниците. До началото на XIX в. книжните издания са без твърди корици и в редки случаи са подвързвани от книговезниците с временни хартиени облека. Поради високата производствена цена и невъзможността на печатарските работилници да поемат стойността на цялото издание, големите по обем и формат книги са отпечатвани в отделни коли или в поредица от брошури, съдържащи определен брой страници от една книга. Те са търгувани чрез абонамент, който позволява на отделния собственик да събере цялото издание и впоследствие да си поръча подвързия при книговезец.

Дизайнът на книжното тяло и подвързията от този период е стандартизиран и е зависел от модела украса, който книговезецът е можел да предложи, а неговият майстор златар-декоратор реализира. В резултат от съвместните умения на производителя, търговеца и купувача дизайнът на книгите през този период се определя най-вече от финансовите възможности на собственика на печатно издание. Книгите са подвързвани ръчно, а кориците са декорирани в малки работилници. Книговезването било продължително и трудоемко. Задължителна била компетентността на майсторите по ушиването, оформлението на книжното тяло и дизайна на кориците. Ето защо подвързването на книгата било с изключително висока стойност, а притежанието и колекционирането на книги – достъпно само за ограничен кръг от хора.

⁶ Вж и: Гаврилов, Борислав. Неделните популярни вестници и културна среда на викторианския град. – В: *Годишник на Соф. унив. Св. Кл. Охридски*. Център по културознание, т. 84 (1991), с. 17–30; Worsley, Lucy. *Courtiers: The Secret History of the Georgian Court*. London: Faber & Faber, 2011. 432 с.

През XIX в. ръчното книговезване се заменя от по-широките технически възможности на манифактурното. Ръчното подвързване изисквало едновременно на процесите по ушиване на отделните коли и прикрепване на книжното тяло към бордовете на кориците (laced-in), последвани от изготвянето на подвързията. Една от най-разпространените форми за свързване на книжното тяло с кориците преди 1820 г. е чрез вмъкване на основата⁷, на която се зашивали отделните коли, в специално приготвени отвори в кориците. Прикрепването на книжното тяло към книжните бордове, е последвано от покриването им с кожа. Процесите следвали постъпателно един след друг до пълното изграждане на подвързията и последните довършителни дейности по украсата на подвързията.

Дизайнер на папиемаше подвързията и илюстрациите на „Проповедникът“ (The Preacher) е Оуен Джоунс. Книгата е изработена в книговезницата Лонгман & Ко (Longman & Co) в Лондон. Owen Jones. The Preacher, Illuminations, illustrations and binding by Owen Jones, Longman & Co., London, UK, 1849

След 1820 г. манифактурното производство създава условия за разделяне на технологията по изготвяне на книжната подвързия на два самостоятелни етапа и с това допринася за изключителния напредък в книговезването. Ушиването и оф-

⁷ Обикновено от ленени конци.

Детайл от папиемаше подвързията на Оуен Джоунс на „Проповедникът“ (1849)

ормянето на книжното тяло се извършва отделно от подготовката на корицата за подвързия. Страниците се пришиват машинно, а кориците покриват с кожа, текстилно платно или комбинация от подвързващи материали и завършват извън книжното тяло. Кориците са отделени и са самостоятелна част от книжната структура, което позволява на книговезниците да въведат редица експериментални практики.

Разделението на процесите при подвързването на книгите – между изграждане на книжното тяло и отделно на кориците, позволило, да се улесни и намали стойността на книгоиздаването. От друга страна, особено при подвързването на специалните художествени издания, разделението позволило да се

съвместят машинните технологии с ръчните методи на дизайн и създадат книжни конструкции от хартия, папиемаше, керамика, дърворезба, порцелан, плат и кожа.

Първата значителна промяна, която ускорява развитието на книгоиздаването през викторианската епоха, е въвеждането на текстилното платно и хартията за подвързия на книгите.

В „История на книгата на Запад: 1800–1914“ Стивън Колкъф (Stephen Colclough)⁸ отбелязва, че до 30-те години на деветнадесети век книгите са предлагани за про-

⁸ Colclough, Stephen. The History of the Book in the West: 1800–1914. vol. 4. Routledge, 2017. 554 с.

дажба леко прикрепени към картонени бордове, като се предполагало, че купувачите сами ще ги подвържат с кожа. Тъй като пазарът на печатни издания значително се разширил и включил нуждите на британската средна класа, издателите започнали на предлагат книги, подвързани с текстилно платно. Богатите купувачи могли да ги преподвържат, докато другите имали на разположение една временна подвързия. С напредъка на технологиите в големите книговезници, като например Edmonds & Remnant, пълното издание на *Vertiges*⁹ е можело да бъде подвързано с плат за един или за два дни. Първите шест издания са подвързани с твърда картонена подвързия, покрита с яркочервен плат, използван за подвързията на много от книгите на Чърчил. Издателство Edmonds & Remnant получило останалия от тези издания плат, произведен специално за нуждите на книгоиздаването от дилъри в Манчестър.¹⁰ Стивън Колкъф описва технологията по подвързване по следния начин – след ушиване гърбът на всяка от книгите е закръглян, а краищата на страниците са неотрязани. За да бъде изработена всяка отделна подвързия, книжните корици е трябвало да бъдат отрязани до търсения размер, след това е било необходимо те да бъдат покрити с текстилен плат и книгата поставена в пристягаща преса за няколко часа. Следвало декорирането на кориците и гърба на книгата със златна или безцветна шампа.¹¹ Процесът на книговезване, както отбелязал един посетител на Edmonds & Remnant, – е пример за изкусните възможности на майсторите книговезци и за силата на добре подредена система за разделение на труда.¹²

Освен Edmonds & Remnant други големи издателства през XIX в. във Великобритания са: Westleys & Clark, Bone & Son, Son & Hodge. Уилям Пикеринг (William Pickering, 1796–1854) е първият издател, а Арчибалд Лейтън (Archibald Leighton, 1784–1841) е първият майстор-книговезец, който използва текстилно платно за подвързия на книги.¹³

Периодът от началото на XIX в. е определящ за разширената употреба на текстилно платно в книговезването. Украсата на кориците е все още елементарна, а за изработването ѝ са използвани ръчни методи на шамповане. Издателите за пръв път използват текстилен плат като устойчива и достъпна алтернатива на кожата и много скоро той се превръща в широко разпространен материал при подвързиите на книги. Отделното завършване на кориците от книжното тяло позволило на издателите да използват преси за машинно шамповане на дизайна върху кориците.

⁹ Вж **Secord**, James. *Victorian Sensation: The Extraordinary Publication, Reception, and Secret Authorship of Vestiges of the Natural History of Creation*. Chicago: University of Chicago Press, 2003. 624 с.

¹⁰ **Пак там**, с. 156.

¹¹ Вж Прил. 1. Изобретения в книгопечатането (1800–1900).

¹² **Secord**, James. *Victorian*...

¹³ **Leighton**, Douglas. *Canvas and Bookcloth: Ibidem An Essay on Beginnings*. – В: *The Library*, 5th ser., 3 (June 1948), с. 39–49.

С напредването на века дизайнът на подвързиите се усъвършенства, което отразява не само технологичното развитие, но и новите художествени търсения. Причината за популяризирането на текстилното платно е по-ниската стойност на подвързиите, а също и неговата достъпност, в сравнение с подготовката на кожата за подвързия. Броят на патентите за изобретения през XIX в., свързани с дизайна или структурата на подвързиите, расте неимоверно много. Макар и не всички патенти да са приложени в практиката, те допринасят за развитието на книгоиздаването, а за много от технологичните изобретения на века е било необходимо да изминат десетилетия, за да бъдат утвърдени и използвани.

Друга характерна особеност на викторианската епоха е, че художествената украса на книгите заема все по-съществено място. За първи път имената на издателите и на дизайнерите се щамповат с монограм или добавят с етикет върху кориците, което насърчава изобретателността им към експериментални проекти и създаване на все по-иновативна украса. Основната насоченост на художествените декорации на книгите през викторианската епоха е открояването на техните издания от тези на конкуриращите ги на пазара фирми.

Известни от началото на XIX в. са различни маркирания в текста за установяване на авторство върху дизайна и печата. Първоначално, името на печатарите фигурира на последната страница на книгите, а с обособяване на частите на книгата – корици, гръб, форзаци, обрези, авантитул, титул,¹⁴ маркира се титулт, но също и колофона (издателското каре) на книгата или се използват комбинация от означения. Майсторите-книговезци подписват книгите си чрез инициали, вплетени в украсата на кориците, или чрез специално изработени щампи, нанесени чрез златно щамповане върху първата корица или на вътрешната страна на подвързията.

Популярен метод за означаване на авторството на дизайна през XIX в. е хартиеният етикет с името или логото на дизайнера или печатаря, подлепен към вътрешната страна на корицата. Също мастилените щампи с инициалите на авторите или релефни печати върху форзаците, върху кориците или дори върху гръба на кориците. Известно е още маркиране чрез подпис, гравирани в дизайна на корицата.¹⁵ Релеф с името на дизайнера или печатаря се среща особено често в художествените подвързии. Наличието на идентификация на авторите на дизайна е в изключителна помощ за историците на изкуството и категорично доказателство за автентичността на книгата, но подобни атрибути в историята на книгопечатането са по-скоро рядкост, отколкото правило. В исторически аспект майсторите-книговезци са непоследователни в идентифицирането на всяко от изданията си.

¹⁴ Проф. Веселина Вълканова в „Традиционни оформителски стилове“ проследява историята на традиционните и модерните стилове в дизайна на книгата и вътрешното структуриране и разделяне на текста на отделни части за постигане на яснота и разбираемо поднасяне на съдържанието. Вж. **Вълканова**, Веселина. *Дизайн...*, с. 248–272.

¹⁵ Робърт Милевски публикува изследване върху маркиранията за авторство върху кориците или в текста от майсторите книговезци и печатари от XIX и XX в. Вж. **Milevski**, Robert. *A primer on Signed Bindings*. – B: *Suave Mechanicals*, Vol. 1, Ed. J. Miller, The Legacy Press, MA, USA, с. 163–247.

Етикети за маркиране на авторство на книговезниците Andrew Barclay, Westleys, Edmond & Remnants, Smith & Son и на Bone & Son от 1800 г.

Новопоявилите се периодични издания като „Семейната библиотека на Мъри“ (Murray's Family Library) и „Стандартните романи на Бентли“ (Bentley's Standard Novels), предназначени за литературните интереси на английската средна класа, са модерно и икономично подвързани.¹⁶ Тласък в развитието на книгоиздаването придава засиленото търсене както във Великобритания, така и извън страната на подвързии – произведения на изкуството.

„Под влиянието на усъвършенстваните наборни, репродукционни и печатарски процеси и типографските материали книгите постепенно развиват своето визуално представяне, което е подвластно и на паралелно протичащите в изкуствата и в занаятите стилове – свои и чужди, на култури, сътрудничества и епохи, които оформят читателския вкус, навици и потребности към графичното лице на книгата.“¹⁷ Постепенно подвързията на книгите се утвърждава като самостоятелно изкуство, а художници като Данте Росети (Dante Rossetti, 1828–1882), Уилям Морис

¹⁶ “It is difficult to overestimate the importance of the Victorian periodical press. Advances in printing technology, an increasingly literate and urban population, the growth of the professions and the middle classes, a general thirst for knowledge, self-improvement and entertainment created an insatiable market, at every level of society, for newspapers and magazines on the widest possible range of subjects. By 1899 Willing's press guide listed approximately 11,000 current titles, and the Waterloo Directory of English Newspapers and Periodicals, 1800–1900 estimates a total output for the period of 125,000 titles.” *Aspects of the Victorian Book: Images of the Victorian book: Magazines*. [онлайн]. [прегледан 3.05.2021]. <http://www.bl.uk/collections/early/victorian/intro.html>

¹⁷ Вълканова, Веселина. Дизайн..., с. 262.

(William Morris) и Чарлз Рикетс (Charles Richets) допринасят за развитието на естетическите очаквания на века. Доминираща фигура във викторианското книгоиздаване е Джон Лейтън (John Leighton, 1822–1912)¹⁸, който наследява издателя-изобретател Арчибалд Лейтън. Други практикуващи издатели са: Оуен Джоунс (Owen Jones, 1809–1874), Алберт Уорън (Albert Warren, 1830–1911), Хенри Хъмфрис (Henry Humphreys 1810–1879) и Уилям Роджърс (William Rogers, 1825–1873).

Илюстрация към статията „Ден в книговезницата“, сп. „Пени“ (The Penny Magazine), 24.XI.1842 г.

Архив на The Penny Magazine of the Society for the Diffusion of Useful Knowledge, 1842

Технологичният напредък

Илюстрацията към статията „Ден в книговезницата“, публикувана в списание-то „Пени“ (The Penny Magazine) на 24.IX.1842 г.¹⁹, документира работната среда в книговезницата Westleys & Clark. Макар и в печатницата да са видими едва няколко машини в помощ на ръчния труд, увеличеният брой работници подсказва, че производството на книги е нараснало, а малките специализирани работилници са заменени от предприятия, наброяващи над 50 работника.

Сред новосъздадените машини, въведени в книгопроизводството, е ударната релефна преса (Fly embossing press). Тя е въведена в употреба в книговезниците през 1820 г. Разработена е от Джоузеф Тувенин (Joseph Thouvenin, 1790–1834) и е подходяща за изработване на релефна украса на подвързиите от естествена кожа.

Джоузеф Тувенин е последовател на Франсоа Бозериан (François Bozerian, 1767–1826), който е често цитиран като един от най-великите френски дизайнери на XIX в. Тувенин не само развива технологията за изработване на художествени подвързии, но създава и „фанфарния“ стил подвързия (Fanfares et Corvées abbadesques), който е един от най-богато орнаментираните френски подвързачески стилове. Този елегантен дизайн е изпълнен чрез ръчно шамповане на подвързията при избор на огромен набор от ръчни шампи. При него е характерен един централен елемент и многообразие от преди всичко растителни и геометрични

¹⁸ Джон Лейтън е племенник на Арчибалд Лейтън. Арчибалд въвежда новия за времето си стил текстилна подвързия в книгоиздаването.

¹⁹ Knight, Charles. A Day at a Bookbinder's. – В: *The Penny Magazine of the Society for the Diffusion of Useful Knowledge*, 1842, vol. 2, с. 377–384.

мотиви, шамповани върху подвързиите със златен лист.

С изобретяването на релефната шамповаша преса Д. Тувенин създава машина за изработване на дизайн, равностоеен на „фанфарния“ стил. Той може да бъде реализиран само с един натиск върху цялата повърхност. Именно възможностите на ударната релефна преса използва Оуен Джоунс, за да реализира дизайна на дълбокото релефно шамповане върху кориците на „Псалмите на Давид“.²⁰

Едно от малко известните сведения, съдържащи първите описания на действието на ударната релефна преса, намираме в сп. „Пени“ (The Penny Magazine).²¹ В статията „Ден в книговезницата“ се посочва, че чрез налягане ударната преса упражнява огромен краткотраен натиск върху кориците. [Металните] плочи, върху които е гравирани дизайнът на книгата, се нагриват и чрез налягане реализират изображение върху предварително овлажнената кожа. Често гравирани с дизайна на кориците метални плочи са изработвани с пълната големината на подвързията и са предназначени да изпълнят цялата повърхност на книгата. За да бъде изработен този вид дизайн, кориците трябва да са отделени от книжното тяло и поставени в пресата отворени. Шамповането на дизайна върху предната, задната корица и гърба протича едновременно. Ударната преса е прогресивно нововъведение в книгопечатането. Тя е използвана за художествено декориране на големи по размер повърхности като фолио²² формат книги, влиза в приложение в книговезниците от началото на XIX в. и е широко използвана почти до края му.

Действието на ударната преса е подобно на шамповашата преса (Blocking Press) за изработване на украса на подвързиите чрез златно фолио, също създадена в началото на XIX в. Шамповашата преса замества ръчното полагане на златни шам-

Ателието на James B. Smith & Co и разпределението на нововъведените в книгоиздаването машини, литография, 1850 г.
Архив на Augustus Kollner, Philadelphia

²⁰ Вж. **Belcheva**, Malina. *Unveiling Secrets of the Trade: Owen Jones and the Relievo of "The Psalms of David"*. – В: *Suave Mechanicals*, Vol. 7, Ed. J. Miller, The Legacy Press, Ann Arbor, MI, USA, 2021, с. 78–108.

²¹ **Knight**, Charles. *A Day at a Bookbinder's...*

²² Фолио – от *лат.* folium (лист). Има три взаимосвързани, но различни значения: 1. Общ метод за подреждане на листа хартия в книжна форма. 2. Сгъване на печатния лист само веднъж. 3. Термин за размера на книга с големина 305–483 мм, съставена от 1 или повече листа хартия в пълен размер. На всеки лист са отпечатани 4 страници текст, 2 от всяка страна. Всеки лист е сгънат 1 път, за да се получат два листа.

пи върху подвързиите, като за първи път е използвана във Великобритания между 1830 г. и 1832 г. за отпечатване на текст или художествени форми върху подвързии от текстилно платно.²³

От 1840 г. до 1880 г. художественото оформление на книгите получава широка популярност, като почти всички издавани през този период книги са художествено оформени. Най-широко разпространеният дизайн е украсата по краищата и фризовото орнаментиране на кориците със злато. Художници като Оуен Джоунс, Хенри Хъмфрис, Данте Росети, Уилям Морис, Уилям Роджърс, Джон Лайтън, Чарлз Бенет, Ричард Дойл, Уолтър Крейн, Робърт Дъдли, Уилям Роджърс, Джон Слейтън и Албърт Уордън създават все по-комплексен дизайн за орнаментиране на книгите. Подвързиите, на които те са автори, са украсени със специално създадена за изданието декорация. Най-високо ниво на художествено оформление дизайнерите от XIX в. постигат, когато хармонизират украсата на кориците със съдържанието, чрез специално създаден за отделната книга дизайн.

Разбирането, че фокусът на изкуството трябва да бъде „естетическото“, преди дълбоко значимото, е водеща линия в творчеството на Данте Росети, а неговото мото „Изкуство за изкуството“ става основа на символизма и декаденството в изкуството. През 1861 г. Уилям Морис, един от последователите на О. Джоунс, в сътрудничество с Едуард Бърн-Джоунс (Edward Burne-Jones), Данте Габриел Росети и Форд Броун (Ford Brown) основава фирма за дизайн, която във втората половина на XIX в. допринася за развитието и утвърждаването на декоративните изкуства в Англия. Вдъхновени от природата, неговите причудливи флорални мотиви, създадени за украса на текстил, стенни пана, тапети, бродерии и художествено оформление на книги, са изпълнени с богатство от цветови съчетания, хармонично вплетени растителни форми, арабески, винетки и „движещи“ се, плавни фризови композиции. У. Морис публикува поезия и проза, превежда древни и средновековни текстове. През 1856 г. основава списанието Oxford and Cambridge Magazine, където публикува идеите си за развитие на декоративните изкуства. Създадената от него Kelmscott Press издава над 50 книги, издържани в духа на Движението за изкуства и занаяти (Arts and Crafts Movement), което идеализира средновековните стилове в изкуството срещу масовизацията на индустриалната епоха.²⁴ Движението за изкуства и занаяти служи за отправна точка при формирането на съвременните стилове изкуство, а с утвърждаването на ритмичната линия, динамиката и свободата в линейния рисунок привържениците на новия дизайн формират стила Ар Нуво²⁵ в изкуството, при който абстрактната линия следва очертанията на природните форми.

²³ Вж. **Leighton**, Douglas. Modern bookbinding: a survey and a prospect. New York: Oxford University Press, 1935. 63 с.; **Middleton**, Bernard. A history of English craft bookbinding technique. New York: Hafner, 1963. 307 с.

²⁴ Вж. **Вълканова**, Веселина. Дизайн на книгата..., с. 262.

²⁵ Ар Нуво е отправна точка на абстрактното изкуство и модернизма. Вдъхновен от контрастните цветове, от органически преплетените форми, от простотата и ясения изказ на

Създадени като предмети на изкуството, подобно на произведенията на О. Джоунс, книгите на У. Морис са олицетворение на най-добрите постижения на изящните изкуства. Текстът е доминиран от великолепието на декоративната орнаментация, обгърнат е с украса, която поражда с разточителството на детайла, с уменията на дизайнера в изграждането на печатните плочи, леенето на хартията, декорацията на кориците и изработването на подвързията.²⁶

Едно от най-задълбочените систематизирани обобщения върху дизайна на книгите от викторианския период е направено от Едмунд Кинг (Edmund King) във „Викторианските декорирани подвързии от 1830–1880 – описателна библиография“.²⁷ Книгата на Е. Кинг става основа за описание на украсата във викторианските подвързии за колекциите в Британската библиотека. Е. Кинг описва отделните елементи на 752 произведения на изкуството, създадени от викторианските майстори и характеризира използваните от тях орнаменти за украса: стилизирани букви, линии, рисунки, цветове и текстури, съгласувани във викторианската украса на книги, напомнящи съчетания от различни художествени стилове.²⁸

Друг, голям принос в изследването на викторианския стил на книгата, е на реставраторката от Филаделфия Андреа Круп²⁹. То е посветено на подвързиите с текстилно платно, издадени в Англия и Америка през XIX в. В сравнителното си изследване „Текстилното платно в Англия и Америка 1823–1850“³⁰, публикувано през 2008 г., Круп споделя необходимостта от задълбочено изследване на викторианския дизайн на книгата. Тя коментира отсъствието на достоверни източници на информация за начина на изпълнение, специално на текстилната викторианска подвързия, и недостатъчността на технологичните описания за реализирането на най-ранно използвания при подвързване плат. За да идентифицира различните

японската гравюра, от Движението на изкуствата и занаятите във Великобритания, Ар Нуво е емблематичен с богатите флорални мотиви, с камшичестите извивки и внезапните буйни криви. Вж **Вълканова**, Веселина. Дизайн на книгата..., с. 270.

²⁶ Дизайнът от 1896 г. на Уилям Морис за „Кентърбърийски разкази“ на Джефри Чосър (Canterbury Tales, Geoffrey Chaucer, 1343–1400) е ненадминат до днес по красота и изящество на цялостния стил на книгата. Този сборник е с новели, които са написани в разговорна форма, като 2 от тях са в проза, а останалите в стих.

²⁷ **King**, Edmund. Victorian Decorated Trade Bindings, 1830–1880: A Descriptive Bibliography. New Castle and London: The British Library and Oak Knoll Press, 2003. 324 с.

²⁸ Едмунд Кинг детайлно описва викторианския дизайн подвързии във „Викторианските декорирани подвързии, 1830–1880: Описателна библиография“. Неговият принос в каталогизирането на колекциите на Британската библиотека може да се проследи в: **Bibliography on Victorian Trade Bindings**, British Library Database on Bookbindings. [онлайн]. [прегледан 2.06.2021]. <http://www.bl.uk/catalogues/bookbindings/Results.aspx?SearchType=QuickSearch>

²⁹ Andrea Krupp – Conservator, The Library Company of Philadelphia is coauthor of „Pre-Ornamented Bookcloth on Nineteenth-century Cloth Case Bindings“, Bibliographical Society of America, 2000 and is compiling the Database of Nineteenth-century Cloth Bindings, с. 177–196.

³⁰ **Krupp**, Andrea. Bookcloth in England and America, 1823–1850. New Castle and London: Oak Knoll Press and The British Library, 2008. 102 с.

видове десени от XIX в., А. Круп преглежда публикациите в пресата, в брошури, обяви, патенти, частни колекции, документи и протоколи, притежание на издателства и дизайнери. Но основният източник на информация, който А. Круп оценява най-високо, е възможността да наблюдава и изследва викторианските подвързии от коблекциите на музейните институции и систематизира информацията от наблюденията си от колекциите, до които е имала достъп. Тя селектира група от 3000 книги, с които започва проучването си и описва и класифицира 160 различни десена. Един от най-значителните ѝ приноси е класификацията, която публикува в трите приложения на книгата „Текстилното платно в Англия и Америка, 1823–1850“. Графично илюстрира и описва 248 различни текстилни текстури, използвани във викторианските подвързии в Англия и в Америка, като разкрива детайли от метода на изготвянето им. Ценни за естетиката на художествената подвързия са наблюденията ѝ върху дизайна на необикновено сложния релеф Moire (наричан още „водна коприна“, Watered silk) – подвързията, постигната чрез триене и натиск между две текстилни материи. Круп коментира технологията и на други десени, получени чрез натиск, загряване на повърхността на текстилното платно или чрез щамповане на различни повърхности и тъкани, което създава гладка или релефна материя, имитираща кожа, растителни или декоративни орнаменти.

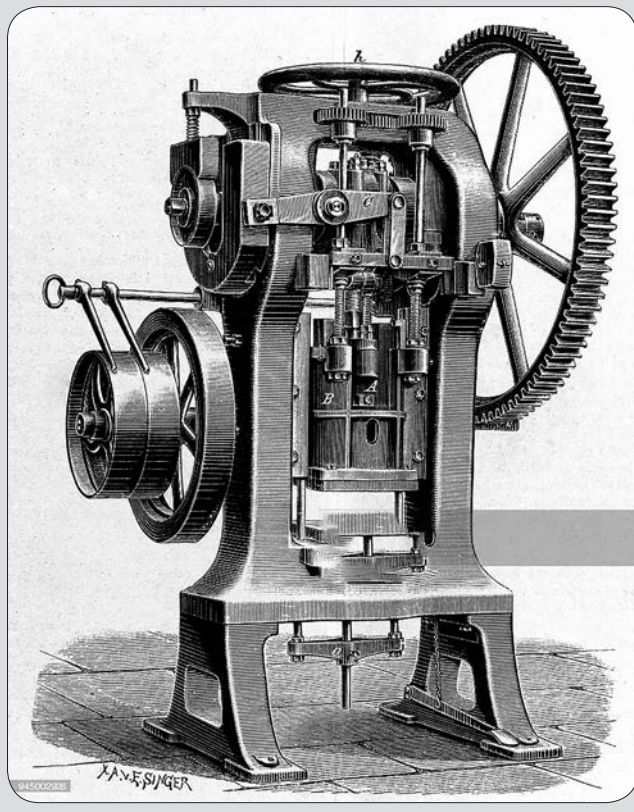
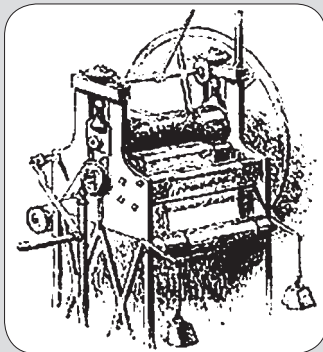
Заклучение

Технологичният прогрес в книгопечатането през XIX в. разделя ушиването и оформянето на книжното тяло от корицата. Първото значително развитие на книгоиздаването е въвеждането на текстилното платно, като разпространението му през следващите десетилетия осигурява нова среда за развитие на дизайна на книгите. Корицата вече не е конструирана като неразделна част от структурата на книжното тяло, а новите възможности на книгопечатането и въвеждането на новите машинни технологии за печат и украса на подвързията подпомагат нарастващия брой на изданията и художествения дизайн на книгите, отразени в хронологичните приложения 1 и 2: *Изобретения в книгопечатането (1800–1900)* и *Хронология на викторианската книга (1800–1900)*.

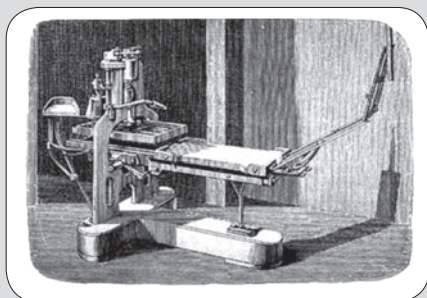
Прил. 1. Изобретения в книгопечатането (1800–1900)

След 1820 г. манифактурното производство създава условия за разделяне на технологията по изготвяне на книжната подвързия на два самостоятелни етапа и това допринася за напредък в книгоезването. Ушиването и оформянето на книжното тяло се извършва отделно от подготовката на корицата за подвързия.

През 1830 г. Арчибалд Лейтън създава машина за релефно шамповане на текстилно платно (Cloth embossing machine). Текстилното платно влиза в обща употреба и декорирането на текстилната повърхност чрез различни методи на релефен дизайн се развива. Мароко (Morocco grain) дизайнът е въведен през 1830 г., декоративният (watered или moiré grain) дизайн е въведен през 1831 г., оребрената (ribbed grain) декоративна повърхност става известна в началото на 1830 г., а пелена (diaper grain) дизайнът през 1833 г.

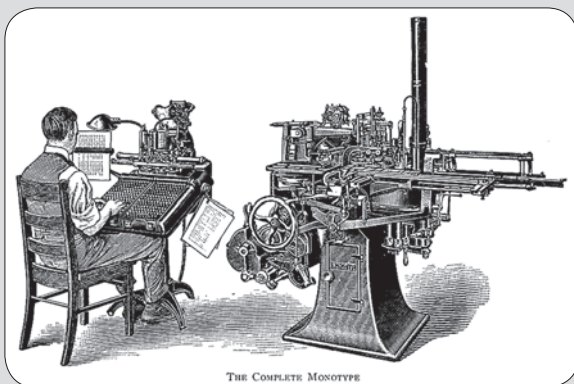
Машина за релефно шамповане на текстилно платно**Ударна релефна преса**

През 1820 г. е създадена ударната релефна преса (Fly embossing press) на Джоузеф Тувенин и приложена в изработването на релефна украса при подвързиите от кожа. Ударната релефна преса дава възможност за реализиране на дълбокия релефен дизайн на „Псалмите на Давид“ (1861).

Цилиндрична преса

През 1861 г. е създадена първата цилиндрична (също ротативна) преса (Wharfedale cylinder press). Тази машина работи с 8 пъти по-голяма скорост от ръчната преса и може да произведе средно 1000 отпечатъка на час. Цилиндричната преса постепенно измества използваните парни преси за печатане на книги.

Машина за цветен печат

През 1835 г. Жорж Бакстър патентова своята Машина за цветен печат (Colour printing process).

Монотипна наборна машина

През 1897 г. е въведен механичният (подвижен) набор. Създава се Английската организация на монотипа (English Monotype Corporation). Монотипната наборна машина е с по-големи възможности от линотипната и е особено подходяща за печатане на книги. Управлението ѝ се ръководи от оператор, който композира желания текст на клавиатура, която произвежда перфорирани ленти. Те задвижват типограф, създаващ табла от печатен набор. Монотипните и линотипните наборни машини са много ефективни и отпечатват повече от 6000 букви на час.

Прил. 2. Хронология на викторианската книга

Книгопечатането до 1800 г.

Гутенберг (Johannes Gutenberg) открива печатница в Майнц, Германия през 1444 г. и започва работа по известната по-късно Гутенбергова Библия, която завършва през 1456 г. Печатарството, основано на изобретението на Гутенберг, се разпространява в Европа, достигайки Англия през 1476 г., където Уилям Какстън (William Caxton) открива своя печатница. Стивън Дей (Stephen Day) пренася печатарството в Америка през 1638 г. Следва усъвършенстване на книгопечатането чрез печатни преси, изработени от желязо с лостов механизъм вместо винт за затягане. През 1800 г. граф Станхоуп (Charles Stanhope) разработва първата печатарска преса от този тип, която е доразвита чрез колумбийската преса (Columbian press) на Джордж Клаймър (George Clymer).

1801

Литографията е изобретена от Alois Senefelder (Алоиз Зенефелдер) в Германия около 1798 г. и въведена в Англия през 1801 г. След едно сравнително бавно начало (през 20-те години на XIX в.) литографията се превръща в популярен процес. Тя е единственият метод използван за печатане на изображения в продължение на повече от триста години. Въведена в книгопечатането е машината на братята Хенри и Сали Фордриниър (Henry и Sealy Fourdrinier) за машинно отливане на хартия. Машината на Фордриниър е патентована през 1806 г. Съвременните машини за производство на хартия са базирани на машината за непрекъснато производство на хартия на Фордриниър (Fourdrinier paper machine), която позволява производството на неограничено количество хартия.

1814

Вестник „Таймс“ е отпечатан на цилиндрична преса, задвижвана от пара, проектирана от Фридрих Кьониг.

1817

Граф Станхоуп разработва първата печатарска преса. През същата година тя е доразвита от Джордж Клаймър, чрез неговата колумбийска преса, която е по-лесна за употреба и чрез пресата на Албион (от 1822 г.) се принтират със скорост около 200 страници на час.

1820

До 1820 г. книгите са издавани под формата на свободни коли с лека хартиена обложка или без подвързване.

Уилям Пикеринг (1796–1854) е първият издател, а Арчибалд Лейтън (1784–1841) първият майстор-книговец, които използват текстилно платно за подвързване на книги.

Създадена е ударната релефна преса (fly embossing press) от Джоузеф Тувенин (Joseph Thouvenin) и приложена в изработването на релефна украса при подвързките от кожа.

Изобретяване на шамповашката преса (blocking press) за машинна украса на подвързките чрез златно фолио. Шамповашката преса замества ръчното полагане на златни шампи за украса на подвързките, като за първи път е използвана във Великобритания между 1830 г. и 1832 г. за отпечатване на букви и художествени форми върху подвързии от текстилно платно.

1825

Арчибалд Лейтън създава специално текстилно платно, използвано за подвързия на книги.

1827

Уилям Бърн създава ролната печатна преса.

1830

Текстилното платно влиза в обща употреба и декорирането на текстилната повърхност се развива чрез различни методи на релефен дизайн. Мароко или могоссо grain дизайн е въведен през 1830 г., watered или moiré grain декоративен плат е въведен през 1831 г., оребрената (ribbed grain) декоративна повърхност става известна в началото на 1830 г. и пелена (diaper grain) дизайна е въведен в подвързията на книги през 1833 г.

1832

Отделянето на книжното тяло от подвързията дава възможност за самостоятелно декориране на кориците и полагане на украса чрез механична шампираща преса.

1835

Жорж Бакстер (George Baxter) патентова своето ново изобретение – процес за цветно печатане.

1836

Патентована е първата подвързия, направена чрез залепване на колите с каучуково лепило (adhesive binding), вместо чрез използвания дотогава традиционен начин на свързване на колите чрез зашиване. Този метод на подвързване на книги е изобретен от Уилям Ханкок (William Hancock). При него отделните листове са свързани чрез залепване с каучуково лепило, получено от преработката на тропически растения (от родовете *Hevea* и *Ficus*). Тази подвързия е наричана още „гутаперча“ (guttapercha binding) или „каучукова“ подвързия (caoutchouc binding).

„Каучуковата“ подвързия добива широко разпространение както в Англия, така и в Америка. Този процес на свързване на страниците е използван при много от илюстрираните „настолни книги“ (table books) от 1860-те, както и при много големи по размер фолио книги с албумна структура, отпечатани на тежка хартия. Когато „каучуковата“ подвързия е въведена в книгопечатането за първи път, поради леснотата на производството ѝ се считало, че тя осигурява трайност и еластичност на подвързиите. И двете характеристики зависели от качеството на каучуковия разтвор и степента, до която той остава гъвкав. Неоспорим факт днес е, че каучукът остарява и в резултат повече от книгите, подвързани с каучуково лепило са нетрайни и се дезинтегрират лесно.

1837

Започва управлението на кралица Виктория, кралица на Обединеното кралство Великобритания и Ирландия, 20.VI.1837 г.

1838

Изобретена е стереотипната машината (typesetting machine) на Дейвид Брус (David Bruce) в Америка, която реализира набор на 6000 букви на час.

Чарлз Найт (Charles Knight) патентова процеса за полихромно релефно принтиране (illuminated printing).

1839

Фокс Талбот (Fox Talbot) в Англия и Луи Дагер (Louis Daguerre) във Франция обявяват изобретяването на фотографията.

Годфрой Енгелман (Godefroy Engelmann) във Франция и Чарлс Хълмандал (Charles Hullmandel) в Англия разработват хромофотографията.

Патентована е „каучуковата“ подвързия, при която книжните коли са съединени чрез каучуково лепило (gutta serena or caoutchouc binding).

1840

Утвърждава се текстилното платно при подвързиите на книги.

Введено е машинното златно и/или монохромно и полихромно шамповане на украса на книжните корици.

Създадена е парната печатна преса и ролната печатна преса.

Създаден е нов релефен дизайн подвързия (relievo leather bindings).

Оуен Джоунс специализира в релефния дизайн подвързии, които изработва в книговезницата на „Едмондс и Ремнант“ в Лондон.

Введени са „тителуване“ (blocking) на кориците с мастило върху подвързиите от текстилно платно.

Дизайнът на „папиемаше подвързиите“ еволюира. Терминът, макар и широко използван, не е точен, тъй като много от подвързиите, получили това наименование, са направени от комбинация от материали, включващи кожа, керамика, плат и др.

1840–1860

Първо идентифициране на дизайна на подвързиите, чрез монограм или етикет-шампа на дизайнера и майстора-книговец.

Известни са още маркирания по подвързията за установяване на авторство върху дизайна или печата. Обикновено маркирания с името на дизайнера или печатаря се среща особено често при художествените подвързии.

1848

Апългат (Applegath) и Купър (Cowper) разработват вертикалната ротационна печатна машина (vertical rotary printing machine) за издаването на в. „Таймс“.

Двойната печатаща машина (napier double-platen printing machine) широко се използва за отпечатването на книги и ефективно изработва до 800 копия/час.

Електротипирането се използва предимно за илюстрации, но е въведено и при принтирането на дълги разпечатки.

Цветният печат добива широко разпространение в производството на книги.

1850

Новият вид хартиена подвързия „йелоубак“ (yellowback) става популярна. Дизайнът на кориците е с живописни илюстрации.

1851

По инициатива на принц Албърт в Лондон е организирано Голямото изложение на промишлени изделия на всички нации (The Great Exhibition of the Works of Industry of all Nations: The Great Exhibition).

1853

Премахва се данъкът върху налозите за реклама.

1855

Премахва се данъкът върху вестникарския гербов налог.

1861

Създадена е първата цилиндрична (също ротативна) преса (Wharfedale cylinder press). Тази машина работи с осем пъти по-голяма скорост от ръчната преса и може да произведе средно 1000 отпечатъка на час. Цилиндричната преса постепенно надминава използваните парни преси за печатане на книги.

Премахва се данъкът върху хартията.

Принц Албърт заболява от коремен тиф и умира на 14.XII.1861 г.

Оуен Джоунс издава „Псалмите на Давид“ в книговезницата на Едмондс и Ремнантс в Лондон и посвещава книгата на кралица Виктория.

Ударната релефна преса дава възможност за реализиране на дълбокия релефен дизайн на „Псалмите на Давид“ през 1861 г.

1865

Създадена е педалната печатна преса, която била предназначена за отпечатване на вестници и заедно с първата ролна преса била пренесена в Америка през 1865 г. от Уилям Блок. Педалната печатна преса е машина, която се използва за малки поръчки. Захранва се с хартия на ръка и се задвижва от печатаря с крак.

Заедно с усъвършенстването на печатните преси се развиват и използваните за печатната индустрия шрифтове. Печатарите разработили различни печатни шрифтове, като много от тези стилове се използват и до днес.

1867

Парламентът на Великобритания гласува Акта за реформа от 1867 г., подкрепен от кралица Виктория. Това е един от най-важните британски закони на XIX в. Този закон дава изборително право на част от работещото мъжко население в градовете.

1870

Създадена е парната щампираща преса за украса на подвързиите (steam blocking press). Широко разпространение добива използването на дървесна целулозна маса като основна суровина за производството на хартия.

1880

Книгоиздаването популяризира както нови техники на книговезване, така и най-добрите дизайни на книги. За да насърчи експериментирането в дизайна на книгите, сп. Bookbinder публикува илюстрации на подвързии с плат.

Въртящата принтираща машина на Викс (Wicks's rotary typesetting machine) за набор на букви е патентована и използвана във вестникарската индустрия до въвеждането на по-усъвършенстваните машини за композиране на текст чрез лети метални плочи. Въвеждат се фотографски процеси за възпроизвеждане на илюстрации в книгопечатането – фотогравюра, колотип, фотографски полутонове.

Нарастващият интерес към дизайна на книгите реализира серията The Book Beautiful през 1890 г. Опасения относно качеството (стандарта) на печата подтикват Андрю Туер (Andrew Tuer) да създаде Международната борса за образци на печата.

1890

В книгопечатането се прилагат линотипни композиционни печатни машини, които са широко използвани при печатането на вестници.

1897

Въведен е механичният (подвижен) набор. Създава се английската организация на монотипа (English Monotype Corporation). Английската монотипна наборна машина е с по-големи възможности от линотипната наборна машина и е особено подходяща за отпечатване на книги. Управлението на машината се ръководи от оператор, който композира желаните текст на клавиатура, която произвежда перфорирани ленти. Те задвижват типограф, който създава табла от печатен набор. Монотипните и линотипните наборни машини са много ефективни и отпечатват повече от 6000 букви на час.

1901

Кралица Виктория умира на 22.I.1901 г.

Отсъстващата структура на българското библиотекознание

Свързване с планетарната информатизация в две издания

Полина СИМОВА

The missing structure of the Bulgarian library science Connection with the planetary informatization in two editions

Polina Simova

Summary

Review for the book:

1. **Kumanova**, Alexandra. NOVUM PARADIGMA INFINITAS: The forms of the trivium: Library – bibliography – book science in the triad: addressee – library – document and the trinity: science – practice – education (From the priest of Arkaim, through the planetary view of the librarian of Pergamum and Alexandria and the subject thinking of the Spitzweg librarian to the postmodern non-classical mentality of the modern librarian).

2. **Proceedings** of the Student Scientific Society at the University of Library Science and Information Technologies: Vol. XV. [Fifteenth] XV Jubilee Student Scientific Conference.

Key-words: Prof. Alexandra Kumanova, bibliography, monography (NOVUM PARADIGMA INFINITAS), periodical (Proceedings of the Student Scientific Society at the University of Library Science and Information Technologies: Vol. XV. [Fifteenth] XV Jubilee Student Scientific Conference).

Посвещава се на 120 години от рождението на проф. Т. Боров

В атомния век хората се интересуват не от нещата, а от структурата им.

Йосиф Бродски

За да съществува като съвременна постмодерна сфера, библиотечно-библиографската култура на България – като част от световната библиосфера – следва да установи връзки с всички авангардни модерни центрове на планетарната информатизация, но и да възстанови прекъснатите връзки с intentio за собствената си цялост вътре в отечествената ни инфраструктура.

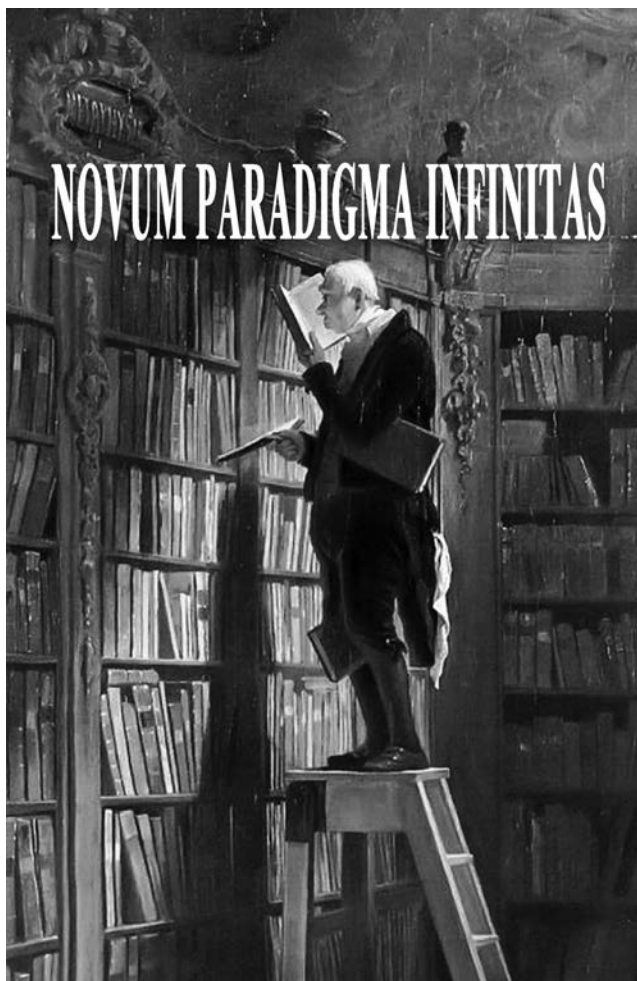
Проф. Александра Куманова

Библиотекознанието – носеща и системообразуваща конструкция на познанието

Идеята за информатизацията (свързаността на сферите чрез клъстера на библиотекознанието, библиографознанието, книгознанието, полиграфията, архивистиката, информатиката, информационните технологии), като гръбнак и на универсалната хуманитаристка, е пропила съдържанието на новия емблематичен труд на библиографа, библиографоведа и философа проф. Александра Куманова *NOVUM PARADIGMA INFINITAS* (лат. букв.: Нова парадигма на безкрая).

Аргументацията на тезата за единството на планетарната информатизация като културологичен феномен е постигнато чрез библиометрията на интерпретирания в книгата информационен масив и декодирането на хуманитарните му измерения. Посочена е мрежестата и многоаспектната вътрешна системно-структурна форма на информатизацията, съотношенията и връзките между отделните ѝ сфери (гр., лат., фр., англ.: rhizoma). Особено внимание е отделено на връзката между „знаниевото коренище“ (където всяка пътечка има възможност да се пресече с друга / други: ризомата) и световните библиографски указатели, които първи установяват планетарна цялост на информатизацията. Такъв, световен пътеводител, по инфосферата е „Пътя към книгите“ на проф. Тодор Боров, продължен 75 години по-късно от *GENERATIO SPONTANEA* (лат.; букв.: самозараждане)“ на проф. Александра Куманова.

Изследването – компендиум *NOVUM PARADIGMA INFINITAS* на проф. Куманова идва да запълни една празнина в модела на българското библиотекознание и свързаните с него библиографознание и книгознание, представяйки клъстера

на посочените сфери като обединение на институциите, личностите и изданията с аксиологията (знанието и ценностите) в единното информационно пространство – планетарната инфосфера.

Трудът разглежда формите на тривиума: библиотеко-библиографо-книгознание в триадата: адресат – библиотека – документ, в триединството: наука – практика – образование за периода от възникването на първите библиотеки и издаването на първите научни трудове в областта до съвременната постмодерна реалност.

С присъщия си усет на историограф и завидна ерудиция проф. Куманова описва миналото, развитието, настоящето и бъдещите перспективи пред библиотеките и свързаните с тях културни и образователни институции, професионалисти, учени и техните най-известни трудове в глобалния свят, и в частност в България. Авторката обръща внимание на промените в обществените нагласи за предназначението и личността на библиотекаря от времето на жреца на Аркаим, през планетарния поглед на библиотекаря на Пергам и Александрия, предметното мислене на библиотекаря на Шпицвег, до постмодерната неklasическа менталност на съвременния библиотекар, когото тя нарича съвременен Тезей – информационен архитект на планетата в лабиринта на постмодерността. Според нея в образа на библиотекаря и библиотеките се оглежда цялата световна история на знанието.

Проф. Куманова огласява парадигмата от институционални, персонифициращи и когнитологични взаимозависимости и проблемите на екзистенциалното им обединение и в България, като специално акцентира върху методологията на библиографската и историографската свързаност – т.н. ризоматичност (вж по-горе) на съвременната професионална компаративистика на личностите на Държавния библиотекарски институт (днес: Университет по библиотекознание и информационни технологии) с предходните дейци на информатизацията в библио – инфо – ноосферата по целия български и планетарен ареал. Тя описва онтологията и мисията на интелектуално обединение, сътрудничество, приемственост, културологичната феноменология на различията в гледищата на различните дейци като жизнена многовариантност за изграждането на многомерните порядъци и метапорядъци на архипрогностичното информационно моделиране, което само е направено за справочно-информационни цели на библиотеките и прочие институции.

На дисциплинарното многообразие в информационно-комуникативната сфера проф. Куманова гледа като на многообразен интердисциплинарен нестихващ интерактивен хиперинформационен трансформатизъм. Тя разкрива и обосновава парадигмалната ризоматична представа на XXI в. за културно-информационната реалност (на съзнанието) (за разлика от физическата реалност и биологичната реалност: по цитирания в книгата възглед на Лесли Уайт), в която миналото – настоящето – бъдещето е един и същ поток на ноосферична, планетарната ментална метафизична вечност. Тази реалност е естествено класифицирана чрез наблюдаваните гледища и позиции на проявяващите се в нея личности, обединяващи институционалните позиции.

Трудът е детайлно историографско, библиотековедско, книговедско и философско изследване, написано на безупречен библиографски език – прецизно посочване на изворите и съотнасянето им в аксиологични фрактали. Включените показалци (именен и топонимен) създават равновесие в информационното време – пространство – не само българското, но и планетарното, възприемани като единна семиосфера.

Справочно-енциклопедичното издание *NOVUM PARADIGMA INFINITAS* е посветено на проф. Тодор Боров (1901–1993), с чието име е свързано създаването на Българския библиографски институт и неговия „Годишник...“, изграждането на специализирана Катедра по библиотекознание и библиография в Софийския университет, както и авторството на основополагащи за българската библиография, библиотекознание и книгознание трудове.

Изданието е осъществено от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, като в рамките на една година трудът претърпява и ново издание – на Столична библиотека, свързано с 90-годишнината от изработването на първия ѝ правилник.

Този труд изгражда *отсъстващата структура* (изразът е на Умберто Еко, с което структуралистът обозначава изкуството на ризоматичните построения в знанието) на българското библиографознание – свързаността с планетарната сфера на информацията.

Ковачница за идеи на новото поколение лица на информатизацията

Известните от десетилетие и половина трудове на Студентското научно общество при УниБИТ отново привличат вниманието на професионалната аудитория (и не само на нея) с представените научни разработки и свежи идеи в поредния, 15-и том (публ.: 2020 г.), отразяващ XV юбилейна студентска научна конференция и изложба с международно участие „Информация – Институции – Образование – Изследвания“, с девиз: „Всеобщност на науките = университет“, проведена на 17 май 2019 г.

Изданието е посветено на 70-годишнината на УниБИТ (наследник на Държавния библиотечарски институт) и 15-годишнината на Студентското научно общество.

Форумът на студентските научни конференции на УниБИТ е по постоянен ректорски проект на Университета. Съпредседатели на поредната XV конференция са новият ректор на УниБИТ проф. д.н. Ирена Петева, която е и първия титулен рецензент на Трудовете на СНО на УниБИТ, и дългогодишният ректор, понастоящем председател на Общото събрание на УниБИТ, проф. д.ик.н. Стоян Денчев.

15-ият том на трудовете съдържа 291 доклада на студенти, магистри, докторанти, професори и доктори на науките) на УниБИТ и на 13 изследователи от чужбина, структурирани съобразно работата на конференцията в три секции: „Библиотекознание, библиография, книгознание“, „Информационни технологии“, „Културно-историческо наследство“ и девет проблемни кръгли маси.

Акцентът в докладите е поставен върху коментирането и рецензирането на учебната литература на УниБИТ, въведена в електронното пространство през сай-

та на университета. Анализирани са произведения, изследвани чрез методологията на информационната решетка – ризома (въведен в България от проф. Куманова и историографа и морфолог на изящната словесност д-р Николай Василев), с която работят студентите (по „Златна христоматия на България“: Кн. 2, Антологика. София, 2014; ново изд. 2018), за целите на моделиране на научен коментар към електронна библиотека Anthologica.

Отделна кръгла маса е свързана с проблематиката на информационните технологии (Информационно моделиране; Персонализация на информационна решетка за справочно-енциклопедични издания; Информация и национална сигурност). Кръгла маса е отделена за изследване на културно-историческото наследство (Култура без граници; Атрибутивно структуриране с аргументативни техники на инструментариум към електронна библиотеки Anthologica).

Специална кръгла маса има и за изследване на когнитологичните енциклопедични издания на УниБИТ и творческата им лаборатория, в които участват водещи учени и студенти от България, Германия, Русия, Унгария, Индия, Саудитска Арабия и др., с провеждане на майсторски класове на проф. А. Куманова по световна универсална библиография и автобиобиблиография.

Традиционно в тома присъства Систематизиран хронологично-азбучен библиографски списък на публикациите на студентите – TABULA GRATULATORUM, който към момента на провеждането на форума наброява 3006 номерирани единици – заглавия на направени от студентите изследвания, появили се под редакцията на проф. А. Куманова и д-р Н. Василев в специализирания научен и универсален периодичен печат.

Представените данни за разпределяне на студентските изследвания по системно отчитан комплекс от критерии (интердисциплинарност; актуални теми на съвременното; историко-културни проучвания; изучаване на традиционно и електронно публикувани издания) са детайлно представени в таблицата „Стратификация на изследванията на Студентското научно общество (СНО) на УниБИТ по I–XV Студентски научни конференции“.

Информацията за всички участия на форума е представена на български, руски и английски език. В изданието са включени определенията на феномена „образование“, дадени от студентите.

Във вид на внушителна и прецизна информационна ризома е изграден целият 15-ти том на трудовете на Студентското научно общество при УниБИТ, което превръща изданието в енциклопедичен справочник от ново поколение, раждащо се пред погледа ни.

Обобщение

Разгледаните в рецензията издания са на пръв поглед различни и несвързани помежду си, но те имат за цел не само да запознаят аудиторията с най-новите структурални (ризоматични) идеи и постижения на световната и на българската научна мисъл в областта на библиографията, библиотекознанието и книгознание-

то, но и в академичното образование, и в практическата дейност в областта на информационно-търсещото моделиране.

Авторите и редакторите са водени от нравствено-етичния принцип, отстояван за целта на научното творчество – то да бъде в съзвучие с хармонията на библио – инфо – ноосферата – планетарната информатизация, да фокусира тази хармония и да я разпръсква в единен историографски – ризоматичен свод, в ОТСЪСТВАЩА СТРУКТУРА на информацията, която и двете книги безапелационно изграждат научно-практически.

Чрез рецензираните книги на практика българското библиотекознание получава свидетелство за доказаната, описаната и изведената в тях историографска свързаност на българското и световното културно информационно пространство.

Ризоматичното коренище на тази свързаност и в двете издания е обозначена ясно и категорично: развиваната и продължаваната и днес линия в справочно-информационното енциклопедично познание на акад. Никола Михов и проф. Тодор Боров, разпръсквана от техните съратници от Българския библиографски институт, Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, Държавния библиотекарски институт – УниБИТ, Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Централната библиотека на БАН.

Структурата на свързаност на българското библиотекознание, неговата ОТСЪСТВАЩА СТРУКТУРА, а вече ЯВНА СТРУКТУРА на свързаност с планетарната информатизация, е разкрита в представяните тук издания чрез привличането на източници – чрез цитираната книга на проф. Куманова *GENERATIO SPONTANEA* на 22 езика: английски, арабски, български, гръцки, датски, латински, испански, италиански, немски, полски, португалски, румънски, руски, санскрит, словенски, турски, украински, фарси, френски, чешки, шведски, японски.

Куманова, Александра. NOVUM PARADIGMA INFINITAS : формите на тривиума : библиотеко-библиографо-книгознание в триадата : адресат – библиотека – документ и триединството : наука – практика – образование (От жреца на Аркаим, през планетарния поглед на библиотекаря на Пергам и Александрия и предметното мислене на библиотекаря на Шпицвег до постмодерната неklasическа менталност на съвременния библиотекар) : компендиум. ред. Стоян Денчев – науч. ред. ... [и др.]. – София : Нац. библ. Св. св. Кирил и Методий, 2020. – 244 с. : с 4 ил., 2 табл., 4 граф.

1. изд. – 2020 / Нац. библ. Св. св. Кирил и Методий.

Ново изд. – 2020 / Стол. библ. – София.

Трудове на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии : Т. XV : [Петнадесета] XV Юбилейна Студентска научна конференция. обща, ез., науч. и граф. ред. Н. Василев ; науч. ред. К. Александрова и др. – София : За буквите – О писменехъ, 2020. – 1062 с. : със 120 ил., 3 табл., 28 гр., 5 сх., 15 к.

Бавното завръщане на Сирак Скитник

ЯСЕН БОРИСЛАВОВ

The slow return of Sirak the Wanderer

Yasen Borislavov

Summary

The volume "Traces of the Wanderer" contains theoretical articles with an emphasis on theater and fine arts by Sirak the Wanderer, who was a widely recognized cultural authority in Bulgaria between the two world wars.

Key-words: Sirak the Wanderer, Milena Boycheva, criticism and journalism.

Да се твърди, че Сирак Скитник е непознат на просветената българска публика, би било преувеличено. Познат е, разбира се – като художник преди всичко, като първи директор на Националното радио и много по-малко като изкуствовед, театрален критик и теоретик, радетел за модернизиране на българската култура,

за изкуство с мащаб и извън хватката на клишетата и шаблона. Достатъчно е да се разлистят онзи брой на „Златорог“ от пролетта на 1943 г., посветен на неочакваната му кончина, за да се види през очите на неговите съвременници и сподвижници, като Владимир Василев, Никола Мавродинов, Анна Каменова, Ненко Балкански, Стефан Станчев, специалното място, което неговата мастита фигура е заемала в българската култура от 20-те и 30-те години на миналия век.

В тома „Следите на Скитника. Критика и публицистика“ са събрани теоретични статии, рецензии и публицистични текстове печатани в сп. „Златорог“, сп. „Демократически преглед“, сп. „Везни“, в. „Слово“ и в някои други издания и обединени сега от идеята да очертаят образа на всепризнания някога културен авторитет. В същото време е предложена и своеобразна панорама на културния живот в България през междуво-

енните години с акцент е върху изобразителното изкуство и театъра. Ето като илюстрация една кратка бележка¹ на Сирак Скитник, в която прозира патосът на художествения критик – да насърчава почтено и разбиращо отношение към творчеството и изкуството:

Вкус и преценка

В преценката на художествено произведение личният вкус личи дотолкова, доколкото той почива на знания и култура.

Обикновеният личен вкус не може да бъде ценител. Личният вкус у всекиго може да определя личната преценка, но тя се изразява в „харесвам“ и „не харесвам“.

А „харесвам“ и „не харесвам“ в изкуството не е мащаб. То е домашен аришин за лична употреба.

Когато той иска да стане мярка за преценка, влиза в ролята на злокученец, който дава мнение за симфоничен концерт.

Личният вкус в една благоустроена демократична страна най-после може да има право на публичен глас, но винаги рискува да попадне в положението на обущар, който дава съвети как да се строят цепелини, например.

Съвременният производител наистина уважава личния вкус: той пуца различни серии стоки – за Ориента, за колонии, за село, за града и пр.

Но когато изкуството престане да бъде производство, обикновеният вкус става кантар за вкъщи – и то самото не се интересува от него.

Не може да се преценява онова, което не ни е достъпно, което не сме разбрали. Преценка значи да обхванеш, да разбереш, да смелиш. „Харесването“ не е разбиране, нито преценка.

Първият етап на художествената култура е да разбереш, че не всичко разбираш, за да имаш право да правиш „преценки“ на неща, за които ти липсва още апарат да възприемаш.

Смелостта на любителя е винаги признак на слаба култура.

Книгата е резултат от търпеливите и находчиви усилия на съставителката Милена Бойчева².

Тя беше замислена много отдавна и отдавна трябваше да бъде издадена. Но и книгите като хората си имат съдба и тя невинаги е благосклонна.

За съставителката Милена Бойчева Сирак Скитник беше лично откритие, малко културно завоевание по време на студентството ѝ във ВИТИЗ (сега НАТФИЗ) в специалност „Театрознание“. Става дума за годините около 1980-а, когато името на Сирак Скитник беше все още грижливо притулвано³. Монографията на Кирил

¹ *Слово*, год. 8 (1929), бр. 2190.

² Моя сестра.

³ Казано с дума от неговото време. Беше малко познат, и то главно като художник.

Кръстев⁴, издадена в ограничен тираж, беше крачка, с която започна бавното завръщане на всепризнатия някога културен авторитет и adept на модернизма от периода между войните.

Както често се получава, студентското откривателство се разви в траен интерес и привързаност към човека със странния псевдоним, а от всичко това произлезе и дипломна работа. Явно времето за Сирака още не беше дошло, защото въпреки старателните и вероятно приносни усилия, сестра ми тогава беше върната от защитата заради „липса на марксистко-ленински подход“. Запомнил съм обидата и разочарованието ѝ от този „провал“. И макар че по онова време бях гимназист, усещах нелепостта и интелектуалната оскъдност на подобно академично изискване. Помня също, че баща ни в неформален разговор⁵ беше казал на нейните професори, че нямат кураж да застанат дори зад едно студентско домашно. Все пак беше началото на 80-те. След това проектът се разви в сборник с теоретични статии и рецензии за театрални постановки, които да представят Сирак Скитник като театрален теоретик и критик. А и практик във връзка с поставената от него „Монна Ванна“ от Морис Метерлинк в Народния театър през 1923 г., където той е бил също сценограф и артистичен секретар. Публикации грижливо бяха събирани от страниците на сп. „Златорог“, в. „Слово“, сп. „Везни“ и други издания, в които е сътрудничил. Заради което сестра ми прекара повече от година в читалните на Народната библиотека. Някак естествено ръкописът набъбна извън театралната тема, тъй като и интересите на автора не са били ограничени само там, били са разнопосочни и плодотворни – във всички области на културата и изкуството е успял да каже важни и трайни неща. И звучащи съвременно. С други думи усилието беше да се очертае от първо лице образът на една изключителна личност в нейния пълен мащаб.

Книгата трябваше да излезе в издателство „Български писател“. Внезапната кончина на тогавашния директор Симеон Султанов осуети това намерение. По-късно беше предлагана в други издателства, но поради различни причини, субективни и обективни, не успя да види бял свят. В едно от издателствата беше загубен електронния набор, поради което се наложи възстановяване на ръкописа по разпечатка чрез компютърна програма, с всички произтичащи от това неудобства.

След 1990 г. интересът към Сирак Скитник постепенно се съживи, имаше ретроспективни изложби във връзка с негови кръгли годишнини, в Националното радио си спомниха, че той е бил първият му директор и учредиха награда на негово име, имаше научни конференции и семинари. Той обаче така и не заговори пълноценно със собствения си глас. Говореха предимно негови почитатели и интерпретатори.

През тези години сестра ми спорадично се връщаше към Сирака, но поради разни причини – житейски, битови, служебни или други и най-вече поради же-

⁴ **Кръстев**, Кирил. Сирак Скитник: Човекът, поетът, художникът, критикът, театралът: Моногр. София: Бълг. художник, 1974. 183 с.: с репрод.

⁵ В кафенето на ул. „Ангел Кънчев“ 5.

ление всичко да бъде изпипано, проектът отстъпваше под натиска на всекидневието. Докато един ден нишката на нейния живот внезапно прекъсна – също така внезапно, както и животът на Сирак Скитник. При това, случайно или съдбовно – на същата възраст. Ръкописът остана в нейния архив, откъдето реших все пак да го извадя и след известна редакция да го издам в нейна памет. Както и за да проговори отново със собствен глас един от най-изявените строители на модерната българска култура през XX в. Животът може и да е кратък, но написаното все някак и някъде остава.

Нека онези, до които ще стигне тази книга, и които познаваха Милена, да си спомнят за нея с хубаво чувство. Пък и този труд едва ли би си струвал, ако много от казаното някога от Сирак Скитник не звучеше и днес модерно, съвременно и дори откривателски.

Сирак Скитник. Следите на Скитника : Критика и публицистика. състав. Милена Бойчева. ред Ясен Бориславов. – София : печ. M&BM Ltd, 1921. – 331 с. ; с ил.

След 150 години „Ружица“ и „Пчелица“ излизат заедно

Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ издаде фототипно две от легендарните списания на Петко Рачов Славейков в един том.

Първото женско списание „Ружица“ разширява социалния кръгзор на българската жена и утвърждава отговорната ѝ роля в семейството и в обществото. Първото списание за деца „Пчелица“ конструира гражданската идентичност на българското дете. Издадени преди 150 години и превърнали се в изключителна рядкост, сега те са обединени в новото си издание в един том.

„150 години „Ружица“ и „Пчелица““ е изящно издание, подходящо за библиофили, изследователи на Българското възраждане и историята на периодичния печат в България, филолози, докторанти и особено за онези, които се интересуват от делото на Петко Р. Славейков.

208 с., 12 лв.

Книгата „150 години „Ружица“ и „Пчелица““ можете да купите директно от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – на гише „Регистрация“, или чрез заявка до Росица Владимирова – тел. (02) 9183 136; GSM: 0885 643 171; e-mail: R.Vladimirova@nationallibrary.bg; rosicavladimirova@abv.bg

Библиографски справки

02 Библиотечно дело. Библиотекознание

История и развитие на библиотеката при Народно читалище „Съгласие–1869“, гр. Плевен (от основаването до 2021 г.). Книги и статии. 58 загл. Бълг ез. Май 2021. РБ Пл

Публична комуникация в РБ „Хр. Смирненски“ – Плевен. Книги, статии и интернет ресурси. 1954–2020. 39 загл. Бълг. и рус. ез. Май 2021. РБ Пл

32 Политика

Збигнев Бжежински. Книги и статии. 1991–2020. 29 загл. Бълг. ез. Март 2021. РБ Пл

37 Възпитание. Образование. Просвета. Организация на свободното време

Учебното дело в Плевен 1878–1918 г. Книги и статии. 46 загл. Бълг ез. Април 2021. РБ Пл

372.4 Основно образование

Педагогическата диагностика и методика на диагностичното изследване в образователния процес на седмоласниците. Книги и статии. 2015–2020. 17 загл. Бълг. ез. Март 2021. РБ Пл

396 Женско движение. Обществено положение на жената. Равноправие на жената
Женски дружества в Плевенския край през Възраждането. Книги и статии. 1869–2013. 37 загл. Бълг. ез. Януари 2021. РБ Пл

502 Природа. Изучаване и опазване на природата. Опазване на растителния и животинския свят

Чистата природа – отговорност и на децата. Книги и статии. 1992–2020. 30 загл. Бълг. ез. Юни 2021. РБ Пл

61 Медицина

Влияние на съдовия достъп (тунелизирани катетри) върху разходите за лечение и качеството на живот при болни, лекувани с хемодиализа. Книги и статии. 1984–2021. 69 загл. Бълг. и англ. ез. Юни 2021. РБ Пл

886.7 Българска литература

Неда Антонова. Литературна критика за романа „Войната свърши в четвъртък“. Статии. 8 загл. Бълг. ез. Февруари 2021. РБ Пл

908 Краезнание

Село Брегаре, Плевенска област. Книги и статии. 66 загл. Бълг ез. Март 2021. РБ Пл

941.06 Въстания и хайдутство

Хайдутството в Плевенския край. Книги и статии. 20 загл. Бълг ез. Юни 2021. РБ Пл

Списък на библиотеките участници

РБПл – Регионална библиотека „Христо Смирненски“, Плевен

*Редактор Величка Шардина
v.shardina@nationallibrary.bg*

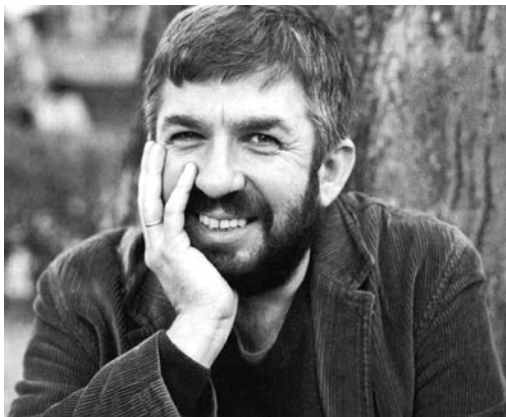
Доц. Марин Бодаков (1971–2021)

Assoc. Prof. Marin Bodakov (1971–2021)

Summary

Assoc. Prof. Marin Bodakov – poet, literary critic and university lecturer, passed away on September 8, 2021. He was among the authors of the “Library” journal.

Key-words: Assoc. Prof. Marin Bodakov, poetry, literary criticism.

На 8 септември т.г. българската култура загуби един от най-деликатните си поети – Марин Бодаков. Автор е на поетични книги, между които са „Наивно изкуство“ (2011, Национална награда „Иван Николов“ за най-добра поетична книга на годината), „Северна тетрадка“ (2013), „Битката за теб“ (2016), „Мечка страх“ (2018).

Творческият му път на литературовед и публицист е неизменно свързан с в. „Култура“ и с в. „К“. Една от последните му публикации е в бр. 3 на сп. „Библиотека“. През 2019 г. се появиха двете му изследвания: „Кой „уби“ критиката? Политики на представяне в печатните медии през 90-те години на XX век“ и „Критика и искреност: случаят Йордан Макариополски“.

Марин Бодаков беше доцент във Факултета по журналистика и масова комуникация в Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

В знак на признателност към творчеството му екипът на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ изложи негови стихосбирки и книги във витрина.

Поклон пред светлата му памет

ТАЛОН

ЗА АБОНАМЕНТ НА СПИСАНИЕ „БИБЛИОТЕКА“, издание на
НАЦИОНАЛНАТА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“, ЗА
2022 г.

Име. Презиме. Фамилия

Фирма (библиотека)

ИЗПРАЩАЙТЕ АБОНАМЕНТА НА АДРЕС:

Пощенски код. Град (село). Област

Улица. бл. вх. ет.

ап. тел.

Заплащам сумата от. лева за:

	Бр. кн.	Ед. цена	6 м.	12 м.
☐ Сп. „Библиотека“	6	9,00 лв.	☐ 27 лв.	☐ 54

лв.

ЗА КОНТАКТИ И ИНФОРМАЦИЯ:

Росица Владимирова – тел. 9183 136; GSM: 0885643171

e-mail: R.Vladimirova@nationallibrary.bg

rosicavladimirova@abv.bg

МОЖЕТЕ ДА ИЗПРАЩАТЕ ТАЛОНИТЕ НА АДРЕС:

1037 София, бул. „Васил Левски“ 88

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

Росица Владимирова

По сметка:

IBAN сметка: BG20UNCR76303100112993, BIC код:

UNCRBGSF, Уникредит Булбанк,

Бизнес център София Батенберг, 1000 София

С пощенски запис:

1037 София, бул. „Васил Левски“ 88

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

Росица Владимирова

Прилагам към поръчката копие от платежния банков документ
или квитанция от изпратения пощенски запис.